

T A K Á T S S Á N D O R

**MAGYAR
KÜZDELMEK**

MÁSODIK KÖTET

G E N I U S K I A D Á S

IX.

A MAGYAR HÁZ BÉCSBEN

I.
A M. KIR. UDVARI KANCELLÁRIA
ELHELYEZÉSE BÉCSBEN

A magyar kancelláriát célja és rendeltetése állandóan az udvarhoz kötötte. Tartózkodása helye tehát az udvar mellett volt. Amíg a magyar udvari kancellária tisztviselői csak annyian voltak, hogy egy asztalnál kényelmesen elfértek, a többi udvari hivatal módjára szállást ez is a császári Burgban tartott. Ámbár az ilyen szállásra elsősorban maguk a kancellárok tarthattak számot, mégis ritkán vették igénybe az udvari szállást. Régente ugyanis a magyar udvari kancellária élén jobbra valóságos hivatalos viselő püspökök vagy érsek állottak, akik Bécsben állandó szállást nem igen tartottak, mivel lekötöttségük miatt oda csak akkor jöhettek, ha teendőik személyes jelenlétüket múlhatatlanul megkívánták. Egyébként a magyar udvari kancellária élén olyan főurak is állottak, akiknek Bécsben saját palotájuk volt s így az udvari szállásra nem szorultak.

Idők folytán a kancellária teendői nagyon megszapordtak; levéltára is annyira megnövekedett, hogy már levéltári helyiségről is gondoskodni kellett. Magában a Burgban elegendő helyiséget annál kevésbé kaphattak, mivel az udvartartás növekedésével onnan lassan-lassan még a császári hivatalok is kiszorultak. Így állván a dolog, a magyar udvari kancellária számára is a városban kellett udvari szállást (hofquartier) kijelölni. A régi jogszokás alapján Bécs minden háza, ha erre külön kiváltsága nem volt, udvari szállással tartozott. Az udvarmeseri hivatal az ilyen szállásra alkalmas helyiségeket egysze-

rűen kijelölte, s miután az illető féllal a bérösszegre nézve megegyezett, a kiszemelt udvari hivatal vagy udvari tiszt a szállást elfoglalhatta. Erre az intézkedésre azért volt szükség, mert a valósággal szolgáló udvari tisztek és cselédek udvari szállásra mindenkor jogot tarthattak, s ha a Burgban lakás nem volt, illet a városban jelöltek ki részükre.

A magyar kancellária részére az udvari szállás kijelölése akkor vált először szükségessé, amikor I. Lipót 1690-ben e kancelláriát újjászervezte, ügykörét kitágította és személyzetét szaporította. Mivel eddig sem a levéltár, sem a regisztratura és kiadóhivatal részére szükséges helyisége nem volt, a kancelláriánál a királyi könyveken kívül egyetlen hivatalos iratot sem lehetett megtalálni. Nemcsak I. Lipót, hanem maga a kancellária is igyekezett e szégyenteljes és az utókorra nézve káros állapotokon segíteni. A magyar udvari kancellária közbenjárására Lipót 1690. július 25-én megengedte, hogy addig is, míg az udvarban számára alkalmas helyiségről gondoskodhatnak, az iktató- és kiadóhivatal számára Maholányi János kancelláriai titkár házában e célra alkalmas boltozott helyiséget fogadjanak.¹ Maholányi háza a belvárosban állott, alighanem a mai Spiegelgasse során. A bérösszeget a királyi rendelet értelmében a taksa-jövedelemből fedezték. Eszerint 1690-től fogva a kancelláriai hivatal és a kancellár lakása két különböző helyen

¹ Osztrák belügyi levéltár. Kivonatosa a bécsi udvari és állami levéltárban és Budapesten az Országos Levéltárban is megvan. (Donec de stabili in Ama dictum in finem loco prospectum fuerit, unus aut alter locus arcuatus in aedibus domini Maholányi, sumptibus eiusdem qua proprietarii in dictum usum a'daptatus ... stb.)

volt. A kancellár ugyanis továbbra is udvari szálláson lakott. Eszterházy Ferenc gróf mint kancellár, hivataloskodása elején még szintén udvari szálláson lakott, s 1768. december 2-án maga írja a királynőnek, hogy bármily szűk és kicsiny volt is egykori udvari szállása, ő megelégedetten élt benne.²

Gondoskodni kellett arról, hogy a magyar királyi udvari kancellária helyiségei kényelem és pompa tekintetében méltók legyenek az udvarhoz s hogy az előkelő világ kényes ízlésének és követelményeinek mennél jobban megfeleljenek. S amikor Bécsben a főurak, az udvari hivatalok fejei és a külföldi államok képviselői fényes mulatságaikkal s vendéglátásukkal sokszor még az udvaron is tultettek, akkor a magyar kancellária, Magyarország első kormányiszéke, néhány nyomorult helyiségben szorongott. A reprezentálásra hivatott kancellár az előkelő világban nem érvényesülhetett, szerepet nem játszhatott, mert nem állottak rendelkezésére azok az eszközök, amik a külső tekintély megszerzésére akkor okvetlenül megkívtantak. A magyar kancellároknak érezniök kellett, talán restelniök is a szegénységet és hátramaradottságot, ami e kormányiszék jelentőségének és tekintélyének érvényesülését szinte lehetlenné tette. A kor és a helyzet követelményei elől kitérni tehát nem lehetett, még akkor sem, ha azok az országra nagyobb terhet róttak is.

Ugylátszik, hogy Magyarország rendéi maguk is restelték a kancellária helyzetét s nemcsak hogy nem elleneztek az ennek megváltoztatására irányuló törekvéseket, hanem országszerte lelkesedéssel üdvözltek azokat. S bár az ország

² Országos Levéltár: kancell. oszt. A kancellária épületére vonatkozó külön csomóban.

anyagi helyzete nem a legrózsásabb volt, mégis midőn alkalom kínálkozott arra, hogy egy nagyobb szabású palota vásárlásával Magyarország méltóságán és a magyar kancellária tekintélyén lendítsenek, a karok és rendek az áldozattól nem riadtak vissza.

A magyar királyi udvari kancellária méltó elhelyezésére irányuló törekvéseket Mária Terézia királynő is hatalmasan támogatta. Sőt igen valószínű, hogy ő maga volt a kezdeményező is; mert annyi jóindulatot, érdeklődést tanúsított az ügy iránt s oly tetemes anyagi segítséggel támogatta a kancelláriát fényes otthonának megszerzésében és berendezésében, hogy ezen eljárásával a bécsi kormányzások körében szinte irigységet és elégtelenséget keltett.

A magyar kancellária palotájának megszerzése Nádasdy Lipót gróf kancellársága idejében történt. Nádasdy a hivatalos eljárás előtt először magánúton igyekezett az ügyet dűlőre juttatni. Mindenfelé kérdezősködött, s mikor látta, hogy Magyarországon lelkesen fogadják tervét, a Bécsben megszerezhető kiválóbb paloták tulajdonosaival értekezett. Mivel a kancellária elhelyezésére több alkalmas palotát talált s mivel a vásárlás céljára Magyarországból már jelentékeny összegek érkeztek, 1747. június havában a királynőhöz fordult. Előterjesztésében vázolja azt a nyomorúságos helyiséget, melyben a kancellária most üléseit tartja s amelyben nagyér tékü levéltárát kénytelen őriztetni. Majd arra kéri a királynőt, hogy adja beleegyezését egy állandó ház vásárlásához. De mivel a vételár, a berendezés és a fenntartás költségeinek fedezésére a rendektől elegendő fedezeti alapot várni nem lehet, a kancelláriai taksa (illeték) jövedelméből kellene e célra évi 6000 forintot rendelni. A kancellária taksa-jövedelme most elég nagy s

így e kiadást játszva megbírja. A palota vásárlására — írja Nádasdy — már megindult az adakozás Magyarországon, a kancellária céljának megfelelő házak is kínálkoznak, de a taksa jövedelméből adandó évi 6000 forint biztosítása nélkül szerződést kötni nem lehet.³

A kancellár ezen felterjesztése a királynő tetszésével találkozott. Már azon évi június 15-én a kancellár kezében volt a királyi végzés, mely szerint a közadakozáson kívül a taksa jövedelméből is évi 6000 frtot fordíthat a házvételre.⁴

Ez összegén kívül a házvételre alapul az a 150.000 firt szolgált, amit e célra Magyarországon a megyék és a városok összeadtak.

Miután a pénzkérdést — úgy ahogy — rendezték. Nádasdy Lipót gróf hozzálátott a leginkább megfelelő ház megvásárlásához.

A felajánlott paloták közül választása a *Windischgraetz-féle* házra esett. Ez a szép épület a Vordere és a Hintere Schenkenstrasse-ban állott. Egyik szomszédja a Trautsohn hercegi palota, a másik pedig a Strattmann-féle kis ház volt. Körülötte álltak a Pálffy, Auersperg, Batthyány, Rosenberg stb. grófok palotái.

A Windischgraetz-palota több kisebb ház telkének egybevonásával 1682—1683-ban épült. Előbbi tulajdonos *Dietrich Althet Heinrick Graf von Strattmann* volt, aki 1692. szeptember 22-én megvette a Windischgraetz-palota telkén állott *Althan Wencel-iéle* városi szabadházat (freihaus) a Schenkenstrasseban. A szabadházak akkor két-félék voltak: a városi és rendi szabadházak. Az utóbbiakat a tartományi rendi telekkönyvbe jegyezték. A szabadházak eladásakor maga a telek is átment a tulajdonos birtokába, s a városnak,

³ Ugyanott.

⁴ Ugyanott. Acta particularia.

mint a városi terület földesurának, az úgynevezett laudemiális illetéket fizetni nem kellett. Az említett Althan-féle városi szabadházhoz két kisebb polgári ház és egy szemben fekvő istálló is tartozott. A fentnevezett Strattmann gróf 1689-ben megszerezte Colalto grófnőtől és fiaitól a Sinzendorf gróftól, a Sinzendorf-féle szabadházat is, melyhez még egy polgári házacska tartozott. Az így összevásárolt két szabadház és három polgári ház telkén Strattmann gróf nagyszabású palotát akart építeni. Mivel azonban a beépítendő terület részben szabadházakból, részben pedig telekadó alá vetett polgári házacskákból állott, Strattmann gróf a zavarok és a kellemetlenségek elkerülése céljából először is az adó ügyét rendezte. Bécs városával sikerült is meg egyeznie s 1692. december 31-én a polgármester és a városi tanács már kijelentette, hogy a gróf az adóköteles polgári házacskák adója fejében a megfelelő tőkét (1800 frtot) a városnál letette.⁵ Miután az adómegváltás azon kor szokása szerint megtörtént, Strattmann gróf még azon évben hozzáfogott az építéshez. Ki volt a palota építője, nem tudjuk, de annyi bizonyos, hogy ahhoz az iskolához tartozott, amelyet Bécs legkiválóbb építőmestere, *Fischer János Bernát* és *Hildebrandt Lukács* alapítottak. Ezt a föltevést a palota stílusa és belső elrendezése is támogatja. Rendelkezésünkre áll a palota eredeti képe III. Károly korából.⁶ Egy tekintet a képre és azonnal látható, hogy az olasz barokk stílus egyik szép emlékével van dolgunk. Ismeretes, hogy ez az

⁵ Osztrák b. ü. It. *Nota*. Az osztrák kancellária itt teljesen elmondja a Windischgraetz-féle *urales freyhaus* adózási ügyét.

⁶ Több egykorú, Bécsről szóló munkában megjelent a palota rajza.

olasz barokk stílus Ausztriában nagy tért hódított és hogy a stílus legkiválóbb emlékei Bécsben Fischernek, a klasszikus irány művelőjének alkotásai. Mindazt, ami a Bécsben divott olasz barokk stílust jellegzetessé tette, a Strattmann-palotán is megtaláljuk. A diszitó stílus bő érvényesülése, a homlokzat dús gazdagsága, a tágas előcsarnok és lépcsőház mind szép és hatásos kivitelben volt látható az egykori Strattmann-palotán, úgy hogy azon környék főúri palotái között szemrevalóbbat akkor alig lehetett találni.

Miután a palota elkészült, Strattmann gróf Lipót császárhoz fordult s arra kérte, hogy miután a beépített polgári házak adója fejében a kívánt tőkét letette, adna neki kiváltságlevelet az egész palotára. Lipót hajlott e kérésre és 1693. február 13-án kiállította a kért privilégiumot. Eszerint Lipót, tekintetbe vévén Strattmann gróf kiváló érdemeit, s azt a körülményt, hogy a felépült palota Bécs városának ékességére szolgál, mind a Collalto grófnétől (azelőtt Sinzendorf grófné, szül. Althan), mind pedig az Althan Wenceltől vásárolt két szabadházat (freyhaus) és a köztük fekvő három polgári házat, melyek most egy palotává építvék, felmenti az udvari beszállásolástól,⁷ mindenféle közönséges és rendkívüli bekvártélyozás kötelessége alól, valamint a polgári terhektől.

Az újonnan felépült Strattmann-palota később örökségképpen gróf *Batthyány*né szül. *Strattmann Eleonóra*ra szállott. Mivel a Batthyányaknak a Strattmann-ház szomszédságában még hatalmasabb palotájuk volt, gróf Batthyányné az

⁷ A közös pénzügyi és a m. kir. Országos Levéltárban is megvan e kiváltság.

örökségképpen reászállott Strattmann-palotát 1728. június 13-án Bécsben kötött szerződés szerint eladta *Windischgraetz* Lipót grófnak. A palota ezúttal 95.000 forinton kelt el, de ezen összeghez nem számították hozzá azon ezer aranyat, amit a vásárló *Windischgraetz*nek *Schlüsselgeld* (vártapénz) címén fizetnie kellett. A szerződés szerint tehát a Vordere és a Hintere Schenkstrasse (Schenkengasse) nevű utcákban a Trautsohn hercegi és a kis Strattmann-féle ház közt fekvő *Gross Strattmannisches Freyhaus* minden bennelévő bútorral és felszereléssel együtt *Windischgraetz* Lipót grófra szállott. Volt tulajdonosa csak a nagy díszteremben függő császárarcképet és ugyanott a kandalló felett elhelyezett ornamentális művet tartotta meg a maga számára.⁸

A nagy Strattmann-féle palota 1747-ig maradt a *Windischgraetz* grófok kezén. Ez évben történt, hogy Nádasdy Lipót kancellár a magyar királyi udvari kancellária számára eladó paloták után kérdezősködött. *Windischgraetz* József és özvegy *Windischgraetz*né, szül. *Strassaldo* Mária Ernesztina grófné az úgynevezett *Gross-Windischgraetzisches Freyhaus* palotát, mely ekkor már tul volt terhelve adósságokkal, Nádasdy grófnak vételre ajánlották. A palota mind kedvező fekvésénél, mind külső és belső diszességénél fogva a kancellária számára igen alkalmas otthonnak látszott s így Nádasdy saját felelősségére megkezdé az alkut. Mivel a palota értéke amúgy is ismeretes volt, a két fél hamar megegyezett. Az 1747. év július 6-án az adásvevési szerződést a felek már alá is írták. *A szerződésben mint vásárló nem a magyar kancellária, hanem egyes-*

⁸ Orsz. Levéltár. kancell. oszt.

*egyedül Nádasdy Lipót gróf szerepel.*⁹ Ezen különös dolognak magyarázata csakis az lehet, hogy az olcsóbb vásárlás szempontjából történt így. Mivel azonban az adasvevési szerződésben mint vevő csak Nádasdy Lipót gróf szerepel, az újonnan szerzett palotát a bécsi telekkönyvbe nem a magyar kancellária, hanem Nádasdy Lipót gróf nevére írták. A Bécs-városi 80. telekkönyvi szám alatt a mai Bankgasse 4. számú házának tulajdonosa gyanánt a magyar kancellária helyett 1751-től állandóan gr. Nádasdy Lipót szerepel. A tévedést — ugylátszik — csak Nádasdy halála után vették észre. A vásárlás magánjogi oldalát tehát csak akkor tisztázták. Az 1771. október 31-én ugyanis gróf Nádasdy Mihály komáromi főispán a maga és nővérei nevében ünnepélyesen kijelentette, hogy édesatyja, gr. Nádasdy Lipót kancellár, a Windischgraetz-palotát közadakozásból vásárolta, ahhoz ők semmiféle jogot nem formálnak és azon semmi követelésük sincsen.¹⁰ Ezen kérdés tisztázása után a telekkönyvből törölték Nádasdy Lipót nevét és helyébe tulajdonosnak a magyar királyi udvari kancelláriát jegyezték be.¹¹ A Nádasdy Lipót kötötte szerződés szerint az elülső és hátsó Schenkenstrasseban fekvő Gross-Windischgraetzisches Freyhaus 1747. szept. 1-én száll az új tulajdonosra. A vételár 91.000 frt; ebből a házat terhelő sürgős követelések kielégítésére 12.000 frt-ot azonnal le kellett fizetni, aztán szept. hó 1-én 21.000 frt-ot és a hitelezők

⁹ Az eredeti szerződés Mária Emesztina Windischgraetz, geborene Strassaldo, Windischgraetz Lipót és Nádasdy Lipót közt kötött. Országos Levéltár.

¹⁰ Országos Levéltár, cancell. oszt.

¹¹ Bécs-városi telekkönyv: Grundbuchs-Extract. Innere Stadt, nr. 80.

részére 28.000 firt-ot; a hátralévő 30.000 firt pedig kamat nélkül 1748. év végén volt fizetendő. A palota bútorai a régi tulajdonosé maradtak ugyan, de a nagy díszteremben lévő németalföldi faliszőnyegek, Drumonts-ajtókárpitok és általában a falak díszítései az új tulajdonosra szálltak. Az eladók kötelezték magukat, hogy a szerződés jóváhagyása után a landmarschalli törvényszéknél a szokásos *schirmungsedictum*-ot (oltalomlevelet) kieszközlük.

A szerződés jóváhagyatván, a Windischgraetz-palota magyar kézre került s a kancellária beköltözhetett. A vételár kifizetése nagyobb akadályokba nem ütközött, mivel Magyarországból közadakozás útján 150,000 firt-ot vártak. Ez az összeg teljesen ugyan nem folyt be, mindazonáltal már a vásárlás első évében jelentékeny összegek érkeztek a kancellária részére. A hivatalos kimutatás szerint 1750. augusztus 22-ig a kancellária palotájára a következő adakozások folytak be:

	20.	Het banyav.	420.—
”	dec. 15.	Késmárk v.	100.—
”	” 16.	Fejérvár v.	220.—
”	” 30.	Zólyom m.	840.—
”	” 30.	Turóc megye	420.—
”	” 30.	Besztercebánya	105.—
1748.	jan. 5.	Komárom m.	1000.—
”	febr. 10.	Bács megye	1000.—
”	” 21.	Csongrád m.	420.—
”	” 21.	Ruszt v. másodszor	50.24
”	” 28.	Ung megye	420.—
”	márc. 24.	Kassai ker.	2689.26
”	” 30.	Máramaros m.	250.—
”	ápr. 1.	Csanád megye	210.—
”	” 11.	Bars megye	2000.—
”	máj. 10.	Heves megye	3000.—
”	” 10.	Eger város	420.—

1747.	aug.	12.	Szeged város	300.—	frt
"	"	13.	Debrecen város	1000.—	"
"	"	17.	Somogy megye	3000.—	"
"	"	19.	Győr város	825.—	"
"	"	22.	Hont megye	2000.—	"
"	"	23.	Mosony m.	1500.—	"
"	"	25.	Fejér megye	1000.—	"
"	szept.	1.	Nagyszombat	420.—	"
"	"	2.	Szokolca v.	200.—	"
"	"	3.	Herlein ur	6.—	"
"	"	7.	A kancellária pénz- tárából	6000.—	"
"	"	27.	Győr megye	1000.—	"
"	"	27.	Sopron m.	4200.—	"
"	"	27.	Kőszeg v.	150.—	"
"	okt.	2.	Arva megye	840.—	"
"	"	4.	Gömör megye	2000.—	"
"	"	5.	Nyitra megye	4200.—	"
"	"	28.	Szeben város	49.30	"
"	nov.	1.	Vas megye	4000.—	"
"	"	18.	Zala megye	5000.—	"
"	"	20.	Hét bányav.	420.—	"
"	dec.	15.	Késmárk v.	100.—	"
"	"	16.	Fejérvár v.	220.—	"
"	"	30.	Zólyom m.	840.—	"
"	"	30.	Turóc megye	420.—	"
"	"	30.	Besztercebánya	105.—	"
1748.	jan.	5.	Komárom m.	1000.—	"
"	febr.	10.	Bács megye	1000.—	"
"	"	21.	Csongrád m.	420.—	"
"	"	21.	Ruszt v. másodszor	50.24	"
"	"	28.	Ung megye	420.—	"
"	márc.	24.	Kassai ker.	2689.26	"
"	"	30.	Máramaros m.	250.—	"
"	ápr.	1.	Csanád megye	210.—	"
"	"	11.	Bars megye	2000.—	"
"	máj.	10.	Heves megye	3000.—	"
"	"	10.	Eger város	420.—	"

1748.	máj.	10.	Komárom v.	100.—	frt
"	jun.	5.	Nagybánya v.	100.—	"
"	"	10.	Modor város	100.—	"
"	"	11.	Esztergom v.	100.—	"
"	"	15.	Liptó megye	420.—	"
"	"	15.	Breznóbánya v.	50.24	"
"	"	15.	Korpona város	50.24	"
"	"	15.	Besztercebánya	42.—	"
"	"	17.	Eperjes város	100.—	"
"	"	22.	Nánás város	418.40	"
"	"	28.	Pest megye	2000.—	"
"	"	28.	Arad megye	1500.—	"
"	aug.	9.	Esztergom m.	599.40	"
"	szept.	7.	A kancellária pénz- tárából	6000.—	"
"	"	8.	Zemplén m.	2000.—	"
"	"	28.	A kassai kerület ujra ¹²	10.34	"
"	okt.	31.	Bazin város	90.—	"
"	"	31.	Szentgyörgy v.	90.—	"
"	dec.	9.	Trencsén v.	50.24	"
"	"	23.	Pozsony megye	3000.—	"
"	"	24.	A horvát rendek ujra	1500.—	"
1749.	jan.	4.	Ujvidék v.	500.—	"
"	"	11.	Somorja	210.—	"
"	"	13.	Szabolcs m.	1500.—	"
"	"	13.	Szatmár v.	50.24	"
"	"	13.	Hajdu-városok	412.30	"
"	márc.	13.	A kassai kerületből (Sáros m. 1500, Be- reg m. 20 frt)	1520.—	"
"	ápr.	26.	Debrecen v. ujra	415.17 ¹ / ₂	"
"	máj.	14.	Nagyszombat v.	419.40 ¹ / ₂	"

¹² A kassai kerületben Abauj m. 1000, Bereg 400, Kassa város 200, Bártfa 100 forintot adott, azaz e kerület összesen 2700 forintot.

1749.	jun.	20.	Szatmár m.	1000.—	frt
„	aug.	7.	A kanc. pénzt.	6000.—	„
„	„	7.	A kanc. pénzt.	2000.—	„
Összesen				106,557.18	frt

Ugyanezen idő alatt, vagyis 1750. aug. hó 22-ig a kiadások 105.092 frt 7 krajcárra rúgtak. E kiadások (a vételáron kívül) jobbra az átalakítás és a berendezés költségeire fordítottak.¹³ így csupán 1747-ben a mesteremberek számára a kancellária 12.101 frtot fizetett. E mesterek között volt *Pietro Orsatti*, neves stukaturkészítő, azután *Burg Jakab Mihály* festő, aki a tanácsterem számára 21 frt-ért három képet festett.¹⁴ A palotának belső berendezésére Nádasdy kancellár a magáéból is sokat áldozott. A saját lakását pl. jobbra maga bútoroztatta be. Ezeket a bútorokat azonban halála után örökösei elvitték. Az ekkor (1758-ban) felvett leltár szerint a volt kancellár lakásán egynéhány márványasztal, több faliszőnyeg, az uralkodópár életnagyságú képe és az ebédlőteremben a pozsonyi koronázást ábrázoló festmények találtak, melyek a kancellária tulajdona gyanánt szerepeltek.

A Windischgraetz-palotán kívül Nádasdy gróf még a hátsó Schenkenstrasse-val szemben, az úgynevezett *Rosengasse* sarkán is vett 1751-ben 8000 frt-on egy házat. Úgy látszik, e házat a kancelláriai cselédség és az istállók számára szánta.¹⁵

Még Nádasdy kancellársága idején rendezték az újonnan szerzett palota adóügyét is. Már

¹³ Országos Levéltár: kancell. oszt.

¹⁴ Ugyanott.

¹⁵ Ugyanott megvan a szerződés.

1689-ben, azután 1693-ban, az akkori tulajdonosok adóválság fejében 2800 frtot fizettek le. Mikor az épület a magyar kancellária tulajdonába ment át, Alsó-Ausztria rendjei, nem tekintvén, hogy ősrégi szabadházzal van dolguk, ami közhivatal céljaira szolgál, és semmi jövendelmet nem hajt, a rendi collectât mégis kivetették rá. Pedig még maga az osztrák kancellária is vitásnak mondotta a kérdést, vajjon a bécsi *Burgfrieden* lévő, vagyis a császári vár-ták vonalán mentesített szabadházaktól lehet-e collectât szedni?¹⁶

A magyar kancellária 1749. dec. 29-én kelt felterjesztésében jogai mellett küzd és kijelenti, hogy ha az adómentességet figyelembe nem veszik, az országgyűlésen a dologból sérelmet csinálnak.¹⁷ Mivel Bécsben a magyar kancelláriához hasonló állami szabad épület mintegy harminc volt, s mivel ezek közül csak a magyart akarták megadóztatni, Mária Terézia 1750. március 14-én az adómentesség mellett döntött.¹⁸

Az 1753. évben a magyar kancellária a palotájába beépített polgári házak adójától is menekülni akart. Ez az adó akkor évi 314 frt 17 krt tett ki. Koller udvari tanácsosnak 1753. szeptember 17-én sikerült is a Bécs-városi tanáccsal megegyeznie. Az egyezés szerint a kancellária a régiebb tulajdonosok részéről letett 2800 frt. tőkéhez még 3400 frt-ot fizetett le a város pénztárába és kötelezte magát, hogy ha az adó növe-

¹⁶ Osztrák b. ü. lt.: *Nota*. A Windischgraetz-paiotába — írják osztrák részről — 1690-ben egy kis polgári házat beépítettek, tehát világos, hogy a palotának csak egy részecskéjét lehetne collectával terhelni.

¹⁷ Ugyanott melléklet.

¹⁸ Ugyanott.

kedni fog, a kiszabott tőkét ugyanoly arányban növelni fogja.¹⁹

Az adóügy rendezésével egyidőben a Schenkenstrasse-ban a főcsatorna is elkészült s így a magyar kancellária épülete közegészségügyi szempontból is megfelelt a kívánalmaknak. A kancellária csatornáját a szomszédok is használták, mert a kancellária bizonyos összeg fizetése fejében megengedte, hogy a szomszéd paloták tulajdonosai csatornájukat a kancellária főcsatornájába vezessék. Így 1759-ben Schvvarzenbach Ferenc Antallal, 1760-ban pedig Abensberg gróffal jött létre ilyen szerződés.²⁰

A kancellária új otthona elég kényelmes és tágas lévén, a hivatalok és a levéltár elhelyezése semmi kívánnivalót sem hagyott fenn. Mindazonáltal rövid idő múlva az épületen olyan bajok mutatkoztak, melyek miatt az egész palotát át kellett alakítani.

II.

A M. KIR. UDVARI KANCELLÁRIA PALOTÁJÁNAK ÚJRAÉPÍTÉSE 1766/67-BEN

A nagy Windischgraetz-palotát, ahogy a magyar kancellária épületét Bécsben hívták, volt tulajdonosai jó időn át nem tataroztatták. Nagyobb javításokra akkor sem került a sor, mikor a palota a magyar királyi udvari kancelláriára szállott. Akkor ugyanis elsősorban a belső berendezésre kellett gondolni, hogy a kancellária men-

¹⁹ A bécsi adóhivatal jelentése 1753. szept. 15-pől. A befizetett tőke először 5%-ot, 1766. okt. 1-től 4%-ot hozott.

²⁰ Országos Levéltár: kancell. oszt.

nél előbb elfoglalhassa új otthonát. Ez a belső berendezés és a vásárlás a rendelkezésre álló pénzüsszegeket teljesen felemésztette, úgy hogy nagyobbserű javításokra pénz hiányában gondolni sem lehetett. Ennek azután természetes következménye lón, hogy a palota több helyen omladozni kezdett, tetőzete teljesen beomlott és a szobák boltozatait az esővíz megrontotta. Az épület tetőzetén át beható víz nemcsak a gerendázatot korhasztotta el, hanem a levéltárat is veszedelemmel fenyegette. Legalább a vizsgálatot teljesítő építőmester ezt jelentette. Nekünk azonban úgy tetszik, hogy a fenyegető veszélyt szántszándékkal nagyították, hogy elegendő okot találjanak az újjáépítésre, helyesebben a fényűzésre. Mind a magyar, mind az erdélyi kancellária a levéltárat fenyegető veszéllyel állt elő, mikor a jobb szállást, vagy új palota szerzését sürgette, s midőn óhaja teljesült, a levéltár kapta a legsilányabb helyiséget. A magyar kancellár lakásának berendezésére és helyiségeire közel 300.000 forintot fordítottak, de a levéltárnak berendezésére és helyiségeire ugyanakkor csak alig másfélezer forint jutott.

Eszterházy Ferenc sürgetésére Mária Terézia Paccassi Miklós²¹ udvari építőmester megvizsgálta a kancellária palotáját s Pacassi mindent rossz állapotban és omladozófélben talált. Erre Eszterházy takarékosági szempontból új tetőt és több változtatást sürgetett. Mária Terézia azonban az egész palota újjáalakítását rendelte el.²² Kétségtelen dolog, hogy a királynőt ezen

²¹ Nevét hol *Pagassi*, hol meg *Pacassi* alakban írják. 1764-ben március 3-án birodalmi nemesiséget kapott.

²² Ezt Eszterházy kancellár mondja el 1768. dec. 2-án a királynőhöz intézett felterjesztésében.

elhatározásában egyrészt a magyar kancellária iránt való jóindulata, másrészt meg az az óhajtás vezette, hogy Magyarország ezen jelentős kormányzója és maga Magyarország is olyan palotát kapjon Bécsben, mely méltó legyen az ország képviselésére, s maguk a kancellárok olyan otthont nyerjenek, hogy a külföldi államok képviselői és a helybeli notabilitások fogadtatásakor szégyent ne kelljen vallaniok.

Eszterházy Ferenc gróf kancellár, korának egyik kiváló műizlésű főura, kapva kapott a királynő jóindulatán és az ő óhajaival megegyező szándokán. Paccassi udvari építőmester elkészült tervei alapján hozzákezdett a palota átalakításához és a belső berendezés foganatosításához. Fény- és pompaszeretetétől elvakítatva, a berendezés körül olyan túlköltekezést vitt véghez, amely az ország anyagi helyzetével és a kancellária céljaival összeegyeztethető alig volt. Az eredetileg 91.000 frt.-on vásárolt palotának belső díszítésére és újjáalakítására közel 300.000 frt.-ot költöttek, s ez óriási összeg legnagyobb része csupán a kancellár elsőemeleti lakásának berendezésére fordított. Ha tekintetbe vesszük a pénznek akkori vásárlóerejét, a csekély munkadíjakat és általában a kedvező ipari viszonyokat, meg kell vallanunk, hogy Eszterházy a szó szoros értelmében fejedelmi fényűzést fejtett ki a kancellár lakásának berendezésében. Mértéktelen költekezése azonban bizonyos mértékben mégis menthető; mert arra egyenesen Mária Terézia királynő intenciója és óhaja ösztökélte. Másrészt meg művészeti szempontból olyan becses, állandó értékű s jórészt még ma is bámulásra méltó műemléket teremtett, mely híven visszatükrözi korának fényűzését, műizlését és kifejlett szépérzékét.

Amikor a kancellária palotájának újraépítését megkezdték, a taksa-jövedelmen kívül

egyéb alap nem állott a kancellária rendelkezésére. A nagy költségeket tehát kölcsön utján kellett előteremteni. A királynő egyelőre 40.000 forintnyi kölcsön felvételét engedélyezte.²³ Ez az összeg azonban már 1766 tavaszán elfogyott. Eszterházy kancellár 1766. augusztus 18-án kelt felterjesztésében már arra kéri a királynőt, hogy 5% kamat mellett 100.000 forintot vehessen föl. Ugyanezen felterjesztésében köszönetet mond a királynőnek azon kiváló kegyességeért, hogy elrendelte az Eszterházy hercegnő tulajdonát képező pompás szoba-berendezés megvásárlását 12 ezer forinton. Ezt az összeget Mária Terézia rendelete szerint a kancellária taksa-jövedelméből kellett volna kifizetni. A kancellár azonban erre már annyi kölcsönt vett fel, hogy — mint maga írja — a taksa-jövedelemből a jelzett 12.000 forintot ki nem fizetheti.

Mária Terézia a kancellárnak ezen felterjesztésére megengedte, hogy újabb 40.000 forintnyi kölcsönt vegyen föl. A kiadások ezt az összeget is hamar fölemésztették. Az 1767. évi július 14-én Eszterházy már ismét 50.000 forintnyi kölcsön felvételét kérelmezte. Mindenki bámulva szemléli — írja felterjesztésében — a kancellária épületét, melynek fényét őfelsége azzal is emelte, hogy egy szobába 12.000 forintért gobelineket vásárolt. Most a kancellária irodáját kell díszíteni. Az aranyozást sem lehet elhagyni. A hozzátörők azt is ajánlják, hogy a veres terem plafondjára a Szent István-rend allegóriáját őfelsége

²³ Országos Levéltár: kancell. oszt. Acta particularia, 1766. ápr. 18. »ut domus regiae hujus cancellariae Hung. aulicae restauretur et reparatur, operisque huic manus admoveatur.« E célra Wass Mihály — írja a rendelet — vegyen fel 40.000 forintot 4-5%-ra.

arcképévei »al fresco« kell festeni. Ezek a dolgok mintegy 50.000 forintba kerülnek.²⁴

Mária Terézia e felterjesztésre azt felelte, — jóllehet a kiadások az eredeti tervezetet már kétszeresen felülmúlták — ezúttal mégis újabb 40.000 forintnyi kölcsön felvételét engedélyezi.²⁵

A kisebb-nagyobb kölcsönök rohamosan növekedtek anélkül, hogy az épületet sikerült volna teljesen berendezni. Az újjáalakítás első két évében felvett kölcsönök mintegy 188.000 forintra rúgtak.²⁶

Az építés további folyamán 1768. ápr. 13-án Schmid Antaltól 15.000 frt.-ot, május 13-án Schwachheim gróftól 10.000 és Hacker Ferencről 8000 forintot vettek föl.²⁷

Bár — amint a kimutatásokból látjuk — egyik kölcsön a másikat érte, a kancellária azért az iparosokat rendesen fizetni mégsem tudta. A mesterek és az iparosok hátralékos követelése 1769-ben már 91.041 forintra rúgtak, jóllehet a kan-

²⁴ Ugyanott. Acta particularia ... obwohl schon sehr viel Geld, und zwar zweimahl mehrers als der Überschlag gewesen, ausgegeben worden« ... stb.

²⁵ Ugyanott.

²⁶ A hivatalos kimutatás szerint a kancellária a következő kölcsönöket vette föl: 1766. ápr. 15-én Von Quodott Antaltól 3000 frt.-ot ápr. 20-án Wanderlern kapitánynétől 2000, 29-én Ramffaing Máriától 8000, Jaszovitz kancelláriai titkártól 2500, máj. 6-án Markoviczky Páltól 2600, 26-án Hacker Ferencről 40.000 frt.-ot, 1767. febr. 1-én Besora grófnétől 40.000 jun. 19-én Eszterházy herceg árváitól 20.000 jul. 30-án Hacker Fülöptől 10.000, aug. 4-én ugyanattól 8000, nov. 6-án Nádasdy Lipótnétől 30.000, nov. 28-án Zwenghoff orvostól 22.000 frt.-ot.

²⁷ Közös p. ü. lt. Camerale. Országos Levéltár: kancell. oszt. Acta particularia.

cellária 164.846 forintot fizetett nekik már előzőleg.²⁸

Mivel a szorongatott iparosok pénzükhöz sehogysen juthattak, közös elhatározással a királynőhöz fordultak s kérve kérték őt, segítene helyzetükön és rendelné el követelésük kifizetését. Az iparosok kérelmét 1769. április 27-én kelt felterjesztésében Eszterházy kancellár is támogatta. Ezek a szegény emberek — írja — *Paccassival*, a vezető udvari építőmesterrel szerződtek s mivel pénzükhöz nem juthattak, adóságba verték magukat s többet közülök már az adósok börtönébe vetettek.²⁹

A királynő erre ismét 64.264 forintnyi kölcsön felvételét engedélyezte.³⁰ Az épület átalakítására és berendezésére az 1768. év őszéig 215.000 forintot adtak ki. Paccassi udvari építőmester számításai szerint az épület befejezésére még 64.264 forint kellett s így az egész átalakítás, előre nem látott eshetőségektől eltekintve, *279.264 forintba* került volna. Ha tekintetbe vesszük, hogy csupán egy asztalos számlája 54.000 forintra, az aranyozómestereké 42.000-re, a lakatosé több mint 24.000 forintra rúgott, úgy az egész költség nem is látszott túlsóknak. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a 279.264 forint majdnem teljesen a kancellár lakásának átalakítására és berendezésére fordított, úgy ez összeg egy magánlakás berendezésére minden szempont méltatása mellett is pazarlásnak minősíthető. Ami magát a berendezést illeti, az a lehető legfényesebb, de egyúttal a legízlesebb is volt. Nemcsak Bécs legkiválóbb műiparosai dolgoztak azon, hanem

²⁸ Ugyanott vannak a számlák, nyugták és kimutatások.

²⁹ Ugyanott.

³⁰ Ugyanott.

francia és olasz mestereket és művészeket is alkalmaztak. Kortörténeti szempontból adjuk itt a legkiválóbb mesterek neveit, akik a magyar királyi udvari kancellária épületének újjáalakításán dolgoztak, feltüntetvén az összeget is, amit munkájukért kaptak:

Trientel Pál kőmives és pallér	56.841	frt	40	kr.
Ohmayer János ácsmester	12.019	„	58	„
Stadler műlakatosmester	24.457	„	—	„
Prin lakatosmester	2.260	„	—	„
Haunold műasztalos	54.300	„	—	„
Bolla Albert es. és kir. stuccator	13.430	„	—	„
Fligel aranyozómester	31.360	„	—	„
Lander aranyozómester	9.700	„	—	„
Marsch aranyozómester	1.200	„	—	„
Egger Vencel udvari szobrász	8.159	„	—	„
Sebath festő	73	„	—	„
Spiegel Ferenc festő	638	„	—	„
Salzinger József mázoló	822	„	—	„
Steinböck kőfaragó	8.703	„	58	„
Sutter György galanteriemester	7.998	„	—	„
Tükörvásárlás	11.706	„	—	„
Blaumroth kövezómester	3.473	„	—	„
Ecker cserepező	1.316	„	—	„
Az »Arany kut«-hoz címzett keres- kedésnek damasztiszövetért	6.956	„	—	„
Gressieur francia kárpitos	4.571	„	—	„
Blaicher kályhás	1.844	„	—	„
Tükörfestő	638	„	—	„
Grattenthaler rézműves	2.437	„	—	„

Ezeken kívül Werner András festő, Rörich szobrász és egy Clement nevű francia mester is sokat dolgoztak. Maga a kárpitosmunka az anyagokon kívül 15.992 forint 37 krajcárba került. A kristálycsillárokat átlag 500 forintjával vették. Három művészi órát és hat széket Parisban

csináltattak. Az ajtók összes zárait tűzben aranyozták. Ezek még ma is teljesen ép állapotban vannak; a legújabb becslés szerint egy-egy ajtó zárját és kilincset ezer koronára becsülték. A palota belső berendezése nagyjában elkészülvén, 1769-ben az egész épületről leltárat készítettek. E rendkívül becses okirat *Universale Inuentarium über alle befindliche kays. königl. Mobilien, so nachdem die Restaurierung der Hofkanzlei uöltig neu aus allerhöchsten Aerario beygeschaffet worden* cím alatt Nigrin magyar kancelláriai inspector készítette.³¹ A leltári leírás az első emelet előszobájával (Antechambre) kezdődik. A kettösszarnyu aranyozással díszített ajtók fehérek voltak. A *supra porta* szép szobrászmunka volt. Az előszoba három oldalfalát a Windischgraetz-palotával együtt vásárolt pompás németalföldi gobelinek díszítik. Ezek közül a középső és legnagyobb a halászatot, az inenső a jósnőt, a szélső pedig a pásztori életet allegorizálta. A spaléták faragott szobrászmunkák voltak. Az ajtókon aranyozott és zománczott zárok ragyogtak. Az előszobából a kihallgatási terembe (audentiás házba) jutott az ember. Ennek még padlója is diófából készült. A piafond aranyozott stuccatur-munka, az ablakspaléták és a supra-porták díszes szobrászművek voltak. A három oldalfalat spallier-ek díszítik és az öfelségétől 6200 firt-on készítettett hat olajfestmény, melyeknek valamennyi alakja a pozsonyi koronázáson résztvettek arcképei után készült. A teremben egy mahagóni fából faragott szekrény és egy faragott, vörös damasztal bevont *a la reine* garnitúra állott innét a kancellár dolgozószobájába nyílt az ajtó. A

³¹ Közös p. ü. It. Camerale. Az inventarium ívalakú nagy könyv.

padló itt is diófából készült. A falakat németalföldi (Windischgraetz-féle) gobelinek fődtek. Ezek egyike a parasztok táncát, másika a konyhakertészt, harmadika a gabnáját hazaszállító pórt ábrázolta. Ezen kívül damasztkabriolet-székek, török mogyorófából faragott, mahagóni és rózsaszínű fával kirakott szekrény, óra, indián (mahagóni?) fából faragott íróasztal és fejr márványkandalló díszítik a dolgozószobát.

A kancellár hálósobájának legnagyobb ékesége a pompásan, lengyel módra faragott menyeyezetes ág volt.

Erre következett a kancellárnének fényesen berendezett öt helyisége. A szobákat selyem (à la Cabriolet) bútorok és rézlapon nyugvó módi kályhák díszítik. Az egyik szobában szép faragott keretben függött az a ma is meglévő gobelin, amely Európa elrablását ábrázolja.

A nagy hálóterem falait egészen vörös karmazsin borítja. A mennyezetes, vörös damaszttal bevont parádés ág új francia módra készült. Faragott kabriolet-székek (karmazsin), trumeau, művészi francia ismétlőóra stb. emelték a szoba díszét. A nagy hálóterem mellett volt a compagnie vagy alcoven-szoba, ennek falait szintén vörös karmazsin borítja. Az itt lévő trumeau tükörét a bécsi gyárban készítik. Ez a tükör akkor még ritkaságszámba ment, mivel felső lapján kívül hét lábnál magasabb és öt lábnál szélesebb volt.

Az első díszterem az uccára nyílt. Ez a terem a diófapadlótól kezdve fel teljesen művészi stuccatur-munkával volt borítva. A supra-porták és a spaleták szobrászmunkák voltak. A két faragott trumeau hatalmas tükörtáblái a bécsi gyárban készültek. A faragott bútorokat selyem borítja. A kályhák remekbe készültek s a fölöttük

lévő *fesfon*-ok és vázák antik és művészi becsú tárgyak voltak.³²

A középső diszterem falai spallierozva voltak. Három csodaszép francia gobelin csüngött itt. Az első Vénuszt ábrázolta, amint a fürdőből kilép; a második, a legnagyobb Bacchust, a harmadik pedig Vulcanust. Ezeket a gobelineket a teremben lévő garnitúrával együtt Eszterházy hercegnétől vásárolták. A bútorokon lévő Eszterházy-cimereket selyemmel takarták el s helyökbe Magyarország címerét festették. Ugyané teremben az egyik divánt is gobelin borítá. A hatalmas luszter genuai kristályból készült. A két pompás kályha fölött lévő művészi festonok összefüggésben állottak a falakat diszitő gobelinnel; azaz az egyikén fegyvercsoport állott s így ez a Vulcanust ábrázoló gobelinhez, a másik pedig, mely a halászatot mutatta be, a Venust ábrázoló kárpithoz tartozott.

A nagy tanácsterem a padlótól a mennyezetig aranyozott fehér falrészekre volt osztva (boiserie). A falakat Ferenc német császár, Mária Terézia és II. József életnagyságú arcképei diszíték. A negyedik kép az 1741. évi koronázó országgyűlést ábrázolta, s ezt — mint említők — Mária Terézia festtette a kancellária számára. A plafont a Szent István-rend allegóriája diszíté. A nagy freskó portrait-k után azt a jelenetet mutatja be, midőn Mária Terézia a Szent István-rendet szétosztja. Itt a nagy tanácsteremben a két utolsó ablak között zöld bőrrel bevont egyszerű pad állott. E padot a kancellária örök emlékül őrizte, mert Mária Terézia királynő a kancellárián tett első látogatásakor e padon ült

³² Ezek a *fesfon*-ok megmaradtak; műértők ma is bámulva szemlélik.

s a kancellária kútjából egy pohár vizet itt ivott.

A kancellár dohányzó szobáját tölgyfapadló és tölgyfabutorok díszíték.

A második emeletet a hivatalos helyiségek foglalták el. Itt semmiféle fényűzést nem fejtek ki, sőt az itt lévő helyiségeken még nagyobb szerű átalakítások sem történtek. A földszintet a sütőház, cukrászda, konyhák s a cselédség lakásai foglalták el. Az istállók — mint említők — a Rosengasse-ban levő és a kancellária tulajdonát képező kis házban voltak. A huszonhárom lóra való istálló is nagy költséggel épült s a lovak abrakoló vályúi mind faragott kőből készültek.

Amint e leírásból is láthatjuk, a nagy költsékezés és fényűzés nem a kancelláriának, hanem a kancellár személyének szólt. S ez a dolog az akkori viszonyok mellett természetesnek látszott, mert reprezentálás céljából költöttek oly sokat a magyar kancellária palotájának berendezésére s erre csak maga a kancellár volt hivatott. Az újjáalakítás nagy munkája már-már befejezéséhez közelgett, de még senkisé tudta, hogy a nagy költségeket hogyan és honnan fizetik. A közel háromezrezer forintnak elköltése az országgyűlés tudta nélkül történt, s arra számítani nem lehetett, hogy e nagy összeget Magyarország egyszerűen magára vállalja. Legjobb esetben csak arra gondolhattak, hogy a fényes magyar otthon a rendek tetszésével fog találkozni s így csupa előzékenységből sem fognak az adakozástól visszariadni.

Kezdetben maga Mária Terézia sem volt tisztában Vele, hogy honnan kerül elő az a nagy összeg, melyet a kancellár királyi jóváhagyással elköltött. Az 1768. évi november 29-én tehát kérdést intézett Eszterházy kancellárhoz,

miként lehetne a kancellária újjáalakítására felvett 279.264 forintot tíz év alatt kifizetni s mi módon lehetne e célra Magyarországon biztos alapot teremteni.³³

Ezen kérdés felvetése összefüggésben állott a kancellária személyzetének fizetésével. Ha ugyanis a palota újraépítésére felvett kölcsönök a kancellária taksa-jövedelmét terhelték volna, akkor a személyzetet e jövedelemből fizetni alig lehetett volna, márpedig Mária Terézia királynő 1768. november 29-én elrendelte, hogy a kancellária személyzetét ezentúl is a különben föl-emelt taksa-jövedelemből kell fizetni.

A királynő kérdéseire Eszterházy kancellár 1768. december 2-án felelt.³⁵ Felterjesztésében erősen mentegeti magát. Ő — úgymond — csak azért sürgette a javításokat, mert a levéltár és a hivatalok a nedvesség miatt sokat szenvedtek. A maga szállásával ő teljesen meg volt elégedve s csak új tetőt és némi átalakításokat kívánt. Őfelsége azonban Paccassi jelentésére a teljes újjáalakítást rendelte el.

Ami a költségek fedezését illeti, Magyarországon erre alkalmas alap nincsen, mivel ott minden alap: contributio, vám, bányajövedelem, fiskalitás stb. »regalia principis«-nek tekintendő. A kancelláriai taksajövedelem sem alkalmas e célra, mivel a bevétel annyira csökkent, hogy a személyzetnek járó évi 40.000 frt is alig folyik be. Ennek a jövedelemapadásnak pedig az az oka, hogy őfelsége a taksákat igen sokaknak elengedi. »Az én kancellárságom idején — írja Eszterházy — a feleknek eddig 123.353 frt-ot engedtek el.« A kancellária épületének újjáalakítására fordított összeget legkönnyebben

³³ Országos Levéltár és közös p. ü. lt.: Camerale,

³⁴ Ugyanott.

úgy lehetne előteremteni, ha a lutrijátékot (lotto di Genua) Magyarországra is behoznák. Ennek útjában semmi akadály sem áll, mivel már Európa minden államába behozták. A lutriból befolyó jövedelem nemcsak a kancelláriára fordított költséget fedezné, hanem ugyanabból még árvaházakat és tüzesetek ellen biztosító intézeteket is lehetne Magyarországon létesíteni.

Eszterházy ezen javaslatát a királynő el nem fogadta. Nem azért, mintha a lutrijátékot ellenzte volna, hanem egyedül azért, mert az udvari kamara felvilágosításából értesült, hogy az örökös tartományokban a genuai lutri kizárólagos bérlőjének, Conte de Cataldinak privilégiuma Magyarországra is kiterjed. Ez a privilégium 1770. április 1-én jár le. S ha ezután Magyarországon a lutrijátékot önállóan rendeznék, akkor az udvari kamara eddigi jövedelmének jelentékeny részétől elesnék. Emiatt Mária Terézia azt ajánlotta Eszterházy-nak, hogy talán házipénztárukból áldozhatnának a megyék a kancellária épületére.³⁵

Úgy látszik, maga a királynő is sejtette, hogy az utóbbi terv sikerrel nem igen kecsegtet; ezért tehát még Eszterházy válaszánaik beérkezése előtt, legalább ideiglenesen, a 279.264 frt kifizetését az udvari kamarára kívánta háritani.

Ez a szándék az udvari kamarának természetesen nem volt kedvére. Az 1768. év november 9-én kelt felterjesztésében tehát azon igyekezett, hogy a királynőt e szándékától valami-kép eltérítse. »Ha felséged — úgymond — a 279.264 frt kifizetését az amúgy is rendkívül megterhelt »Camerai-Schuldvesen«-re háritja, úgy az adósság még inkább növekedni fog. Gondolja

³⁵ Ugyanott.

meg felséged, hogy a cseh, az erdélyi, a birodalmi kancelláriák és a »Banco et Commerciem« mind a maguk erejéből gondoskodtak palotáik építéséről és maguk teremtettek arra alapot. Felséged érdeke is azt kívánja, hogy a magyar kancellária »ex visceribus regni Hungariae« teremtsen alapot és abból fizesse ki a nevezett összeget.«³⁶

Az udvari kamara ezen előterjesztése a királynőt szándékában meg nem ingatta. A kamarai felterjesztésre ráírta, hogy Eszterháznak kötelességévé tette minden igyekezettel azon lennie, hogy Magyarországon alapot teremtsen s az egész 279.264 frt-ot tíz év alatt visszafizesse. Addig azonban, míg sikerül ily alapot létrehozni, az *Universal Cameral Fundus*-nak kell az egész összeget megfizetnie.

Ez a királyi végzés Mária Terézia jóindulatának újabb jele volt. S ha valamivel, úgy ezen intézkedésével mutatta meg, hogy nem hagyja cserben azokat, akik az ő kezdeményezésére a magyar kancellária fényes otthonát megteremtették.

A királynőnek a kancellárhoz intézett jegyzékére Eszterházy 1769. április 27-én válaszolt. Szerinte merő lehetetlenség, hogy a kancellária épületének költségeit a házi alapból fedezzék. Ez az alap ugyanis annyira meg van terhelve, hogy az adópénztárból kell a felmerülő hiányokat pótolni, máskülönben azon alapból még a tisztviselőket sem bírnák fizetni. Addig tehát, míg az országgyűlés összeül s majdan kellő alapról gondoskodhatik, a költségeket az udvari kamara fizesse ki.³⁷

Amit Eszterházy itt kérelem és javaslat gya-

³⁶ Közös p. ü. lt.: Camerale.

³⁷ Ugyanott

nánt előadott, azt — mint említők — Mária Terézia már jóval előbb önkényt elrendelte. Az udvari kamara fizető hivatala már 1769-ben megkezdte a fizetést s az év végéig az egész terhet kifizette.

A kifizetés megtörténte után, az udvari kamarától kifizetett összeg megtérítéseképpen a magyar kancellária taksa-jövedelmét királyi rendelettel az udvari kamara jövedelmeihez csatolták, így tehát a magyar kancellária illeték-jövedelme ezen a címen lett az udvari illetéki hivatal egyik jövedelmi forrásává 1770-től 1848. június haváig. A kancellária személyzetének fizetése azonban ezentúl is a taksa-jövedelemből történt.

Mivel a magyar kancellária a fentebbi intézkedések miatt rendes jövedelmétől elesett, Mária Terézia 1768. július 6-án elrendelte, hogy a kancellária épületén ezentúl az összes javításokat a cs. és kir. udvari építési hivatal (hofbauamt) végezze.³⁸

Az újjáalakítás ügye ezzel ugyan végetért, de kisebb-nagyobb költségek azért még később is felmerültek. Így 1771. február 12-én Bolza a kamarai számadó hivatalt felszólította, hogy a kancellária teljes berendezéséhez még szükséges 7287 frt 57 kr.-t utalványozza ki, mert őfelsége ez összeg kifizetését már engedélyezte. Mivel hasonló kiadások még többször is felmerültek, az udvari kamara 1771. május 14-én³⁹ a királynőt arra kérte, hogy a kiadásoknak legalább egyrészét Magyarország viselje. »A kancellária épülete — írja — a magyar rendeké, tehát a kiadások egyrészét is Magyarországnak kellene viselnie.«

³⁸Ugyanott.

³⁹Közös p. ü. lt.: Camerale,

Mivel a kancelláriának a taksajövedéiem elvonása után semmi bevétele nem volt, a királynő az udvari kamara óhaját nem is teljesítette. Még József is édesanyja óhaja szerint intézkedett, mikor 1771-ben elrendelte, hogy a kancelláriai építkezés és javítás költségeit a kincstár (von meinem aerario) fizesse.⁴⁰ Mivel a kamara ez ellen már semmit sem tehetett, tehát legalább a magyar kancelláriának igyekezett kellemetlenségeket okozni. Bekövetelte az építkezésre vonatkozó, már régen jóváhagyott számadásokat és kezdetben bizonyos szabálytalanságokat fedezett fel Was Mihály registrator, aki négy éven át rendkívüli odaadással vitte a kancelláriai építkezések számadásait, kimutatta, hogy az összes számadások a legnagyobb rendben vannak. Erre a kancellár Wass Mihálynak 300 forintnyi jutalmat javasolt. Az udvari kamara meg azt ajánlotta, hogy Wass Mihály számadásaira 126 fjt 36 kr. bélyegilletéket vessenek ki.⁴¹ Egy másik felterjesztésében meg a kancellária berendezését kifogásolja. »Mire való — úgymond — egy állami hivatalnak a sok selyemkanapé, parádés mennyezetes ágy, faragott trumeauk, drága órák, barométerek?« stb. Ez a megjegyzés nem minden alap nélkül való volt s nem csupán az udvari kamara véleménye hangzott így.⁴²

Sok baja volt ez időben a kancelláriának Bécs városával is. A magistratus ugyanis semmibe sem vette, hogy szabadházzal és kincstári épülettel van dolga, s a rendes városi adón kívül a telekadó és a polgári ispotálydíj fejében 1775-ben a

⁴⁰ Ugyanott.

⁴¹ Ugyanott. 1770. okt. Hofkammer-Departement in Cameralibus.

⁴² Ugyanott. Cameral Hauptbuchhalterei, 1770. okt. 29.

hátralékkal és kamatokkal együtt egyszerre 935 frt-ot követelt.

Bécs város tanácsa ugyanis azon véleményen volt, hogy a kancellária épülete az általános szabályok alól kivéve nincsen s nem is volt. A városi tanács más tulajdonost nem ismer, mint a magyar kancelláriát, s ezt inkább kell fizetésre kényszeríteni, mint a magánembereket.⁴³

Ezen ügyből Bécs városa és az udvari kamara között majdnem per keletkezett. Csakis az összeg kicsisége hátráltatta a kamarát a per megindításában. De az adóhátralék után kivetett kamat megfizetését így is megtagadta.¹⁴

Mária Terézia halálával a magyar kancellária legfőbb védőjét és támaszát veszítette el. Utóda, II. József alatt már nem állott a kancellária mögött a jóindulatú, bőkezű uralkodó, hanem a komoly és rideg politikus, aki mint minden intézménnyel szemben, úgy a kancelláriával szemben is egyedül a saját nézeteit és meggyőződéseit juttatta érvényre. II. József nagy újításai közepette a magyar kancelláriáról sem feledkezett meg. E helyen csupán magára az épületre vonatkozó intézkedéseiről szólunk.

II. József a magyar és az erdélyi kancelláriát 1783-ban egyesítette. Az egyesítés maga után

⁴³ A bécsi adóhivatal szerint a kancelláriának tiz percentet kellene adóhátralék fejében fizetnie. Régente — írja — minden forint után naponkint 3 krajcárt kellett adóhátralék fejében fizetni, de még úgy is a harmadik hóban katonai executitót bocsátottak ki.

⁴⁴ Ugyanott. *Le Feure* kamarai prokurátor jelentése és a bécsi adóhivatal kimutatása, 1775. febr. 13-án.

vonta a magyar kancellária épületének kibővítését, mert a régi palotában a két kancellária el nem fért. A kibővítés csakis úgy volt lehetséges, ha a magyar kancelláriával szomszédos házak valamelyikét megvásárolják. Mivel a közvetlen szomszédságban lévő *Trautsohn-palota* (a mai Bankgasse 6. számú háza) éppen eladó volt, II. József 1783. április 3-án elrendelte a palota megvásárlását az erdélyi kancellária számára.

A Trautsohn-féle palotának ezidőbeli tulajdonosa Auersperg Károly herceg volt.⁴⁵ Az eladási szerződés tehát közötté és Eszterházy Ferenc gróf mint vásárló között, 1783. május 11-én jött létre. Eszerint a Vordere Schenkenstrasse 50. száma alatt a sarkon lévő palota, mely a »Grundbuch zum Schotten« hatáskörébe tartozó szabadház volt, 55.000 frt-on a *magyar-erdélyi* egyesített kancellária tulajdonába ment át.⁴⁶ A belső berendezést a volt tulajdonos a maga számára tartotta meg.

A régi Trautsohn-féle hercegi palota egykor Bécs kiválóbb épületei közé tartozott. Művészeti szempontból már csak azért is figyelmet

⁴⁵ A bécsi telekkönyv szerint a Trautsohn-palota 1725. jan. 2-án szállt az Auersperg grófok kezére.

⁴⁶ E palota telkének földesura (grundherr) a schotteni (skót) apátság volt, s mint ilyen, a *Grunddienst* címén évi 3 krajcárt szedett a telektől, s azonkívül minden 15 évben a telekadó alól a kancelláriának meg kellett magát váltania. Ezeket a köteleseket a kancellária a vásárlás alkalmával magáravállalta.

érdemelt, mert a hírneves műépítő, *Fischer János Bernát* alkotása volt. Az idők folyamán azonban a sok átalakítás miatt sokat veszített eredeti szépségéből. Most, hogy a magyar-erdélyi kancellária tulajdonába ment át, ismét nagyobb átalakításnak nézett elébe. Csak sajnálnunk lehet, hogy ezen átalakításnál a művészi szempontokra figyelmet nem fordítottak. Érdekes, hogy az átalakításnál a magyar kancellária palotája is szenvedett. Ekkor szedték le homlokzatáról az oszlopokat és a kőből faragott szobrokat, hogy így a két épületet legalább külsőleg egyöntetű egészszé alakítsák.

Magának az újonnan vásárolt palotának átalakítása és berendezése 77.102 frt-ba került. A volt erdélyi kancelláriai palota (Sinzendorf-ház) eladásából befolyt 61.000 frt, s így a vételárral együtt Erdély rendjeinek még 71.002 frt-ot kellett fizetniök. Mivel a magyar kancellária az új épülethez semmivel sem járult, tehát a tulajdonjogban sem volt része. S mégis mind az adásvevési szerződésben, mind a telekkönyvben a magyar és erdélyi kancellária szerepel tulajdonos gyanánt. Ezt a tévedést a telekkönyvben jóidéig nem igazították ki. Még 1826-ban is felmerült az a kérdés, hogy az erdélyi kancellária épületének ki a tulajdonképpeni birtokosa? Reviczky grófnak 1828. augusztus 1-én kelt felterjesztése szerint az erdélyi kancellária a Trautsohn-féle (Bankgasse Nr. 6.) palotának csupán természetes tulajdonosa, mert a házat a telekkönyvben nem az erdélyi kancellária részére jegyezték be. A telekkönyvben — írja gróf Reviczky — a legutóbbi telekadórevízió (gewährserneuerung) alkalmával (ami minden 15 évben szokott történni) s a telekkönyvi lapon a magyar erdélyi kancellária szerepel tulajdonos gyanánt. S mivel »a potiori fit denominatio«

minden egyéb hivatalos iratban csakis a magyar kancellária szerepel.⁴⁷

Reviczky ezen felterjesztésére öfelsége elrendelte, hogy az erdélyi kancellária épületének tulajdonosai közül a magyar kancelláriát törölni kell ugyan, de Magyarország jogait, ami illeti, azt az igazság és a méltányosság szerint kell eldönteni.

II. Lipót, mint tudjuk, 1791-ben a két kancelláriát újra elválasztá egymástól. Az elválasztás folytán felmerült építési költségek 16.309 frt-ra rúgtak. 1831-ben még egyezkedett a két kancellária az ablakok és ajtók befalazása ügyében.

A kancellária épületének további sorsa eléggé ismeretes. Az 1848-49-iki forradalom leveretése után a kancelláriai hivatal visszaállításáig a palota osztrák kézen volt. Régi, remekbe készült bútorainak nagyrésze ekkor ment veszendőbe. A dísztermek művészi stuccatur-diszítései is töredezni kezdtek, s mivel kijavításukra nem volt költség, az egészet eltávolították. Amikor az épület ismét magyar kézre jutott, a több száz-ezer forintba került dísztárgyakból és bútorokból már csak imitt-amott akadt egy-egy darab. A hajdani fényt és pompát csak a falak és az ajtók aranydiszítései és a pompás kályhák hirdették. Bár azóta az épületben mind belsőleg, mind külsőleg több javítás és átalakítás történt, de alapos munkára, a régi stílszerű emlékek-

⁴⁷ A Bécs-városi telekkönyv a Bankgasse 6. sz. házáról (vagyis az erdélyi kancellária palotájáról) ezt mondja: »Zahl nr. 79. Wilhelm Fürst von Trautsohn seit 2/1. 1725. Karl Graf von Auersperg seit 5/ill. 1783. Ungarische Siebenbürgische Hofkanzlei seit 28/111. 1794. Siebenbürgische Herrn Staende seit 5/V. 1848.

nek megfelelő gyökeres újjáalakításra eddig nem gondoltak. Pedig az épület nagy történeti múltjánál és jelenlegi céljánál fogva, eltekintve attól, hogy a XVIII. század egyik értékes műemlékéről van szó, bizonyára nagyobb áldozatot is megérdemelne.

Bár egykor e palotának belső berendezése és külső díszje sokkal fényesebb volt, mint jelenleg, azért még mindig jelentékeny értéke van. Az 1903-ban készült leltári becslés szerint ugyanis maga a palota 1,610.000 korona, a benne lévő ingóságok pedig 132.389 korona értékkel vannak felvéve.¹⁸

III.

PALOTA SZERZÉSE AZ ERDÉLYI UDVARI KANCELLÁRIA SZÁMÁRA

Az erdélyi udvari kancellária Bécsben ugyanolyan viszontagságokon ment át, mint a magyar kancellária. Mivel a kormányzók személyzete, bevétele és tekintélye jóval kisebb volt, mint a magyar kancelláriáé, tehát az udvari körök is kevesebbet törődtek vele, mint a magyar kancelláriával. Még csak arra sem érdemesítették, hogy a többi udvari hivatalok példájára a Burgban szállást adtak volna neki. Az erdélyi kancellária tehát kénytelen volt a városban kijelölt helyiségeket elfoglalni. Ezek a helyiségek azonban oly silányak, oly szűkek voltak, hogy bennök sem a hivatalt, sem a levéltárat tisztességesen elhelyezni nem lehetett. E méltatlanság és lealázás a kancelláriai személyzetnek annál

⁴⁸ A minisztériumban lévő hivatalos felbecsülés szerint.

inkább fájhatott, mivel szemmel láthatta, mennyi és milyen előnyökben részesülnek a többi udvari hivatalok. Az erdélyi udvari kancellária tehát évről-évre panaszkodott és minden kitelhetőt elkövetett, hogy a többi udvari hivatalok példájára szintén udvari szállást kapjon. Ezen törekvése azonban hiábavaló volt. Az 1705. évi aug. 27-én kelt felterjesztésében pl. azt írja a kancellária, hogy lármás vendégfogadóban, üzletek között van elhelyezve. A levéltárat a korhadt fatető alatt a tűz és a nedvesség egyaránt pusztulással fenyegeti. Kérve-kéri tehát öfelségét, adatna az erdélyi udvari kancelláriának is udvari szállást (aulicum quarterium).⁴⁹

Az itt leirt helyiség az erdélyi kancelláriának legrégebb bécsi szállása volt. A Kruegerstrasse-ban (ma Kruegerstrasse 3. szám), az *Aranyoroszlán*-hoz címzett Schilling-féle vendégfogadóban volt ez a szállás,⁵⁰ ahol az erdélyi udvari kancellária három kis helyiségért évi 36 forintot fizetett. A kancellária hiába igyekezett e nyomorúságos helyiségekből menekülni, hiába esedezett udvari szállásért, méltányos és jogos kérése meghallgatásra nem talált. Évek hosszú során át ott szorongott az *Arany oroszlán* lármás, szűk szobácskaiban. Ilyen körülmények közt még megtiszteltetés volt, hogy legalább magának az erdélyi kancellárnak valamivel jobb szállást adtak; de még ez is csak Kászoni János személyes érdemeinek tudható be. Az 1714. június 18-án kelt és Kászoni János erdélyi udvari kancellár (1717-ben Bornemissza néven báró) részére ki-

⁴⁹ Országos Levéltár: erdélyi kancell. oszt.

⁵⁰ Würthaus zum Goldenen Löwen in Krügerstrasse. (Assignatio quartirii in quo de praesenti archivum cancellariae Transylvanicae servatul. 12. Julii 1709. Ugyanott.)

állított *Quartiers-Zödl* (tehát nem Hofquartier) szerint a kancellár számára *Cerlet, Mária Zsófia* nevű özvegy kalaposnének a Saillergasse-ban (ma Seilergasse Nr. 1.) lévő házában jelöltek ki szállást⁵¹ és a Kruegerstrasse-ban lévő Schillingházban, hol a kancelláriai hivatal volt elhelyezve, három lóra istállót. Az erdélyi udvari kancellárnak szállásáért évi 60 frt házbér járt.

Az erdélyi kancelláriai hivatal, valamint a kancellár szállása is, több mint három évtizedig az említett helyen maradt. Csak 1741-ben ment le a kancellária Pozsonyba; de még itt is jóidéig kellett várnia, míg szállást kaphatott! Addig az erdélyi kancellária összes dolga a levéltárral együtt a dunai hajókon tartatott.⁵² Amikor azután ismét Bécsbe költözött, újra kéréshez fogott, hogy alkalmas szállást kapjon.

Az 1742 évben, január 15-én ugyanis Rátóti Gyulaffy László alkancellár újra kísérletet tett, hogy a kancellária számára udvari szállást kapjon. »A mostani szállásunk — írja az udvari főmarschali hivatalhoz — a Kruegerstrasseban az *Arany oroslánhoz* címzett (Schilling-féle) házban vagyon. Tűzveszélyes, nyomorult helyiség ez. A registrator és a cancellisták egyetlen szobában kénytelenek munkáikat végezni. Kérjük tehát, minket megillető udvari szállást jelöljenek ki részünkre.⁵³

Úgylátszik, ennek a felterjesztésnek sem volt

⁵¹ Ugyanott. *Quartiers-Zödl*. 1714. jun. 18.

⁵² Az erdélyi udvari kancellária öfelségéhez 1741. ökt. 24-én »publicis rationibus exigentibus cancellaria Transylvanica simul cum archivo Vienne beneficio aquae ante triduum hic appulerit... tarn archivum quam Cancellariae res in navibus habeantur«... stb. (Ugyanott.)

⁵³ Ugyanott.

meg a kívánt eredménye; mert 1742. március 17-én Auersperghez intézett felterjesztésükben a kérést megismétlik. Ezúttal már csak azt kérik, hogy Kászoni boldog emlékü kancellárnak a Saillergasseban volt lakását engednék át a kancellária részére.⁵¹

Az utóbbi kérést hosszas huza-vona után végre csakugyan teljesítették. Az 1742. év őszétől fogva az erdélyi kancellária már a Rosengasseban lévő Cerlet-féle ház második emeletén tartott szállást. Az évi bér itt 1756-ig 82 frt 30 kr. volt.⁵⁵

Mivel az erdélyi udvari kancellárok udvari szállásra szert tenni nem bírtak, a gubernium évenként *subsidium*-ot küldött a kancellároknak, így 1747. október 5-én Rátóti Gyulaffy Lászlónak 200 aranyat küldött segély gyanánt, azzal a magyarázással, hogy igyekezzék az udvari marschallnál udvari szállást kieszközölni.⁵⁰

Gondolhatjuk, hogy Erdély rendjeire és a kancelláriára nézve lehangoló volt az a körülmény, hogy az erdélyi udvari kancellária nem részesült abban az előnyben, amihez más udvari hivatalok nagyon is könnyen jutottak. Mikor azután a magyar kancellária palotát vásárolt magának, nemcsak magában az erdélyi kancelláriában, de egész Erdélyben is visszhangra talált az az óhaj, hogy Magyarország példájára Erdély is méltó otthont teremtsen Bécsben lévő kormánysszéke számára. Ez azonban több éven át pusztá óhaj-

⁵¹ Ugyanott a Krügerstrasse-i szállás — írja az erdélyi udvari kancellária — nagyon szűk, a levéltár gyalázatos helyiségben van.

⁵⁵ E ház ma a Rosengasse 1. sz. alatt van.

⁵⁶ Országos Levéltár: erdélyi kancell. oszt.

tás maradt. Erdély szomorú gazdasági helyzete, a háború okozta nyomorúságok ugyanis nem engedték az életrevaló terv kivitelét.

A megvalósulás reménye csak akkor kecsegtetett sikerrel, mikor az erdélyi kancellária élén a tevékeny és fényűző *gróf Bethlen Gábor* állott. Az ő összeköttetése és befolyása Erdélyben dűlőre vitték a palotavásárlás ügyét. Az erdélyi gubernium 1755. szeptember 12-én már tudatta Bethlen Gáborral, hogy az egész ország helyeseli azt a tervet, mely szerint *Magyarország dicséretes példájára egy ház vásároltatnék* a kancellária és a levéltár elhelyezésére.⁵⁷

A következő napon (szeptember 13-án) a három státus Szeben városában kiállította Bethlen számára a plenipotentiát. Eszerint az erdélyi státusok gróf Bethlen Gábor kancellárt felhatalmazták, hogy minden költség beszámításával 50.000 frt-on palotát vásároljon. A vételárat a státusok három év alatt három egyenlő részben fogják megfizetni.⁵⁸

Bethlen Gábor — úgylátszik — a magyar kancellária vásárlásának a példája után indult. A megszavazott összegre ugyanis tekintettel nem volt s jóval drágább palotát vásárolt, mint amilyet az erdélyi státusok óhajtottak.

Bethlen választása a *Sinzendorf Vencel-féle* palotára esett. Ez épület a magyar kancelláriához igen közel, a *Löwel-Bastion*-nal szemben, Pálffy Miklós gróf palotája mellett, a Hintere Schenkenstrasse nevű ucca 58. száma alatt ál-

⁵⁷ Ugyanott.

⁵⁸ A három státustól kiállított plenipotentia különösen hangoztatja, hogy *főleg a levéltár érdekében* hozza meg ezt az áldozatot.

lott.⁵⁹ A gróf Bethlen Gábor és gróf Sinzendorf Vencel között 1755. október 6-án kötött adásvévesi szerződés szerint maga a palota 60.000 frt-on, a bútorzat 5000 frt-on került az új tulajdonos kezére. Ezenkívül az akkori bécsi szokás szerint Sinzendorf grófnő részére még külön 400 aranyat kellett fizetni »schlüsselgeld« címen. A megvásárolt palota szabadház volt, de a Landstrasse-n lévő Augustinus-atyáknak évi 36 dénár szolgálattal tartozott.

Az erdélyi udvari kancelláriának házvásárlása nem volt a királynő akarata ellen. Amikor Bethlen Gábor 1755. december 12-én Mária Teréziának tudomására hozta, hogy a Sinzendorf-palotát bútoraival együtt 65.000 frt-on és 400 aranyon megvásárolta, öfelsege a dolgot tudomásulvette s azonnal megengedte, hogy a 60.000 frt-ot, valamint a javításokra szükséges 8000 frt-ot a kincstár előlegezze. Ez a 8000 frt jórészt a levéltári helyiségre és némi átalakításra kellett.⁶⁰

A kincstár részéről engedélyezett összeget a királyi végzés szerint az erdélyi *Cassa provincialis*-ból kellett megtéríteni.

Alig hogy az átalakításokat megkezdték, kint, hogy a 8000 frt megközelítőleg sem lesz azokra elég. Bethlen kancellár ugyanis nem egyedül az elkerülhetetlen kiadásokra szorítkozott,

⁵⁹ Nem tévesztendő össze a magyar kancellária részéről vásárolt s a Windischgraetz-palotába épített és szintén a Schenkenstrasse-n lévő Sinzendorf-házzal.

⁶⁰ ...in structuram praeterea — írja Bethlen — eancellariae archivo securitatis intuitu« ... stb. (U. o.)

hanem azon volt, hogy az erdélyi kancellária palotája se nélkülözze a fényt és az uri kényelmet. 1756. július 7-én a királynőt már ismét arra kéri, hogy a kancelláriai átalakításokra újabb 14.000 forintot engedélyezzen s ez összeget majdan »ex fundo restantiarum et debitorum« Erdély fizesse.⁶¹

Mária Terézia, mint a guberniumhoz július 12-én intézett levele mutatja, ezt a 14.000 forintnyi kiadást is azonnal engedélyezte.⁶²

A főbb kiadások, miket az összegből fedeztek, ezek valának: három padlásszoba készítése és Erdély címerének köbe faragása 6000 forint, asztalosmunkák 2560 forint, festő- és aranyozómunka 2621 forint, stuccatur-munka 611 forint, tükrök vásárlása 943 forint, az uralkodópár életnagyságú arcképe a rázával együtt 716 forint 40 krajczár, a kárpitosmunkák 2758 forint, a szobrásmunka 480 forint, lakatosmunka 871 forint, rézművesmunka 280 forint, üvegesmunka 327 forint, a cserepező munkája 433 forint. Ezek a kiadások együttesen 20.288 forint-rá rúgtak.

Bár e költségek az újonnan szerzett palota átalakítását teljesen nem fedezték, s így előreláthatólag még több kiadásra lehetett számítani, Erdély még az eddigieket sem volt képes idejében megfizetni. Így 1758-ban április 6-án, majd április 15-én maga a királynő sürgeti a guberniumnál az esedékessé vált 22.000 forint kifizeté-

⁶¹ Országos Levéltár: erdélyi kancell. oszt. Bethlen a többi közt ezzel menti a tulkiadását: »nisi ex fundamento munis capitalis aliquot orgiarum cum fornicibus ductus fuis set, periculum tóti aedificio cum tempore imminere potuerit.«

⁶² Ugyanott.

sét.⁶³ A többszörös intés és sürgetés keveset használt. A gubernium 1759. január 23-án Szebenből azt írja öfelségének, hogy a szanaszét dülő dögvész miatt rendkívül sok volt a kiadás, a 22.000 frt-ot tehát egyelőre nem fizethetik meg.⁶⁴ Ez a késedelem az erdélyi kancelláriának sok kellemetlenséget okozott. Sinzen-dorf gróf ugyanis adósságokba lévén merülve, fizetni nem tudott s hitelezői, a többi között Bécs városa is, a palota vételárából igyekeztek követeléseiket megszerezni.

A kedvezőtlen pénzügyek Bethlen grófot nem tartották vissza, hogy a palota belső díszítésén tovább is ne fáradozzék. Alig múlik el esztendő, hogy valami díszesebb bútordarabot, vagy valami művészi tárgyat ne szerezzen. Ezen törekvésében segítségére volt Mária Terézia királynő jóindulata és támogatása is. A kisebb összegeket nem is említve, 1766-ban például öfelsége egyszerre 7000 frt-ot rendelt a kincstárából bútorok vásárlására.⁶⁵ Mivel már a fényűző Sinzen-dorfok is sokat költöttek palotájuk berendezésére, s mivel a kancellária a palotával együtt az összes bútorokat is átvette, elgondolhatjuk, hogy az újabb bevásárlásokkal az erdélyi kancellária

⁶³ Ugyanott. »FI. 22.000 illico restituantur co rnagis, quo certius sit per dilationem solutionis, quae respectu unius termini subest, solutionem altereius termini aequae effluxi non tardari, minus impediri debere aut posse.«

⁶⁴ Ugyanott, »cum lues epidemia in visceribus patriae saeviens, virus suum ulterius diffunderet... stb.

⁶⁵ Ugyanott.

palotája úri kényelem és pompa dolgában kevés kívánnivalót hagyott fenn. Ezt annál inkább feltehetjük, mivel Bethlen Gábor gróf a fényűzésnek és pompának nagy barátja volt, s úgyszólván egész vagyonát ezen szenvedélyének áldozta fel. Mentségül csak az szolgálhat, hogy azon korban a Bécsben időző magyar főurak között a nagyzásig menő költekezés általános volt; s Bethlen grófnak még hozzá a reprezentálás is rengeteg összegekbe került.

Az erdélyi kancellária palotájának belső be rendezésére vonatkozólag megemlíthetjük, hogy ennek elkészítésén szintén a legkiválóbb iparosok és mesterek dolgoztak. A kárpitos-munkákat *Kraisij Miklós* udvari kárpitosmester végezte; a faragott bútorokat *Gergogne Miklós* készíté; a kőfaragó-munkákon *Wasserburger Ferenc*, a stuccatur-munkákon pedig *Buhey János* és *Orsatti Péter* dolgozott. A művészek közül megemlíthetjük *Ehrensorgi Kobler János Péter* kamarai festőt, aki a császár és a királynő arcképét festé s ezért 1758-ban 100 arany jutalmat kapott. *Schütz Lőrinc* portrait-festő ugyancsak öfelségéik arcképeit a nagy tanácsterem számára festette. *Fengler Antal* szobrász a faragott szobrásmunkákat végezte. Ezeken kívül *Marsch János* és *Rumel Ágost* festők is dolgoztak a palota díszítésein. Melyikük készítette az ebédlőteremben lévő olajfestményeket (von Ostischen Historien), nem tudjuk.⁶⁶

Az erdélyi kancellária épületében negyven különböző nagyságú helyiség volt. A második

⁶⁶ Beschreibung deren in dem Siebenbürg. Hofkanzlei-Haus befindlich und von S. Excellenz Anton Grafen von Salm obersten Cammerern inhabenden Meublen. (Közös p. ü. ltr. Camerale.)

emelet egyrészét a szépen renovált kápolna foglalá el. Aranyozott oltárát, antependiumát, cheridonját, a felfeszítést ábrázoló oltárképet még a Sinzendorf grófok készítették. Bethlen gróf csak renováltatta az egészet.

A második emeleten volt a nagy ebédlő, melyet aranyozott lécek és festett spalierek díszítettek. A kis és a nagy veres termeket egészen damaszt spalier borította; a damasztal bevont bútorok ugyanitt fehér fából készültek. A kancellárné magánlakása szintén a második emeleten volt. Az első emeletet a főkamaras irodáján kívül hivatalos helyiségek, konyhák és a cselédség szobái foglalták el. Mivel — mint említettük — a palota fényének emelésére Mária Terézia is adott 7000 frt-ot, az ezen összesen vásárolt bútorokat külön leltározták, mivel azoknak tulajdonosa gyanánt az udvari főkamaras szerepelt.⁶⁷

Az erdélyi udvari kancellária fényes berendezésével sehogysen állott arányban pénzügyi helyzete. Sokszor még a legszükségesebb dolgokra sem igen telt. Az adót sem fizette rendszeren, s a többi között Mária Terézia 1766-ban is megintette a kancelláriát az adóhátralékok nemfizetése miatt. Kortörténeti szempontból nem érdektelen az erdélyi kancellária apróbb kiadásait ismernünk. Körülbelül ugyanazok a kiadások szerepelnek évenként. Perger László számadásában például (1756.) ilyen rovatokat találunk: »vettem a felséges kancellária számára két rézgyertyatartót koppantóstu; három pár fakalamárist, három ollót, négy tucat plajbászt, selyemcérna- és tűtartó-skatulyát; a kancellária ablaknak szükségire való vasvillácskákat hármat vet-

⁶⁷ U. o.

tern« stb. Évi díj járt a kancellária háza körül égő két lámpás fejében a Szent István-templom tornyában lévő tűzörnek; a Három királyok-napján végbemenő füstölésért a benedictusoknak 4 frt 10 kr., a sekrestyésnek 34 kr. járt.⁶³

Az 1766. évben az erdélyi kancelláriát is azon épületek közé sorolták, melyeket »a magas minisztériumok« laknak, s melyeken a főbb javításokat az udvari építési hivatal végeztette. A belső berendezés fentartása azonban továbbra is a kancelláriát terhelte. Ezen intézkedés az erdélyi kancellária részére nagy jótétemény volt, mert, mint említők, pénz dolgában ott nagyon szűkösen voltak. Sokszor még az apróbb kiadásokat sem bírták fizetni. Így 1767. március 14-én is Mária Terézia rendeletére az udvari kamara előlegezett ilyenekre 379 frt 48 kr.-t. Ugyané célra 1770. május 12-én újra 923 frt 211/2 kr.-t rendelt.⁶⁹

Amikor Bethlen Gábor gróf rengeteg adósság hátrahagyása után meghalt, a kancelláriának is adósa maradt 4342 frt-tal. Mária Terézia 1771-ben ugyan elrendelte, hogy a jelzett összeget Bethlen hagyatékából kell megtéríteni, azonban a hagyaték még a hitelezők kielégítésére sem volt elegendő. Így hát nem lehetett mást tenni, mint a kényes ügy rendezését a kancelláriára bizni.⁷⁰

Ilyen és ehhez hasonló anyagi zavarokkal küzködött az erdélyi udvari kancellária még akkor is, mikor II. József rendeletére a magyar udvari kancelláriával egyesítették. Az egye-

⁶⁸ Perger László calefactor számadásai. Orsz. Ltr.; erdélyi kancell. oszt.

⁶⁹ U. o.

⁷⁰ U. o. vannak ez ügyre vonatkozó iratok.

sítés természetesen magával hozta, hogy a két kancelláriát közös épületben helyezték el. Mivel a meglévő két épület közül egyik sem volt elég tágas arra, hogy benne a két kancellária elférjen, ezért tehát az amúgy is nagyobb magyar kancellária mellett egy új épület vásárlását határozták el.

Valamint a két kancellária egyesítése, úgy az új épület szerzése is az erdélyi rendek megkérdezése és tudta nélkül történt. Még a beavatottabbak is csak hírből hallották, hogy az erdélyi udvari kancellária szép palotáját dobra ütik s helyette a magyar kancellária tőszomszédságában mást vásárolnak. Az egész dolgot II. József maga intézte. Az 1783. év március 29-én pl. azt írta gróf Eszterháznak, hogy a Trautsohn-féle palotát kell megvenni az erdélyi kancellária számára 50.000 frt-ért. Ha pedig ez nem volna lehetséges, úgy az *Uhlefeld-féle* palotát kell megszerezni.⁷¹ Ugyancsak II. József április 3-án már azt írja Eszterházy grófnak, hogy kösse meg a szerződést a Trautsohn-palota megvétele ügyében, mivel elhatározta annak megvásárlását.⁷²

Az erdélyi rendek szomorúan hallották e híreket. Nagy okuk van a panaszra — írja 1783. április 9-iki felterjesztésében Bánffy gróf — s méltán szomorkodnak, mivel az erdélyi kancellária palotájának a rendek nagy költségén szerzett drága ingóságait elajándékozták s magát a kancellária palotáját az ő tudtuk és megkérdezésük nélkül eladják. A Trautsohn-palotát az erdélyi kancellária épületével összehasonlítani sem

⁷¹ U. o. II. József gr. Eszterházyhoz, Bécs. 1783. márc. 29.

⁷⁰ U. o.

lehet. Kevesebbet ér és jóval szűkebb, mint az erdélyi kancellária palotája.⁷³

Ezek az igazságos hangok a dolgon mitsem változtattak. A Trautsohn-palotát 1783. május 1-én 55.000 forinton megvették s átalakításához azonnal hozzáfogtak.⁷¹ Az 1784. évi december 9-én II. József már értesítette Eszterházyt, hogy az épület teljesen kész és a hivatalok már beköltözhetnek. Az erdélyi kancellária volt palotáját — írja a császár — nyilvános árverésen kell eladni.⁷²

Ez utóbbi dolog is megtörtént. A régi palota potom áron (61.000 forinton) kelt el. Az erdélyi kancellária új épületének átalakítása 77.102 frt-ba került. Eszerint az erdélyi kancellária egyesítése folytán Erdély a réginnél kisebb, csekélyebb értékű és silányabban berendezett épülethez jutott s még 70.061 frt-ot kellett ráfizetnie. Az utóbbi összeget a kincstár előlegezte.

A bécsi régi épületekről szóló irodalom, mely a magyar és az erdélyi udvari kancellária (az öfelsége személye körüli minisztérium) kettős palotájáról is megemlékezik, sok téves és valótlan dolgot állít. Így pl. a magyar udvari kancellária palotájáról azt írják, hogy a Kinsperg, Sinzen-

⁷³ U. o. Votum: non immerito querulandi an-sam habere possent ac se contristatos sentirent, ut sí postquam mobilia ejusdem domus magnis dictorum statuum sumpibus comparata alteri donata habeantur, ipsa et jam domus illis insciis et inauditis divendatur . . . stb.

⁷⁴ A szerződés szerint a Trautsohn-féle »Grundbuch zum Schotten dienstbares Freyhaus« adósságmentes palotát Auersperg Károly herceg adta el Eszterházy Ferencnek, akit II. József a vásárlással megbízott.

⁷⁵ Orsz. Levéltár: erdélyi cancell. oszt.

dorf és Althan-féle szabadházakból keletkezett. Schimmer meg az erdélyi kancellária palotájáról azt írja, hogy a magyarral együtt 1784-ben épült.⁷⁶

II. Lipót, mint tudjuk, a két kancelláriát, bár az erdélyiek az unió mellett voltak, újra szétválasztotta. Az átalakítások ezúttal is 16.309 frt-ra rúgtak.

A két kancellária egyesítése, majd meg szétválasztása alkalmával a tulajdonjogot is rendezni kellett volna, de erről teljesen megfeledtek. Később azután éveken át vitakoztak a tulajdonjog felett.⁷⁷ Végre is 1843. május 5-én a Trautsohn-féle palotát, vagyis a magyar minisztérium egyik felét az *erdélyi rendek* nevére táblázták be Bécs városának telekkönyvébe.

⁷⁶ *Schimmer*: Ausführliche Hauschronik.

⁷⁷ Az udvari kamara még 1826. szept. 10-én is így írt: »wer eigentlich Eigenthümer des gegenwaertigen siebenbürg. Hofkanzlei-Gebaeudes sei, und wem somit die Zahlung der Gewaehr-Renovationis-Gebühren obliegt...« stb.

**HÁROMSZÁZADOS
HABSBURG-JUBÍLEUM**

Háromszázados Habsburg- jubileum

Ki ne tudna egyetmást Ferenc császár koráról? Ki nem hallott a szabadgondolkozók és ártatlan társaik kivégeztetéséről? Kazinczyval együtt a magyar írók bebörtönzéséről? Bizonyára nem új dolgot mondunk, mikor megemlítjük, hogy Ferenc császár honosította meg az egész országra kiterjesztett kémrendszert. Az is ismeretes, hogy az alkotmány (constitutio) szónak pusztán kimondása is nagy haragra indította őt. De hogy a francia háborúban a magyar ifjúság jórésze elpusztult, az már nem indította meg őt. Különbösen is országgyűlések nélkül adókat vettetett ki, újoncokat szedetett s elárasztotta az országot értéktelen papírpénzekkel. Hogy az ő abszolutisztikus kormánya törvényeinket, szabadságainkat sárba tiporta, hogy adminisztrátorok kinevezésével boldogította az országot, stb. eléggé ismert dolog.

Ferenc császár korának egyik szereplő magyarja (Klauzál) a titkosrendőrség jelentése szerint barátai körében úgy nyilatkozott, hogy törvényeink szentségét odaát semmibe sem veszik. Ez egyik legnagyobb szerencsétlensége Magyarországnak; mert hiszen a főtől bűdöslik a hal. A kormány ad folyton példát arra, mint kell törvényeink alól kibújni. *E a gonosz tendencia Magyarországnak nemzeti életét háromszáz év óta uzsorázza, szétagozza minden irányban!*¹ Az

¹ Diese unheimliche Tendenz wucherte in dem Nationalleben Ungarns durch 300 Jahren fort, verzweigte sich nach allen Richtungen und verknöcherte sich endlich im öffentlichen und Privatleben.« etc.

uralkodó hatalmának és tekintélyének azon rendíthetetlen lelkiismeretességen kell alapulnia, mellyel a törvényeket tiszteli s mások által is becsülteti. De ezt mi, magyarok, hiába keressük, hiába várjuk. Mérheterlen csapás ez hazánkra. A pártemberek alkotmányellenes rendeletei s nem a törvényeink az irányadók. Ennek a következménye a törvénytelenések érthetetlen tűrése.

A jóakarát teljes hiányát hirdeti Erdély elnyomása is. Irgalmatlan miniszteri kísérletezésekkel kell ott is, itthon is küzdenünk s ez a nyomorult s állandó helyzet Magyarország haladásának főakadálya. A nemzet érdeke az volna, hogy az idők szellemének követeléseit meghonosítsa. Ez volna az uralkodónak és a kormánynak is a kötelessége. De ehelyett minden haladásnak gátat vetnek. Pedig a *divide et vince* elvével egyetlen államnak sem sikerült a tökéletesség magasabb fokára emelkedni. Hiába! Igaza volt II. Frigyesnek, aki szerint »különös szerencsecsillag öröködik az ausztriai uralkodóházon; mert máskülönbén minisztereinek balfogásai miatt már meg kellett volna buknia!«

Nem Klauzál Gábor volt az egyetlen magyar ember, aki ilyen igazságokat hirdetett. Akadtak főurak is, különösen Erdélyben, akik még Klauzálnál is élesebben bírálták Ferenc császár politikáját. És a két testvérországban olyan hangon beszéltek Ferenc császárról, hogy a titkosrendőrség rémüldözve jelentette Bécsben ezen szerinte iszonyatos dolgokat. Mert hát ez a rendőrség mód nélkül megbotráncozott azon, hogy a magyarok szidni merészelik »a legtökéletesebb uralkodót, a népek szerető atyját, a páratlanul népszerű és jószágú fejedelmet, akinek minden szívdobbanása csak kedvelt alattvalóinak szól!« Megírja a titkosrendőrség Bécsbe azt is, hogy gúnydalokat énekelnek Ausztria ellen. Felújultak a Rákóczi

korából való énekek és a röpiratok a Habsburgok ellen. Még a Zrínyi, Nádasdy, Frangepán kivégzetésekor megjelent munkát (Austeritas Austriaca) is terjesztik. Pedig — jelenti a rendőrség — ennél veszedelmesebb és gonoszabb könyvet nem irt még protestáns kéz! Hiszen ez a munka I. Ferdinánd korától Lipót uralkodásáig rémitő sok támadást intéz Ausztria ellen és megjövendőli az uralkodóház elpusztulását is.

Ilyen hangulat lévén nálunk, azok a jóérzésű emberek (Gutgesinnte), akiket a mieink spionoknak neveztek, a megyékből és a városokból szilajabbnál-szilajabb híreket irtak Bécsbe. Mivel ez az állapot a bécsi kormányt is aggasztotta, tehát valamiről gondoskodnia kellett, ami a magyarnak sok búlátott lelkét kissé megvigasztalja. Ezért tehát az uralkodó megbízásából Rudnay primás kihirdette, hogy 1827. november 4-e országos ünnep leend, melyen az uralkodóház magyar királyságának háromszázados jubileumát kell megülni. *»Minden magyarra örömmünnep léssen ez; minden magyarnak hálatelt szívvel kell a Mindenhatóhoz fordulnia s megköszönnie azt a megszámlálhatatlan jót, azt a páratlanul szelíd uralmat, azt az igazi atyai szeretetet, amiben három századon át királyai részéről, főleg pedig a most uralkodó császár részéről ezerszer és ezerszer részesült.«*⁹

Hiába adták ki a jubileumra vonatkozó ren-

² Tyrnau, den 7. November 1827. »Das dritte Seculum der milden Herrschaft des jetzt regierenden Regentenhauses, als Jubelfest gefeiert an dem jeder Wohlthätigen mit Dankerfüllter Brust für die unzähligen Wohlthaten etc. seine heisse Gebete für das Wohl des regierenden Hauses und insbesondere Sr. Majestät des gnädigsten Landesvaters etc. Zum Himmel sende« etc.

deletet, hiába zengtek már előzetesen hiú dicséretet, bizony nagyon kevés helyen ünnepelték meg a november hó 4-ét. Nagyszombatról írják, hogy ott Rudnay primás parancsára november 4-én (azaz vasárnap) ülték meg a háromszázados jubileumot. (»Das dritte Seculum der milden Herrschaft des jetzt regierenden Regentenhaus als Jubelfest gefeiert an dem jeder Wohiendenke mit dankerfüllter Brust für die unzaehlichen Wohltaten seine heissen Gebethe für das Wohl des regierenden Hauses und insbesondere S. Majestaet des gnaedigsten Landesvaters zum Himmel sandte.«)

A titkosrendőrség jelentése szerint különösen díszes volt a jubileumi ünnepség Besztercebányán. A püspök itt is elrendelte, hogy egyházmegyéjében az országra nézve boldogságot és szerencsét jelentő napot, vagyis november 3-át, mint I. Ferdinánd megkoronázásának háromszázados évfordulóját hálaadó istentisztelettel megüljék. Besztercebányán november 4-én mozsárlövések hirdették e nagy nap megérkezését. Kivonult a Bakonyi-féle gyalogezred és a polgárőrség. A hálaadó misét a püspök tartotta. A prédikáció a Habsburg-ház dicső múltjával és nagy érdemével foglalkozott. A szentbeszéd — jelenti a rendőrség — láthatólag meghatotta a lelkes hallgatóságot. Az istentisztelet után a püspöki palotában nagy traktamentum következett. Az ebéd végefelé felállt a püspök s a császár egészségére bort köszöntött. Aztán a királynét üdvözölte, aki éppen a névnapját ülte e napon. Ezután a koronaörököst, majd meg a nádort köszöntötte. Külön-külön emlékezett meg a főhercegekről és főhercegnőkről, valamint az uralkodó ház valamennyi gyermekéről. Hosszú és kiadós szónoklatát e szavakkal fejezte be: »Möge der Himmel seine milde, glückliche und ruhmwolle

Regierung beschirmen und nur zugleich mit diesem Erdenrund enden lasse.«

Az 1827. év november 7-én a rendőrség megbízottja úgy Pozsonyba, mint Bécsbe megírta, hogy e pompás ünnepség leírását az újságoknak is hozniok kell, hogy külföldön is lássák, mennyire rajong a magyar nép az uralkodójáért.

A pesti polgárőrség parancsnoka jelentette a rendőrminisztériumnak, hogy hallván a háromszázados jubileum megüleséről, jelentkezett a városbirónál, aki kijelentette, hogy semmi hivatalos rendeletet nem kapott ez ügyben. De a templom ajtaján ki van függesztve az istentisztelet rendje. Később a magisztrátus rendeletet küldött hozzám, hogy a polgárőrségnek ki kell vonulnia a jubileumi ünnepségre. Ezt az intézkedést a városi tanács később visszavonta. Ezalatt a városi káplán hozzám jött s keserves panaszra fakadt, amiért sem a katonaság, sem a polgárőrség nem akar kivonulni a jubileumi ünnepségre. Ez — monda a káplán — még kárakra lesz a vezetőknek; mert öfelsége *maga hagyta meg a primásnak a jubileumi ünnepségek tartását*. Én — írja a polgárőrség parancsnoka még egyszer beszéltem a városkapitánnyal, valamint Diószeghi városi tanácsossal s mind a ketten kijelentették, hogy ünnepies kivonulás nem lesz. A magisztrátus nemsokára azt is meghagyta, hogy a kilenc órakor tartandó istentiszteleten még egyenruhában sem szabad megjeleni. Mindennek az indítóokát én nem tudom — írja a polgárőrség parancsnoka —, de kötelességem ezt jelenti, nehogy rám vessenek bűnt.

Körmöc polgármestere, Aschner József, »legbensőbb ragaszkodásból az uralkodóház iránt« arra a gondolatra jött, hogy a háromszázados évfordulót leghelyesebb volna egy emlékérem verésével megörökíteni. A költségeket aláírás útján

remélte megszerezni. A munkát a körmöczi graveur: Karl Henrik csinálná, aki e téren a legkiválóbb művész. Az érem egyik oldalán Ferenc király magyar ruhában, a koronázási jelvényekkel, lóháton ábrázoltatnék a következő felírással:

»Francisco I. Austriaco
Amato. Regi. Suo.«

A hátsó lapon a boldog Magyarországot a négy rend képviselői ábrázolnák olajjaggal kezükben. Alatta ez a felirat lenne: »Trisaeclaris. Aug. Dom. Austr. Regimine. Telix Hungária. D. D. IV. Nov. 1827.«³

Nem tudjuk, Körmöc városának sikerült-e ez emlékérem elkészítése. A háromszázados évforduló azonban már régen elmúlt, mikor még csak a tervezgetésnél tartottak.

A pesti jubileumi ünnepség — a rendőrség jelentése szerint — nagyon szegényes volt. De hát legalább mégis megesett valahogy. A titkosrendőrség jelentése szerint azonban az ország legtöbb helyén egyáltalán nem ülték meg a háromszázados jubileumot. Ösztövére állt a sorunk, a jó hazafiakat a bánat békója szorította. Hiu dicséretet zengeni, ünnepelni kevés embernek volt kedve. Bécsben igen sokat vártak a jubileumi ünnepségektől, de bizony balul ütöttek ki. Annyit ért ez a jubileum, mint a meghalt ember fülébe való éneklés.

A titkos megbízottak egyike a jubileumi ünnepségekről azt írta volt Bécsbe, hogy *»ezek a nép hangulatának igaz jelei. Ezek hirdetik, hogy a lakosság a legmagasabb csaszárházhoz hiven ragaszkodik és érte lelkesül!«*

A szegényes jubileumi ünnepségek egyáltalán nem mutatták azt, hogy a lakosság csak a leg-

³Neusohl, am 23. November, 1827.

kisebb mértékben is lelkesül. Mivel a legtöbb helyen meg sem ülték a háromszázados évfordulót, ebből nem a hü ragaszkodásra, hanem legjobb esetben is csak közömbösségre lehetett következtetni. A titkos rendőrségnek és a fizetett spionoknak azonban port kellett hinteni a bécsi kormány és imígyen az uralkodó szemébe. S ezt hűségesen meg is cselekedték.

XI.

AZ ATTILA KEZDETE

Az Attila kezdete

A magyar viselet mindig akkor kapott erőre, mikor nemzeti érzés és felbuzdulás fogta el az emberek lelkét. A nemzeti felbuzdulás pedig rendszeren az elnyomatás nyomában támadt. Így volt ez a XVIII. század első felében is. Még meg sem nyílt az 1825. évi országgyűlés, máris országszerte érezhető volt egy szebb, egy lelkesebb korszak közeledése. A nemzeti érzéstől, a haladás vágyától visszhangoztak a megyei gyűléstermek. Jobbjaink gerjedeztek, gyuladoztak az ország érdekében s csak igen kevesen voltak, akik a hazáért egy sóhajtásnál többet nem tettek.

A nemzeti felbuzdulás különösen az ifjúság és az asszonyok körében volt nagy. Az országgyűlési titkosrendőrség jelentése szerint soha annyi asszony, leány és ifjú nem jelent meg az országgyűlésen, mint 1825-ben. Voltak megyei követek, akik 16—20 jurátust és kancellistát vittek magukkal az országgyűlésre. Hadd lássanak, hadd tanuljanak ott.

Úgy a nemzeti érzésre, mint a nemzeti viseletre nagy hatással voltak a főispáni beiktatások. Királyi pompával estek meg ezek s egyik-másik még a koronázási ünnepségekkel is versenyzett Pálffy herceg pozsonyi beiktatásán nyolcszáz embert vendégelt három napon át s a beiktatási ünnepségek hatvanezer forintjába kerültek. Lovas- és gyalogbandériumok, főurak és főasszonyok mind és mind magyar ruhában jelentek meg. A

nép számára a szokásos ökörsüetről s az ingyenborról sem feledkeztek meg. Csáky István szepesi főispánnak (1827-i) beiktatásán úgyszólván mindenki magyar ruhában jelent meg. Itt is hetszáz embernél többre teritettek. A bevonuláskor az egész menet kizáróan magyar ruhát viselt. Mivel ekkor Lőcsén éppen magyar színtársulat játszott, este *A magyar nemesség felébresztése* című színdarabot adták elő. A darab tendenciája megutáltatni mindent, ami német s megszeret- tetni mindent, ami magyar! Ezt a színdarabot — jelenti a titkosrendőrség — az ország sok városában előadják s imígyen mindenkibe beléoltják »*immer patriotisch zu denken und handien.*«¹

A hazafias gondolkozás magával hozta a magyar viseletet is. E viseleten nem azt értjük, amiben a főurak feszelegtek ünnepek alatt, hanem az egyszerű polgári viseletet. A XVIII. század elejéig nálunk jobbra német volt a polgári viselet. Főuraink, akik majd mind Bécsben laktak, a divatos külföldi viseletet majmolták. Itthon a nemesség s a polgárság is az úgynevezett *kaputrokot* viselte. De az 1825. évtől kezdve rohamosan vetik sutba a német gúnyát s helyébe magyart öltének fel.

A polgári magyar viselet — a titkosrendőrség jelentései szerint — Arad megyében indult meg. Itt a megyegyűlésen történt, hogy Csáky gróf az ősi magyar viselethez való visszatérést ajánlotta.² Ez az ősi viselet magyar nadrágból s At-

¹ Titkosrendőri jelentés Sédlniczky rendőrniszterhez.

² »Ein Graf Csáky soll der erste Urheber dieses Vorschlags und der Herr Obergespann Baron Wenkheim so unklung gewesen sein, ihn mit vielen Beifall befördert und unterstützt zu haben.« (25. Juli, 1825.)

tila hun fejedelem után elnevezett attila-dolmányból állott. Wenkheim főispánnak nagyon megtetszett Csáky gróf ajánlata. Ő — monda — *az ősmagyar ruházatot színesen látja, s melegen óhajtja, hogy a magyarok most is és a jövőben is őseinknek nemeslelkűségét és szilárd becsületességét kövessék s minden alkalommal igaz magyaroknak mutassák magukat.* -'

Eleinte — jelenti a titkosrendőrség — az Árpádok és a hunok viseletének az utánzása a könnyelmű ifjúság átmeneti multságának látszott, de kezd a dolog komoly fordulatot venni; mert ez az ősi magyar viselet már több megyében terjed s valóságos testvéresülést teremt e viselet. Az egész idea a német népszerű viseletnek az utánzása, ami azonban romlott forradalmi tervekkel volt összekötve s amit aztán Württemberg kivételével a német államok a tisztviselőknak és a diákoknak eltiltottak. Most még nem lehet eldönteni, hogy az Árpád-viselet mögött nem rejtőznek-e államveszélyes tervek. De tagadni sem lehet ezt. Egyelőre nem kell túlságos jelentőséget tulajdonítani e jelenségnek. Az okosság és az előrelátás azonban azt parancsolja, hogy szigorú felügyelet alatt tartassanak ez egyesületek. Elsősorban meg kell tudni, vajjon az egyesületek formális testvéresülések-e, avagy kötelezettségekkel járó társaságok-e? Az egyetlen igyekezete e társulásoknak, hogy az egyesületek tagjai ez ősmagyar viseletben jelenjenek meg a leendő or-

³ »Der Hern Obergespann Baron Wenkheim so unklug gewesen sein, ihn mit vielen Beifall befördert und unterstützt zu haben ... dass er die uralten ungarischen Kleidungstrachten gerne sehe, und wünsche, dass sich die Ungarn sowohl gegenwärtig als in der Zukunft an den Edelsinn und der festen Redlichkeit ihrer Vorfahren spiegeln« etc.

szágygyülésen. Ha ez csakugyan így volna, öfelségének titkos kéziratot kell a nádorhoz intéznie s őt figyelmeztetni, hogy titokban, feltűnés nélkül kutassa ki, mi történik ezen egyesületekben? S ha szükséges volna, Wenkheim bárótól, mint akinek megyéjében először kezdték e viselet hordását, kimerítő jelentést kéressen.

Sedlnitzky rendőrminiszter erre a jelentésre alkalmazottjainak ezeket felelte: Arad megyében Csáky gróf ajánlatára a nemes ifjak az Árpádok és a hunok ősrégi viseletét újra behozni elhatározták. Mivel maga a főispán (Wenkheim) is a legnagyobb tetszéssel támogatta ez ideát s óhajtá, hogy ahol csak lehet, e nemzeti viseletben jelenjenek meg. E példaadásra az ifjúság a szomszéd megyékben is viselni kezdte az újmódi magyar ruhát. Minden jel arra mutat, hogy ez ősrégi viselet behozatala nem a véletlen műve, hanem holmi gonosz célzattal (»börsartige Tendenz«) van összekötve. Ez a szellem hozta be a német egyetemeken az ősi német viseletet s a gyászos tanulság szerint népszerű, de államveszélyes tanok terjesztésére szolgált. Nagyon fontosnak tartom tehát — írja a miniszter — hogy bő és megbízható tudósítást kapjak a fentebbi adatok alaposágáról. Bővebb tudósítást is kérek arról, hogy kinek az eszméje volt az ősi hunöltözet behozatala Arad megyében s hogy minő célból történt ez, hogy s kik viselik az öltözetet s mily mértékben terjedt el a szomszéd megyékben. Vájon van-e a dolognak valamelyes politikai háttere?⁴

Augusztus hó 28-án Temesvárról jelentették a rendőrminiszternek, hogy a megye elhatározta Wenkheim főispánnak beiktatását a legnagyobb

⁴ Wien, am 6. August Sedlnitzky an Herm von Dobrowszky und Z. Z. V.

pompával megülni. E határozatnak megfelelően a beiktatás hallatlan pompával ment végbe. Két bandérium Aczél és Vásárhelyi urak vezetése alatt vonult elől, aztán jött egy gyalogos osztály Edelspacher Zsigmond kardja alatt. Aczélnek nemesi bandériuma és Edelspacher gyalogos osztálya az ősmagyar viseletet (hosszú kék attiladolmányt) hordta. A magyar pandúrok is régi magyar, vagyis Attila öltözetében vonultak a menetben. A pandúrok nagy medvesüveget, hosszú attiladolmányt s kék nadrágot vörös zsinórzattal hordtak. Wenkheim főispánnak nagyon tetszett ez új magyar viselet, ő — úgymond — örömmel látja az ősmagyar viseletet s kívánja, hogy ezzel egyetemben az ősök erényei is megújuljanak.

A bihari beiktatásnál — mondja ugyanez a jelentés — szintén lovasbandérium vonult elől. E bandériumot Csáky Károly gróf vezette. Ez a bandérium ugyanoly ruhát viselt mint az aradi, azaz zsinóros hosszú dolmányt, ami attila néven ismeretes, s aminek a viselése feltűnést eddig nem igen keltett. Én — írja a titkos megbízott — eddig senkit sem láttam ez ősmagyar ruhában. Ezentúl nagy gondot fordítok ez ősi viselet megfigyelésére.⁵ Egyelőre semmi aggodalomra nincsen ok. Nem hiszem, hogy sok utánzója legyen e viseletnek.

Sedlnitzky miniszter e megnyugtató jelentések alapján írta volt a királynak, hogy a követek gonosz szellemmel eltelve jönnek az országgyűlésre; de fölséged kegye és jó szava sokat megnyerhet az ellenzék tagjai közül. Legelőször Szentkirályinak kéne érdemrendet adni. Néhány fiatal ember Arad megyében azon fáradozik, hogy

⁵ »Ich werde mich kräftigst angelegen sein lassen auf die Tragung der uralten Kleidentracht zu wachen.«

a hunok régi viseletét divatba hozzák.⁶ Nevetséges jelenség ez s nem érdemel figyelmet!

E jelentés írója nagyon tévedt. Az új viselet, vagyis az attila hordása rohamosan terjedt s vele egyidőben az ébredő magyar érzés és a magyar beszéd is. Egyik jelentés a másik után hirdette, hogy hol ezen, hol amazon megyében kapták föl a magyar viseletet. Még a felvidéken is ez történt. A rendőri jelentés szerint Uzovich nyitra-megyei alispán és követ lakodalmán mindenki magyar ruhát viselt, egyedül az útról jövő Borsiczky jelent meg *kaputrokban*.⁷

Veszprémben azt is kimondották 1825-ben, hogy nyilvános üléseken német ruhában nem szabad megjelenni.⁸

Az új szellem s a magyar nyelv terjesztésében a főpapság is kitüntette magát. A váci püspök a német iskolát Vácott magyarrá tette s a német nyelv tanítását beszüntette. Bölle szombathelyi püspök ugyanezt cselekedte a különben német nyelvű Németújvárott.⁹ Mármaros-Szigeten Verzár plébános nem engedte meg, hogy a leányokat a német nyelvből is kérdezzék; mert

⁶ Wien, 10. Sept. 1825. »Einige junge Leute im Arader Comitae die alte Tracht der Hünen zu Mode machen sich bemüht.« etc.

⁷ »Borsiczky ... aber nur in Kaputrocke obgleich alles in ungarischen Kleide war, und die Niedergeschlagenheit, selbst vorgestellt.« (Pressburg, 25. Mai 1826 .

⁸ Ugyanekkor Say városbiróról írja a rendőség: »voll harthöriger Vaterlandsliebe, der in den Deutschen die Ausmtier der hungarischen Nation erblickt.«

⁹ »Bischof Bolle mit dem Comitae den Unsinn begangen, dass er in Gissing (Németújvár) die deutschen und kroatischen Kinder ungarisch beten und catechisiren lässt« etc.

szerinte e nyelvre nincs szüksége másnak, csak a császári tisztviselőknek. Ugyancsak Verzár plébános — bár a lakosság fele német — a négy hétig tartó jubileum alatt naponként kétszer prédikált s mindég magyarul. Azon egyházi imákat, miket a papoknak az előírás szerint latinul kell énekelniök, ő magyarra fordította s magyar nyelven énekelte.¹⁰

Mindez — jelentik Bécsbe — bizonyítéka annak, hogy a magyar főpapok a primással együtt a magyarosítás legnagyobb hivei!¹¹

Az általános nemzeti ébredés sehogysem tetszett a bécsi kormánynak. A Sedlnitzky rendőr-miniszterhez érkezett jelentések pedig folyton újabb és újabb mozgalmakról adtak hírt úgy a magyar nyelv, mint a magyar viselet terjedése dolgában. A magyarizmus növekedése, nagyobbodása s hatalmas egységgé való fejlődése — mondja az egyik jelentés — igen veszedelmes tünet.¹² S a legközelebbi országgyűlésen bizonyára követelni fogják a magyar nyelv használatát az iskolákban, a magasabb hivatalokban és a bíraskodásban.

Megnyílván 1825 őszén a pozsonyi országgyűlés, az attila ünnepiesen bevonult oda. Szeptember 18-án volt az országgyűlés ün-

¹⁰ »Dass auch die hiesige Geistlichkeit schon das ihrige thut um die ungarische Sprache nach dem Wunsche ächter ungarischen Patrioten zu heben, ist folgende ein Beweis.« (1826. szept. 12.)

¹¹ »Es liefert einem neuen Beweis, dass die höhere Geistlichkeit in Ungarn von ihrem Haupte angefangen, die grössten Beförderer der Magyarisierung sind.«

¹² »Wie gefährlich dieses Anwachsen und Vergrössern und allmählich sich zu einer mächtigen Einheit Emporschwingen des Magyarismus sei« etc. (1825. febr. 3.)

népies megnyitása, mikor is az udvar minden tagja magyar ruhában jelent meg. A karzaton kétszáz előkelő magyar hölgy foglalt helyet nemzeti ruhában. Ilyet viselt maga a királyné is. Es este a magyar színelőadáson az egész udvar megjelent. Még a titkosrendőrség is azt jelentette ez alkalommal, hogy mégis csak szép dolog magyar királynak lenni! *Tagadhatatlan — úgymond —, hogy a különben durva magyarban nagylelkűség Is van, tehát csak hiúságának kell hízelegni, akkor minden áldozatra kész.* A király nyílt bizalmatlansága azonban mélyen sérti a magyar lelkeket. Most is a koronázó országgyűlésre teljesen idegen ezredeket rendelt, pedig a magyar katonaság jobban és szebben illett volna a királyné koronázásához!

Az 1825. évi koronázási menetben több magyar főúr már az egyszerű magyar attilában, vagyis az új nemzeti ruhában jelent meg. Ilyen volt például Sándor gróf, Orczy báró és Keglevich gróf. A titkosrendőrség jelentése szerint az egyik káptalani követ a nevezett három főúrról így irt haza: »Ezek az urak az ősi magyar viseletben, vagyis tatár ruhában jelentek meg. Mindenki csodálta őket, mint valami bohócokat. Csak a komédiákba és bálókba való ez a ruha. *Oh! én szegény hazám, mi hasznod van a főnemességből, mely egykor ékessége és támasza volt a hazának? Mit lehet ezektől várunk?* Bárhová vessem szememet, szomorú szívem sehohsem talál vigaszt és balzsamot.«¹³

Minden józaneszű ember — írja a nevezett

¹³ »Die drei Magnaten, welche bei dem Krönungszuge sich als wahre Hanswurst auszeichneten, in dem sie in der ältesten magyarischen Kleidung, oder eigentlich in dem *tartarischen Kostüme* erschienen, sind« etc. (1825. okt. 2.)

káptalani követ — korholta ezt a »historionad«-ot. Kár, hogy az udvari főtisztviselők megengedték ezt a felvonulást. Az efféle viselet csak a komédiákban és a bálokban járja, nem pedig egy szent cselekménynél, aminő a koronázás. Sok követnek a nézete megegyezett e tekintetben az enyémmel.¹⁴

Az attilához még megfelelő kalpagot is hordtak, melyet alkotmányos kalpagnak (Constitutionskappchen) neveztek. Miként az attilát, úgy ezt is Arad és Bihar megyékben kezdték először hordani, még pedig három fehér tollal. Váradon az ifjúság kalpaggal tüntet. A testvéresülés jele ez, melyet a patrióták pozsonyi kaszinója terjeszt. Pozsonyban a többi közt Csáky Sándor és Keglevich grófok, valamint az ellenzéki követek jurátusai viselik ez alkotmányos kalpagot.¹⁵ »Jó lenne — írja Ferstl rendőrtanácsos — ha a bihari (Zichy Ferenc) és az aradi főispánok figyelmét felsőbb helyről felhívnák e jelenségre s tőlük további jelentést kérnének.«

Az 1825-1827. évi országgyűlésen mindég többen és többen kezdték hordani a divatba jött attilát. Még a főrendűek közt is akadtak ilyenek.¹⁶ A nagynevű Illéshazy István például attilát hordott s ebben a viseletben készítette el arcképét, melyet sokszorosítva Angolországba

¹⁴ Aus dem lateinischen übersetzt.

¹⁵ Ferstl jelentése Sedlnitzky miniszterhez, 1826. április 15.

¹⁶ »Baron Orczy trägt wohl auch ein Attila Kleid.« Ugyanezt írja a rendőrség Schmidegg grófról, Illésházról, Keglevich grófról stb. (1826. szeptember 19.)

is elvittek. Így tett több mágnás is. Sartori 1826. január 13-án jelentette Bécsbe, hogy Trencsensky a magyar mágnások litografált képeit (*in der Attila dargestelte*) nagyszámban küldötte külföldre s főleg Angliába.¹⁷

Az országgyűlési titkosrendőrség jelentése szerint a színelőadásokat is az új magyar viselet népszerűsítésére használták.¹⁸

Az országgyűlési ifjúság ekkor igen nagyszámmal volt az országgyűlésen. Ezek — írják 1825. szept. 20-án Pozsonyból — lesznek az igazi filozofok Attila idejéből, akinek korát megújítani szeretnék!

Az 1826. év február havában a király születésnapját ülték Pozsonyban. Ez ünnepre a polgárőrség is kivonult német bugyogóban és pofoncsapott kalapban. Az ünnep után néhány magyarruhás ifjú Ferstl rendőrtanácsos ablaka alatt inzultálta a polgárőrség parancsnokát, mert nem öltött magyar ruhát.¹⁹

Mivel a nemzeti felbuzdulás és a nemzeti viselet legbuzgóbb hive a magyar ifjúság volt, a bécsi minisztérium és a titkosrendőrség ádáz dühvel fordult ellene. Az 1827. április 30-iki jelentés szerint a magyar ifjúság a durvaság és az

¹⁷ Hochlöbliche k. k. oberste Polizei- und Censur-Hof stelle. 1826. január 13. Martinez pedig febr. 7-én jelentette, hogy Illésházy képét az egész országban árusítják s 5 forintba kerül egy példány.

¹⁸ »Das ungarische Theater, auf welchem man hier so befließen war alles Constitutionelle möglichst, und sei es auch durch Benützung des Ultrakostüms zu Markte zu bringen« etc. (1826. jan. 6.)

¹⁹ A polgárőrség parancsnokának panaszos levele 1826. febr. 10.

elvadultság példányképe, mellyel a kormánynak a legkomolyabban kell leszámolnia! Hiszen az ifjak a legnagyobb megvetéssel beszélnek egymásközött a miniszterekről és a legjobb császár tanácsosairól.

Efféle támadás ellenében többen védelmezték a magyar ifjúságot. Rudnay primás például ünneplésen kijelenté, hogy a magyar ifjúság ellen semmi kifogás sem tehető, hiszen szorgalmasan tanul, vallásos, a templomokban bárki láthatja, mint imádkozik.

Az efféle nyilatkozat nem lágyította meg a kormányférfiak szívét. Ferenc császárnak József nádorhoz intézett leveleiből világosan kitűnik, hogy keményebb rendszabályokat követelt a »*forradalmi szellemű*« magyar ifjúság ellen. Mindent meg kell tenni, — írja Ferenc császár a nádornak — hogy az ifjúság rendeltetésétől el ne távolíttassék s politikai plánumok eszközévé ne tétessék!«

A nádorispán azonban keveset tehetett ez ügyben. Az ifjúság tehát maradt az, ami eddig volt: lelkes, minden ízében magyar testület. A magyar ifjak maguk írták volt a pozsonyi országgyűlésről: »Felébredett már századokig tartó álmából a haza s így kötelességünk vigyázni, hogy ^uJ^{ra} el ne szunnyadjon... Az ország felküldi jövendőjét: a tüzes ifjúságot, hogy tanuja legyen a hazáért való fáradozásnak, hogy tanulja élő példákban a nemes célú elszánás becsét... Nem hal el a bátor szó az ülés termében, de behat a fiatal szivekbe s azokban felnő, hogy egykoron százszorosán gyümölcsözzön.«

Bármit tett a bécsi kormány a nemzeti felbuzdulás ellen, bármennyire fáradott az új magyar viselet ellen, mindkettő folyton terjedt és terjedt. Az 1832-1836. évi országgyűlésen a tárgyalási terembe már csak fekete atillában, azaz

magyar ruhában volt szabad belépni.²⁰ Előkelő idegenek, angolok és franciák, kik az országgyűlési tárgyalásokra kíváncsiak voltak, s nem akartak a karzatra menni, elébb magyar ruhát csináltattak maguknak s abban kardosan jelentek meg a rendi tábla ülésein.

Érdemes megemlítenünk, hogy a magyar vi-
selet az országgyűlésen kívül is rohamosan terjed. Somogy megye főispánja, Mérey, kiadta a rendeletet, hogy a megyegyűlésre csak magyar ruhában, kardosan szabad bejönni.³¹

Az országgyűlési titkosrendőrség feje (Ferstl) 1835. dec. 20-án jelentette Pozsonyból, hogy Debrecen város követének, Poroszlay Frigyesnek jelentése szerint Nagyváradon ifjúsági egyesület alakult, melynek célja mindenkit inzultálni, aki németül beszél, vagy német ruhát hord.

A titkosrendőrség ehhez hozzátette, hogy Poroszlayn kívül e dolgról senki sem tud s nem is irt. Lajcsák püspök nem is tűrné az ilyen egyesületet. Váradon mindössze annyi történt, hogy egy éjjeli tüntetés alkalmával elfogtak egy csizmadiát, akit aztán legényei és a velük szövetkezett diákok kiszabadítottak a tömlőéből.²²

A titkosrendőrség jelentése szerint az új

²⁰ *In dem Stündesaal selbst nur im ganz ungarischen Kostüme einzutreten erlaubt ist.* (Pressburg den 19. Juni 1834. Ferstl revidörtanácsos jelentése.)

²¹ Ferstl jelentése Pozsonyból, 1833. okt. 29.

²² Ferstl rendörtanácsos jelentése, Pozsony, 1835. dec. 20. Ugyancsak Ferstl jelentette 1834. febr. 9-én, hogy öfelsege születésnapján az ellenzéki követek diszmagyarban jelentek meg. Egyedül Tarnóczy öltött egyszerű fekete attilát s egy melléköltárnál térdelve imádkozott.

magyar divat s vele együtt a magyar beszéd mód nélkül hódított.²³

Érdemes megemlékeznünk, hogy már az 1832-1836. évi országgyűlésen a követek jórésze eladta diszmagyarját s egyszerű fekete attilában járt. Ezt — a rendőrség jelentése szerint — Deák Ferenc kezdte meg s Wesselényi Miklós, Balogh János, Beöthy Ödön stb. követék példáját.

Az 1840. évben a szokásos üdvözlő küldöttség készült öfelségéhez születésnapjára. Deák Ferenc, Beöthy Ödön, Zsembery stb. kijelentették, hogy ők nem lehetnek a küldöttség tagjai, mert nincsen ragyogó díszruhájuk. Egyszerű fekete attilában pedig nagyon elütnének a többtől. A patrióták ugyanis nevetségesnek tartják, hogy a szegény magyar nemzet követei drágakövekkel, prémmel s arannyal cikornyázott ruhában jelenjenek meg, mikor a szegény parasztnak semmije sincs. Ezentúl tehát ha fényes küldöttséget akarnak meneszteni Bécsbe, előbb meg kell kérdezni, kinek van aranyos ruhája. Legutóbb Beöthy Ödön mondta a nádorhoz küldött deputáció alkalmával: elégedjék meg fenséged az elszegényedett vármegyék egyszerű követi ruházatával! (T. i. az attilával.)²⁴

A magyar viselet, vagyis az attila még az országgyűlési vitáknak is tárgya lett. Amint említők, az ülésteremben csakis fekete attilában volt szabad megjelenni. A karzaton azonban bármily öltözetben helyet lehetett foglalni. Az 1844. év-

²³ »Überhaupt ungarisirt die Mode seit einiger Zeit die Mittelklasse und den Bürgerstand auffallend« etc. Pest, 1839. január 31.

²⁴ Pressburg, den 8. April 1840. («sich mit den schlichten Deputirten-Costüme verarmter Comitete begnügen.«)

ben az ülésen egy ifjú az ülésteremben nem magyar ruhában végighasalt a padon. Az elnök ez illetlenség miatt kiutasította őt a követek közül.²⁵ E kiutasítás miatt nagy vita támadt az országos ülésen. Az elnök beszédében azt fejtegette, hogy nem magyar ruhában csakis a karzaton jelenhetik meg valaki; de a követek között csakis attilában szabad megjelenni. »Eddigi szokás — monda az elnök — az volt, hogy ki az országos ülésbe jött, az itt alatt mindig oly köntösben jelent meg, milyenben a karok és rendek. És ha ez a karoktól és rendektől megkíváncsítják, ifjú embertől szinte meg lehet kívánni; sőt a rend és az illendőség hozza magával azt, hogy az eddigi szokás fentartassék. Én e szokáshoz ragaszkodom.«

Az e tárgy körül támadt vitában többen felszólaltak. Sztojka Imre báró, Máramaros követe például az elnököt vette védelmébe, mondván a többi között: »Emlékeztetem a karokat és a rendeket régiebb időre, midőn a kerületi ülésbe is magyar ruhában mentünk. Hogy ezt elhanyagoltuk, ez nem jól történt; mert ha nemzetiségünk ruháját megvetjük, akkor arra is rámelegyünk, hogy nyelvünkkel nem gondolunk és kiküszöböljük a nemzetiséget. Annálfogva nemcsak helyeselem, sőt köszönettel tartozom elnök önagyméltósága tetteért. Itt a törvényhozó hatalom van együtt, mely törvényt hoz az országnak és ha az ifjúság a királyi tábla gyűlésébe nem mehet magyar ruha és kard nélkül, ide még in-

²³ Az elnök szavai ezek voltak: »Azoknak, kik nincsenek magyar ruhában, tessék a galériára menni: mert ide (t. i. az ülésterembe) nem úgy kell bejönni, mint a Hollingerbe (kávéházba), ez már illetlenség. Kik magyar ruhában nincsenek, takarodjanak ki, vagy menjenek a galériára.«

kább nem kellene jönni, tisztelvén a törvényhozó hatalmat.«

Bár látható volt, hogy a ház túlnyomó többsége helyesli az elnök eljárását; azért mégis többen felszólaltak. Török Gábor, Arad megye követe a többi közt Szentkirályi felszólalását helytelenítvén, a következőket is monda: *»itt a hallgatóság mindég magyar öltözetben jelent meg, hivatkozom a karokra és rendekre s azon időre, midőn még a terem elrendezve nem volt; láttak-e a karok és rendek oly hallgatót, kin magyar ruha ne lett volna?... Én a régi gyakorlatot továbbra is fentartani kívánom, hogy a hallgatóság magyar ruhában jelenjék meg.«*

Az utolsó felszólaló Beöthy Ödön, Bihar megye követe volt, aki az elnök iránt nyilvánított szeretetre hivatkozva, a többi közt ezeket monda:

»Vannak dolgok, miket az ember profanálás nélkül csak szívében hordhat. Szeretetet valunk szép asszonynak s leánynak, kit szeretünk; de ezen szeretetet, mellyel elnökünk iránt viseltetünk, rejtjük szivünkbe, s bírjuk mint sajátunkat. Azonban kénytelen vagyok kijelenteni, hogy rám nézve a mai discussio rendkívülig meglepő volt. Nem azért hozom ezt elő, mert négy országgyűlésen ily discussionak tanuja nem voltam; hanem mivel óhajtottam volna, hogy ez elmaradjon. Én vagyok az, aki semmi fontosságot a köntösben nem keresek; de mutasson valaki szabályt, hogy én magyar köntösben tartozom megjeleni a »Corpus Juris«-ból és mégis a szokásnál s nemzetiségünkkel összeforrt sajtáságunknál fogva ezen köntösben kell megjeleni. Angliában costumek vannak, nekünk köntösünk, mellyel a nemzet bir, s kivált most ezen nemzeti köntös oly pongyola, melyben több kényelmet találok, mint a német öltözetben. S azon

kis kardot, mely annak jele, hogy valaha insur-
gáltunk, miért ne lehetne elhozni?... Én sajná-
lom, hogy ezen tárgy, mely nem ide való, itt
felhozatott; mert a hallgatóság vagy kiegészítő
része a törvényhozásnak, s akkor szabadságában
áll rendelkezni, amint tetszik; — vagy nem ki-
egészítő része s akkor vesse alá magát a szabály-
nak és szokásnak, mely mindig az volt, hogy
itt a teremben soha másban, csak magyar ruhában
jelenhetik meg. Egyébiránt némely ifjú emberek
itt elfoglalják a követek helyét is, pedig erre
világos szabály van. Vesse alá ennek magát
mindenki; mert nem egyeztethetem meg az em-
beri méltósággal az ily becsuszást, mit illetlenség-
nek tartok. (Felkiáltás: »Menjünk tovább!«)

Ez a vita természetesen a magyar ruha győ-
zelmével végződött. A magyar viselet győzelmé-
nek kell vennünk azt a feltűnő jelenséget is,
hogy Metternich herceg és Kolowrat gróf ma-
gyar ruhában jelentek meg az országgyűlés meg-
nyitásán.

ERDÉLY
SZÉCHENYI ISTVÁNJA

Erdély Széchenyi Istvánja

A volt titkos rendőrség magyar és német megbízottjainak jelentései Kendeffy Ádám grófot Erdély Széchenyi Istvánjának írják. Tudott dolog, hogy a titkos rendőrség Erdély nagy hazafiáról: Wesselényi Miklósról, Bethlen Jánosról, Kemény Dénesről, Bánffy Lászlóról stb. ugyancsak gyűlöletes hangon irogat. Annál különösebb, hogy a Kendeffy Ádámról szóló jelentések meglehetősen elfogulatlansággal szólnak. Pedig hát Kendeffy gróf Erdélyben páratlanul népszerű ember s amellet a hazafias ellenzék vezető embere volt,

Ez az eset is mutatja, hogy a titkos rendőri jelentéseket kellő kritikával nagyon is használhatjuk. Temérdek oly dologról adnak ezek felvilágosítást, miket sehol másutt meg nem találunk. A magyar történetírásra tehát nagy veszteség, hogy a volt rendőrminisztérium levéltára az utóbbi bécsi forradalomban elégett.

A múlt század első felében, mikor a titkos rendőrség megbízottjai mindenütt ott lézengtek, ahol az emberek találkozni s társalogni szoktak, a táncmulatságok sem eshettek meg nélkülök. Ott ólálgattak ők még a mágnások bálján is s mint valóságos pletykavadászok rajta voltak, hogy minél több megfigyelést tegyenek s minél több beszélgetést kihallgassanak. Tudjuk, hogy a nyelvek sohsem pihennek s hogy főleg a mulatságokon gyom gyanánt burjánzik a pletyka.

A kémjelentések tehát olykor a tények tekintélyével ruháznak fel oly dolgokat is, amik még legjobban esetben is csak a képzelet szülöttjei.

A titkos rendőrség — amint említők — a bálokról is részletes tudósításokat küldött Bécsbe. A pletykákat kiostálva sok igen érdekes és hasznos dolgot hüvelyezhetünk ki ezekből.

A nemzeti kaszinó egyik báljáról jelentette például a titkosrendőrség, hogy a mágnások teljesen elkülönítették magukat a többi meghívott vendégtől, ők a terem felső részét foglalták el s előzetes megbeszélés alapján francia négyest táncoltak. A regnicolaris bizottság tagjai, a nemesek és a meghívott polgárok a terem alsó részén foglaltak helyet s bosszúsán nézték a táncot, melyben ők nem vehettek részt. A mágnások viselkedése a köznemesi és a polgári vendégekkel szemben oly feltűnő volt, hogy még az ellenzéki mágnások, mint Széchenyi István, Károlyi György stb. sem érintkeztek velök. Úgy tettek, mintha mágnásismerőseik nagyon lekötötték volna őket. A jelenlévő erdélyi mágnások azonban a rendőri jelentés szerint teljesen másképpen viselkedtek. Az erdélyi urak ugyanis nyájasan társalogtak a polgárokkal — s hozzá kizárólag magyarul, holott a magyarországi mágnások a bálon csakis németül és franciául beszéltek.¹ Teleky László gróf erdélyi lévén, nem táncolt a mágnásokkal, hanem a nemesekkel társalkodott. Kendeffy grófné is erdélyi lévén, távortartotta magát az arisztokráciától.

¹ »Die siebenbürger Magnaten unterschieden sich aber sehr merklich durch ihre viel grössere Herablassung, daher sie auch viel beliebten sind. Sie sprechen ungarisch, während die hiesigen deutsch oder französisch reden.« (»Notizen aus Pest über den am 19. Jänner abgehaltenen noble Casino-Ball.«)

Erdélyben az arisztokrácia — írja a titkosrendőrség — nem oly fenhéjazó, mint Magyarországon. Erdélyben oligarchia egyáltalán nincsen. Az erdélyi főurak nem ismerik a társaságban azt az elkülönítést a nemesi osztálytól, mely Magyarországon mindenütt uralkodik. Csak mióta a mágnások Pestet gyakrabban látogatják, kezd ez a szokás Erdélyben is észrevehetővé lenni.²

Az erdélyi főurak — írja a titkosrendőrség — majd mind a hazafias liberális pártnak a tagjai s patriotizmusukkal a nemességet is felülműlják. Távol vannak Béctől; fény, pompa, kitüntetés náluk nem játszik oly szerepet, mint a magyarországi főuraknál.³

A titkos rendőrség jelentései még azt is tudunkra adják, hogy az erdélyi mágnásifjak szívesen tanulnak külföldi egyetemeken s örömet járnak be a nyugoti országokat. A múlt század első évtizedeiben akadtak erdélyi mágnások, akik hosszú időt töltöttek Franciaországban, Angliában és Olaszországban. Olyanok is akadtak, akik Amerikát is beutazták, hogy lássanak és tanuljanak. A külföldi államokban lábrakapott új eszmék azonban arra indították a bécsi kormányt, hogy tőle telhetőleg megnehezítse a külföldi tanulmányutakat. Metternich még a követeket is

² »In Siebenbürgen ist die Aristokratie bei weiten nicht so hoch fliegend, als in Ungarn. Oligarchie aber gar keine da. In Conversation wissen sie jedoch sehr wenig von jener Zurückhaltung von den Adeligen, die in ganz Ungarn herrscht.« stb.

³ Egy másik (1834. szept. 28.) jelentésében írja Ferstl rendőrtanácsos: »Die selten Vaterlandsliebe der Siebenbürger und insbesondere den Patriotismus des achtzigjährigen Grafen Haller, welcher durch seinen Vortrag nicht selten die ganze Versammlung zu Thränen zu bringen wisse, lobte.« etc.

jelentéstételre szólította fel külföldön utazó főuraink ügyében. Apponyi Antal párisi nagykövet például 1832-ben megírta Metternich hercegnek, hogy a két erdélyi főúr: Bély gróf és Wesselényi báró párisi tartózkodásuk alatt sűrűn érintkeztek Lafayette úrral s az angol radikálisok vezérével Bowring doktorral. A jelzett főurak — folytatja Apponyi — Angliába, onnét pedig Amerikába utaztak. A két főurat kísérő személyzetnek hallgatag és tartózkodó magatartása lehetetlenné tette számomra, hogy róluk közelebbit írhasak.⁴ Ugyanez év június havában Metternich a rendőrminisztert szólította fel, tenne sürgős jelentést a június 14-én kibocsátott kabinet-rendelet értelmében, mint kéne eljárni a fiatal magyar urak ügyében, akik újabb időben sűrűn folyamodnak felsőbb engedélyért több évi külföldi tanulmányútra. S vajjon megadható-e az engedély Bély György grófnak két évi utazásra.⁵

Teikey Mihály gróf szintén két évre kért engedélyt, hogy Németországot, Franciaországot és Angliát tanulmányozhassa. Metternich ez alkalommal is a rendőrminiszter véleményét kérte ki, megadható-e ez engedély Telekynek s a többi folyamodónak; mert a császári rendelet értelmében oly országba, ahol politikai fondorlatok vannak, passus nem adható.⁶

⁴ Paris le 17 Mars 1832. A son altesse Monsieur le Prince de Metternich.

⁵ «Um allerhöchste Bewilligung mehrjähriger so genannter *Bildungsreisen* nach den vorzugsweise durch Unruhen und revolutionäre Umtriebe aufgeregten Ländern zu willfahren.» (Metternich Sednitzky miniszterhez, 1832. június 25.)

⁶ 1832. június 23. Metternich Sednitzky miniszterhez, (»um Ausfertigung eines Staatskanzlerpasses sub sperati auf die Dauer von zwei Jahren für den Herrn Grafen Michael von Teikey.«)

A titkos rendőrség szerint a párisi (júliusi) forradalom óta az erdélyi főurak sűrűn keresték fel Franciaországot s onnét Angliába, sőt Amerikába is elmentek. Ezen fiatal urak közt volt 1830-ban és később Kemény Domokos báró, Bélydy Ferenc gróf, Bánffy János báró, Zeyk József, Kemény János báró, a fiatal Wesselényi Farkas és nevelője Balogh stb. Mivel ez ifjak a rendőrség szerint külföldön magukba szívják a liberális eszméket,⁷ szigorú rendőri felügyelet alá helyezték őket. Sedlnitzky rendőrminiszter egymásután adta ki az efféle rendeleteket. Az 1832. május 20-án még a Göttingenben tanuló fiatal Zeyk Józsefet és Bánffy bárót is szigorú felügyelet alá helyeztette ; mert lengyel menekültekkel érintkezni mertek. Ugyancsak elrendelte, hogy a külföldön tartózkodó erdélyi főurak levelezését szemmel tartsák.⁸

Az erdélyi főurak fiai közül többen voltak a bécsi polytechnikum rendes hallgatói. A harmincas években például Bánffy báró, Teleky Sámuel gróf, Kemény György báró stb. hallgatták a bécsi műegyetem előadásait. A rendőrminiszter szigorúan meghagyta embereinek, hogy az erdélyi ifjakat állandóan szemmel tartsák. (»Fortwährend unter einiger Aufsicht gehalten sein.«)

Azok között az erdélyi mágnásifjak között, akik legelőbb kezdték a külföldi országokat be-

⁷ »Überhaupt ist bei dem jugendlichen Alter und bei den zu Neuerungen geneigten Tendenz dieser Individuen mit Grund zu besorgen, dass ihre politischen Grundsätze durch den Geist der modernen Irrlehren im Auslande verdorben werden sein dürfte.« etc.

⁸ »Auf di Correspondenz der sämtlichen obgenannten Individuen — das schärfste Augenmerk zu haben.« etc.

járni és tanulmányozni, találjuk Kendeffy Ádám rófolót is. Ő a nagy Wesselényi Miklóssal, Bánffy ászlival és Döbrentey Gáborral 1815-ben utazta be Olaszországot. Visszajövet pár évet Bécsben töltött. Úgy élt itt, mint második Alcibiades. Azaz, hogy kalandok után járt s mulatott. Kortársainak és a titkosrendőrségnek jelentése szerint athletai termetű, széles mellű, ritka szép férfiú volt. Mikó Imre gróf így írta volt őt le: »Barna szeme, sas-orra, magas termete, széles válla, büszke testtartása a jellem határozottságát, szemei a szilajságát sejteté; derült magas homloka, nyílt tekintete nemes kedélyre, ritka szívjóságra mutatott.«

Kendeffy Ádám grófnak, mint Erdély egyik legkiválóbb patriótájának arcképét az ifjúság még életében elkészítteté és egyúttal el is terjeszté. így hát ez arcképpel is igazolhatjuk mindazt, amit kortársai e férfiú testi szépségéről irtak.

Kendeffy — amint legbensőbb barátja, Wesselényi Miklós is — ifjúságában a sport minden ágát nagy szenvedéllyel űzte. Az úszásban, a vívásban, a lovaglásban, a céllövésben alig akadt párja. Megtette, hogy pihenés nélkül 24 mérföldet lovagolt. Fogadásból egy *huszonöt ölnyi medencét pihenés nélkül százszor átúszott.*

Ifjúkorában, mikor még a kalandokon törte a fejét, sok párbaja volt. De erejével és tudásával sohasem élt vissza. Heves véralkatának köszönhetette azt is, hogy Kolozsvárról egy időre távoznia kellett.

Kendeffy gróf házasságáig csak szenvedélyeinek élt. De a politikával nem sokat törődött, a tudomány után nem igen törte magát. Házassága után azonban teljesen megváltozott. Szelíd és gyöngéd férfi lett belőle. Idejét hasznos dolgokra fordította. Birtokain mintagazdaságot teremtett, melyet még a külföldi utazók is meg-

bámultak. A legelsőek egyike volt, ki gazdasági gépeket, vaskéket hozatott. Erdély szomorú helyzete benne is fölébresztette a szunnyadó hazafias érzést s csatlakozott az úgynevezett vándor patriótákhoz: Wesselényi Miklóshoz, gyermekkori barátjához Bethlen Jánoshoz, Teleky Domokoshoz, Kemény Déneshez. És ő is járt megyéről megyére és szónokolt és áldozott minden hazafias és humánus célra. S mivel mindenfelé ezt mivelte, lassan-lassan Erdély legelső emberévé küzdötte fel magát. Tiszta hazaszeretete például szolgált kortársainak; lovagias jelleme, áldozatkészsége, rendithetetlen bátorsága a haza ifjúságának egyik halványává tevék őt. A nép is minden bajában vigaszt, tanácsot, segítséget s meleg részvétet talált nála. Egy szóval szeretetet gerjesztett mindenfelé s jótévőnek, áldozatkész urnak tartotta őt mindenki.

A titkosrendőrség jelentései sok ily dolgot megőriztek Kendeffy Ádámról. Az 1835. évben például a rendőri jelentés szerint Bethlen Imre több külföldi vendég jelenlétében⁹ azt monda, hogy *»Kendeffy Ádám háza a szabadelvűség háza. Kendeffy gróf a szabadságért kész volt vagyonát, birtokait, sőt az életét is kockára vetni!«*¹⁰

Kendeffy gróf sokat áldozott az erdélyi magyar oskolák javára is. Jórészt ő alapította a kolozsvári vivóoskolát is. Sok szegény, de tehetséges ifjú köszönhette néki, hogy tanulmányait folytathatta. Méltán írhatta tehát az erdélyi oskolák leglelkesebb professzora: Szász Károly; *»Kendeffy nem a nagyenyedi kollégiumnak, ha-*

⁹ Sindford, Paget, Prunk stb.

¹⁰ »für die Freiheit sein Habe, Gut, ja auch sein Leben im Stande gewesen wäre aufs Spiel zu setzen.« (1835. okt. 25. Kolozsvár.)

nem az egész hazai ifjúságnak gondviselője a legnemesebb értelemben.« így állván a dolog, nincs mit csodálnunk azon, hogy az erdélyi ifjúság Kendeffy grófot még halála után is a legnagyobb tiszteletben tartá s a hazafias gyűléseket a gróf sírja mellett tartá. Az 1835. okt. 10-én jelentette például a titkosrendőrség, hogy a kolozsvári katolikus, a református és az unitárius kollégiumok tanulói szövetséget kötöttek s a Házsongárt-ban, Kendeffy sírja mellett tartják gyűléseiket, (»in Házsongar zusammenkommen nechst dem Kendeffysche Grabmal.«)

Az 1836. január 22-én a titkosrendőrség Ferdinand főhercegnek, Erdély kommisszáriusának írta, hogy a diákok szövetsége Kendeffy sírja mellett a Házsongártban tartja összejöveteleit, (»am Gottes Acker Házsongar genannt«)

Efféle jelentésekben megírja a rendőrség azt is, hogy Erdélyben is megvan már a *Gioimne Italia* s tagjai ennek a vagyonos és tehetséges, valamint a szemtelen és a vakmerő emberek.¹¹

Az erdélyi liberális párt — amint említők — magában egyesítette az erdélyi főúri rendet. Ez a patrióta s egyúttal liberális párt 1830—1834. elejéig Kendeffy Ádám grófnál tartá tanácskozásait. Valóságos nemzetgyűlések voltak ezek, melyeken Erdélynek legkiválóbb fiai vettek részt. A titkos jelentések szerint e tanácskozások alkalmával Kendeffy Ádám gróf mellett nem egyszer lelkesen tüntettek úgy a jelenlévők, mint a jurátusok és a diákok. A XVIII. század harmincas éveiben Kendeffy Ádám már népszerűsége tetőpontján állott. Sok jót kellett tennie; mert még az egyszerű nép is nagy lelkesedéssel és szeretettel vette őt körül. Erdemes meg-

¹ »entweder vermögliche, talentvolle, oder bis zur Desperation kecke und freche Menschen.«

említenünk, hogy a rendőrség erdélyi megbízottai, akik az ellenzék kiválóbb tagjairól oly sok rosszat jelentettek Bécsbe, Kendeffy Ádámról semmi silányságot nem tudtak kitalálni. Még Kendeffy Ádám életében írta volt nemzetének vérarúlója: Istvánffy Sedlnitzky miniszternek, hogy az ellenzék Erdély ügyét az anarkia felé tereli. Wesselényitől, aki ez országban valóságos pestis, származik minden baj.¹² Wesselényi és párthívei Erdélyt Magyarországgal egyesíteni akarják s ha ez sikerül, Ausztriától elszakadni akarnak, hogy független magyar királyságot teremtsenek s Wesselényit Erdély vajdájává tegyék. A tapasztalt és nemesen gondolkozó férfiaknak az az őszinte véleményük — írja Istvánffy — hogyha Wesselényit, Kemény Dénest és Bethlen István grófot¹³ el fogatják Szász Károllyal és Zeykkel egyetemben, a nyugalom Erdélyben azonnal helyreáll s a különféle társulások azonnal feloszlanak. Így aztán a kormány tekintélye újra helyreáll s az országgyűlés lefolyása békés lesz. Bizonyára az országnak legnagyobb része örvendene, hogy ezen gonosz bogaraktól megszabadítanak; mert ez esetben nem kéne félnie a bekövetkező parasztlázadástól.¹⁴

¹² »Wesselényi ist die wahre Pest im Lande, von dem alles Übel ausgegangen, der den Ungehorsam im Lande allgemein machte.« etc.

¹³ »Welche drei die allerschlechtesten in den ganzen Anhang sind.«

¹⁴ »Gewiss wäre der grösste Theil des Landes froh, von diesen bösen Insekten befreit zu sein, dan wurde der Landtag ruhig und ehrenwert ablaufen und Europas bösen Zeitungs-Schreiber in Skandalosität Verbreitung die Auflehmung Siebenbürgens gegen die Regierung betreffend, gehämmt.« (Istvánffy Sedlnitzky miniszterhez, 1834. január 29.)

Amíg Istvánffy Erdély kiváló fiairól: Wesselényi Miklósról, Bethlen Jánosról, Kemény Dénesről stb. ilyen gyalázatos hangon írt, addig Kendeffy Ádám grófra egyetlen rossz szót sem ejtett. Pedig hát az egész ellenzék Kendeffy házában tanácskozott; őt tartották a legmerészebb és legliberálisabb patriótának, aki még az egyszerű nép között is szokatlan népszerűségnek örvendett!

A rendőrminiszterhez küldött titkos jelentések semmi rosszat nem mondhatván Kendeffy grófról, többnyire közömbös hangon írnak róla. Azt azonban elismerik, hogy Kendeffy gróf Erdélynek Széchenyi Istvánja.

Az 1834. évben Erdély elnyomott népe sirt s nyögött az iga alatt.¹⁵ Jobb sorsot az országgyűlés megnyitásától várt. Erdély sokat remélt az együttlevő pozsonyi országgyűléstől, ahol hatalmas hivei voltak az uniónak, amitől a bécsi kormány irtózott. Ezért, hogy az erdélyi országgyűlés ne érintkezhessek a magyar gyűléssel, a bécsi kormány eleinte Nagyszebenbe akarta összehívni az erdélyi országgyűlést. Ezzel egyrészt távol akarta tartani azokat, akik Pozsonyból az erdélyi országgyűlésre akartak utazni. E követeket és jurátusokat a rendőrség névszerint felsorolta. Deák Ferenc — írja az országgyűlési rendőrség — azt állítja, hogy a kormány Erdély unióját bizonyára mint a legnagyobb hátrányt és terhet fogja az erdélyieknek beadni s célja elérésére a többséget bizonyára megszerzi.

Az országgyűlési ifjúság — írja Ferstl rendőr tanácsos — nagyon örvend az erdélyi ország-

¹⁵ »Wie sich Wesselényi ausdrücke, lamentire und jammere jetzt Siebenbürgen« — írja az országgyűlési rendőrség í\$33. nov. 4-én.

gyűlés közeli kihirdetésének; mert sokat vár az erdélyi nagy patrióták áldozatkészségétől s hazaszeretetétől.

A várakozás és a reménykedés e napjaiban Kendeffy Ádám gróf, a hazafias ellenzéknek ez időben lelke és vezére harminckilenc éves korában hirtelen meghalt. Akkor szállt a sírba, mikor a legnagyobb szükség volt rá, mikor legtöbbet lehetett tőle várni. Akkor költözött el, mikor meglett volna az alkalom, hogy övéi között nagygyá legyen. A sors így döntött s Kendeffy Ádám, nemzetének hozzáfűzött reményeit magával vitte a sírba. Legszebb Jutalma életének, hogy Erdély népét határtalan szomorúság tölte el halálának hírére.

Az 1834. év február hó 19-én jelentik Kolozsvárról, hogy Kendeffy Ádám gróf (*»in Siebenbürgen ein solcher Mann, wie bei uns Széchenyi.«*) Jósika bárónál volt táncestélyen. Éjfélkor, meg sem várván hintáját, gyalog ment haza lánykájával. Alig félórával távozása után a bálteremben elhangzott a rémhír, hogy Kendeffy Ádám meghalt. A vendégek azonnal Kendeffy kastélyába rohantak s mindent megkíséráltak, hogy a grófot életrekeltsék. Azonban minden fáradozásuk hiábavalónak bizonyult.

Futótűzként terjedt el a városban a halálhír. Egy óra múlva a külvárosokból már tömegesen vonult be a nép a Kendeffy-kastélyba s halált kiáltott a méregkeverő és a hazaáruló fejére, aki megölte a nemes grófot! Egy ember a dühöngő tömeg elé állván, így szólott: »Ha igaz, hogy a grófot megmérgezték, én leszek a vezetőtök s én viszlek benneteket Jósika gubernátor megölésére; de előbb menesszünk az öreg Kendeffyhez küldöttséget s kéressük el tőle a grófnak holttestét. Egy másik deputatio menjen a városi magisztrátushoz s kérje

meg, hogy valamennyi orvos jelenlétében boncolják fel a holttestet.«

Mindez megtörtént s az orvosok megállapították, hogy szívszélütés okozta a nemes gróf halálát. Erre a nép nagynehezen mégis megcsillapodott.

Kendeffy Ádám grófnak páratlan népszerűsége a temetés alkalmával is feltűnő módon megnyilvánult. Még a titkosrendőri jelentések is bevallották, hogy hihetetlen tömegek (»unausprechliche Menge Volks«) jelentek meg a temetésen. Nehogy emberhalál vagy más baj történjék, katonai őrség vonult a halottas házba. A megholtak legjobb barátja: Wesselényi Miklós lóhalálában érkezvén Kolozsvárra, szinte futva ment a Kendeffy-palotába. Még a temetés előtt ért oda. Lent a kapuban gránátosok álltak, fent az emeleten szintén. Mikor Wesselényi ezt látta, haragra gyúlva kardot rántott s mennydörgő hangon kiáltotta: »Ki rendelt benneteket e nagy hazafi házába? Takarodjatok innét ti hitvány zsoldosai a zsarnokságnak; mert ha nem mentek azonnal, darabokra váglak benneteket. Én Wesselényi Miklós mondom ezt nektek.«¹⁵

A kirendelt tiszt erre elvezette a gránátos katonákat s kezdetét vehette a gyászszertartás. Az egyházi beszédet Herepey, az ismert, kitűnő szónok tartotta. A világiak közül Teleky Domo-kos gróf (»einer der ausgelassenen, kecksten Ultraliberalen«) megható beszédben ismertette a boldogult érdemeit.¹⁶ Kijelentette, hogy amit a

¹⁵ A rendőrminiszterhez küldött jelentés szerint Wesselényi ezután tüzes beszédet intézett a tömeghez a császári katonaság ellen, s annyira felizgatta a kedélyeket, hogy az nap délben már kezdtek a katonasággal.

¹⁶ »Nach den Geistlichen hielten drei Patrioten die Seele erschütternde Rede« — írja a rendőrség.

boldogultnak életében megfogadtak, azt meg is tartják. Életükkel és vérükkel védik meg a szabadságot a deszpotizmus ellen. Ha nem is él már e dicső hazafi teste — monda —, de lelke és szelleme bennünk él s az ő szellemétől lelkesítve fogunk tovább haladni az ő utain.

»Leírhatatlan — jelenti a titkosrendőrség —, mennyire el van keseredve ez a gonoszlelkű párt a vakmerő Kendeffy halála miatt. Áthozzák még a gondviselést is kora halála miatt.« Teleky Domokos után Bethlen János mondott búcsúbeszédet. A legnagyobb hatást az ő beszéde keltette. Ő, aki a megboldogultnak gyermekorban játszótársa, ifjú- és férfikorban pedig testi-lelki jó barátja volt, oly megindítóan beszélt, hogy nemcsak a közönség, de ő maga is zokogott. Bethlen gróf hajadonfővel, harsány hangon így fejezte be beszédjét: *»Esküszöm az élő Istenre és mindenre, ami egy igaz hazafinak szent, hogy e kiváló hazafinak minden elvét híven követem, azokkal együtt élek és halok. Úgy segíjen engem az Isten; ámen!«.*

Bethlen János ez esküjét az egész tömeg hajadonfővel, térdepelve megismételte. Maga Bethlen szép beszédét darabokra tépve a sírba dobta.¹⁷

A nép — jelenti a titkos rendőrség — keserű könnyek közt távozott a nagyrabecsült s nagylelkű patrióta sírjától!

Az esküről, amit Kendeffy gróf sírjánál tettek, nem egyhamar feledkeztek meg. A hazafias liberális párt vezetését Bethlen János vette át s

¹⁷ »Die Bewegung war sehr gross und die unaussprechliche Menge Volks sammt allen die gegenwärtig waren, knieten mit entblösten Häuptern nieder und legten auf die Worte des Grafen Johann Bethlen den Eid ab.«

többször az ő lakásán tanácskoztak. De Kendeffy Ádám grófról mindig megemlékeztek. Díszes síremléket is akartak néki állítani, ezért a gyűjtést is megkezdték.

Az 1834. év október 12-én jelentette Ferstl rendőrtanácsos Sedlnitzky miniszternek, hogy *Erdélyben már általánossá lett az a hit, hogy a hirtelenül meghalt Kendeffy Ádám grófot, akit úgy a nemesség, mint a köznép még mindig mint egy igen nagy hazafiú sirat, a kormány tétette el lábálól.*

A síremlékre való gyűjtés Kendeffy barátai között annyira előrehaladt, hogy egy évvel halála után már a tervet is elkészítették Bécsben. Mivel a síremlék feliratára különféle tervek merültek fel, az emlékbizottság egyelőre nem döntött.¹⁸ A titkosrendőrség jelentése szerint az 1835. év elejéig a síremlékre 18.677 forint gyűlt egybe.

Tudjuk, hogy a kolozsvári temetőben felállított monumentális síremlékre semmiféle feliratot nem vésettek. A síremlék egy hatalmas obeliszk, melynek négy oldalát négy remekbe faragott, haldokló oroszlán ékesíti. Az obeliszk tetején fátyollal borított hamveder van.

Érdemes megemlítenünk, hogy Kendeffy Ádám gróf sírját szenthelynek tartották, melyet hosszú ideig állandóan virágok és koszorúk tömege borított. Közelébe temetkezhetni, nagy kitüntetésszámba ment. Az 1836. január havában

¹⁸ »Noch ist die Commission hinsichtlich der verschiedenen Devisen und Inschriften unter sich nicht einig geworden, daher weiss man auch nicht auf welche Art derselbe ausgeführt wird.« (1835. febr. 17.) Ugyanezen év márc. 15-én írja a titkosrendőrség, hogy Kendeffy síremléke ügyében a társaság nem tudott megegyezni. Ezért Mikes János gróf Bécsbe utazik, hogy a vázlatot elkészíttesse.

meghalt Szoboszlay szenátornak nagytehetségű fia, aki a kolozsvári piarista-kollégium tanítványa volt s aki egyesítvén a katolikus, a protestáns és az unitárius diákságot,¹⁹ Kendeffy sírja mellett tartá a gyűléseket. Ez a lelkes ifjú haldokolva arra kérte diáktársait, hogy a nagy Kendeffy sírja közelében temessék el s hogy temetésekor Wesselényi Miklós kedves dalát játssza a cigánybanda. Mindez — írja a rendőrség — meg is történt. A diákok cigányzene kísérettel énekelték Wesselényi dalát a gyászmenet alkalmával.²⁰

A hazafias ellenzék Erdélyben Kendeffy halála után is napról napra erősödött. A főurak majdnem kivétel nélkül e párthoz tartoztak, csak úgy, mint a nemesek túlnyomó része. A rendőri jelentések szerint a fiatal Bethlen Ferenc s a többi ifjú főúr közös pecsétnyomót készíttetett s levelezésükben azt használják. A pecsétnyomó egy égő gyertyát ábrázolt, mely fölött egy püspöki süveg volt ezzel a felírással: Sötét van, menjünk aludni!

Az Erdélybe küldött császári kommisszárius: Ferdinánd főherceg semmire sem ment az ellenzék hatalmas táborával szemben. Ferdinánd főherceg beutazván az országot, visszatért Kolozsvárra. A hivatalos hatalom elrendelte a város kivilágítását a főherceg bevonulásakor. Biz ezt hiábavaló dolog volt elrendelni. Ugyanis az összes főúr s az ellenzék minden számottevő tagja a főherceg bevonulása előtt elhagyta Kolozsvárt;

¹⁹ »Unter denen Studenten der drei Religionen katholisch, reformirt und arianer wirklich ein Bündniss auf Anhetzen der Ultrapartei besteht.« (1835. nov. 3-iki rendőri jelentés.)

²⁰ »Nach dem die Leiche beim Stadthor hinausgeführt war, dessen Anhänger Studenten die gebetene Melodie nach der Musik auch gesungen haben.« (1856.)

mert házát vagy lakását egyik sem akarta ki-
világítani.

Erdélynek hangulatát ez időben pompásan festi Huszár Károly bárónak az a levele, melyet Was Imre grófhhoz intézett s melyet a titkosrendőrség hű másolatban terjesztett fel a rendőrmiszternek. Kivonatossan ismertetjük itt az érdekes levelet. Már — írja Huszár báró — a szászok is csatlakoztak hozzánk. A székelyek a mi isteni Wesselényi Miklósunk kipróbált kezére vannak bizva. Mindnyájunknak egy akaratumk, egy óhajunk van. Mi együtt egész nemzet vagyunk. Akár megnyílik az országgyűlés, akár nem, nekünk mindegy. A nemzet ugyanis a kormány provisorikus hatalmát nem ismeri el. *Amint elveink változhatatlan keresztülvitelére drága, megboldogult barátunknak, Kendeffy grófnak hideg teteménél megesküdtünk*, a hatalmat előbb vagy utóbb kezünkbe kell vennünk, hogy a műveit francia kormányrendszert meghonosíthassuk hazánkban. Bármennyi bajonettel jön az osztrák kormány, nem kell félnünk; mert a nemességben bátorság és energia lakozik s a hazához való nemes odaadás uralkodik. Sok, nagyon sok hang követeli a nemzeti szabadságot s ez a hang hamar el fog jutni Ferdinánd főherceg fülébe is!...

Ez időben Erdélyben számos külföldi politikus megfordult. Ezeket az ellenzék vezetői kitüntető szívességgel fogadták. A titkos rendőrség jelentése szerint az idegen urak a liberális ellenzék körében oly jól érezték magukat, hogy Kolozsvár feledhetetlen marad emlékükben.²¹ Vala-

²¹ »Sie versicherten — írja a rendőrség — die Gesellschaft, hier sowohl Liberalität, Popularität als auch jenen Geist gefunden zu haben, dessen sich kein konstitutionelles Land schämen darf.«

mikor a külföld előkelő utazói és politikusai Kendeffy Ádám gróf vendégszerető házában találtak szívélyes fogadtatásra. Az ő halála után özvegye: Bethlen Borbála és két lánya, Róza és Kata fenntartása grófi ház régi hagyományait. Kendeffyné nemcsak szívesen fogadta, de ünnepelte az idegen politikusokat. Egy ilyen alkalommal Bethlen Imre gróf biztosította a jelenlévő angol vendégeket, hogy Kendeffyné házát úgy kell tekinteni, mint a szabadelvűség szalonját.²² Maga a grófné, aki nemrég Parisból jött vissza, úti élményeivel mulattatá vendégeit. Magasztalta a franciák szabadelvűségét s boldognak monda azokat, akik a franciák szabad országában élhetnek. Az idegen vendégek — írja a titkosrendőrség — dicsérték és csodálták a grófné szellemességét.²³

A rendőrség jelentése szerint az angol vendégek Triesztbe utazván, onnét Kendeffy Ádám-nának, özv. Wesselényi József nének (Kendeffy Rozáliának), Bélydy Ferencnek, Wesselényi Farkasnak irtak. Ez utóbbi vette nőül özv. Kendeffy Ádám grófné leányát, Rozáliát. A Kendeffyek rokonsága a Wesselényi család tagjaival magyarázza meg azt a nagy szeretetet, mellyel a Kendeffy-ház tagjai Wesselényi Miklós iránt viseltettek. A titkosrendőrség jóvoltából bírjuk azt az igazán szép levelet, melyet az öreg Kendeffy

²² »Bethlen Imre versicherte die Fremden, dass das Haus der Gräfin nicht anders, als ein Salon des Freisinns anzusehen sei.« (1835. okt. 25-iki jelentés.)

²³ A külföldi vendégek először Wesselényi Józsefnél (Kendeffy Rozáliánál) voltak ebéden. Este pedig Kendeffy Ádám-nénál zeneestélyen. (»Denselben Tag abends waren die erwähnten bei Gräfin Kendeffy zur Sonate geladen, wobei die Gesellschaft der Geladenen weit zahlreicher war, als bei dem erwähnten Dinees.«)

Rozália (Wesselényi József özvegye) írt »*drága, üldözött unokaöccsének*«: Wesselényi Miklósnak.²¹ E levélben a meleg részvét és az őszinte szeretet szól Wesselényi Miklóshoz. A családtagok üdvözléte mellett tudatja, hogy Wesselényi Farkas és neje, Rozália csókoltatják. Mindenáron önhöz akarnának menni — írja a jó asszony —, de én nem eresztém őket.²⁵

A Kendeffy család gyakran tartózkodott Pesten és sűrűn érintkezett itt Wesselényi Miklóssal s a magyarországi ellenzék vezetőembereivel.²⁶ Az 1839. év január 23-án volt Pesten a jogászbál. A rendőri jelentés szerint a Kendeffy család nem vett részt a bálon; mert a náluk élő francia hölgy: Calame kisasszony hirtelen meghalt. Ez a nagyműveltségű francia hölgy Kendeffy grófné támogatásával leány nevelőintézetet akart nálunk alapítani; de a váratlan halál megakadályozta a terv kivitelét.²⁷

Ez az utolsó adat, amit a titkosrendőrség iratai közt a Kendeffy családról találnunk sikerült.

²⁴ Kendeffy Rosalia, Witwe des Josef Wesselényi an Baron Wesselényi Miklós nach Pressburg.

²⁵ Wesselényi Farkasnak édesanyját is, nejét is Kendeffy Rozáliának hívták.

²⁶ »Die Baronin Wesselényi, welche ein geborene Kendeffy ist und in ununterbrochenen Umgang mit dem bekannten Bánffy László an etwas schmiedet.« — írja a rendőrség s hozzáteszi, hogy Kendeffy Rozália késő éjjelig tanácskozott Bethlen Jánossal. A patriotákat nagyon elkeserítette Wesselényi üldöztetése.

²⁷ Notizen aus Pest von 24. Jänner 1839. — A sok nyelvet beszélő Kelemenről írja 1836. január 27-én a rendőrség, hogy ezt az ultraliberális, veszedelmes embert Kendeifyné fogadta szolgálatába.

A Malomvízi Kendeffy grófi család férfiágon Ádám grófban kihalt. A család birtokai Hátszeg legfestőibb vidékén terültek el. Malomvíz, Magyar Brettyán, Orlya-Boldogfalva, Kolczvár voltak ősi birtokai. Orlya-Boldogfalvát a legfestőibb kastélynak tartották. Kolczvár pompás romjai ma is láthatók. A rege szerint Kendeffy Ilona e vár erkélyéről eregette a fonálszálat a mélységbe.

Amint említettük, Kendeffy Ádám grófnak két leánya volt. Az idősebbiket: Rozáliát Wesselényi Farkas vette nőül, az ifjabbik: Katinka pedig Andrássy Gyula grófnak lett a neje.

XIII.

**POLITIKAI
SÉTÁK POZSONYBAN**

Politikai séták Pozsonyban

I.

A pozsonyi országgyűlések anyagát jórészt ismerjük ugyan, de az országgyűléseken kívül történt politikai tanácskozásokról már vajmi keveset tudunk. Pedig minden országgyűlésen számtalan értekezletet tartottak s ezeken a karok és a rendek (pártok szerint) már az országos ülések előtt kifejtették nézetüket s a követendő elveket előre kijelölték s meghatározták. E tanácskozásokon természetesen nem az úgynevezett kerületi üléseket értjük. Ezek 1790 óta rendszeresen folytak. A titkosrendőrség e kerületi üléseket állandóan politikai kluboknak nevezgeti. A valóságban azok is voltak; mert törvényes alapjuk nem volt. A bécsi kormány mindég sanda szemmel nézte a kerületi üléseket, melyeken nem az ő bizalmas emberei elnökösködtek s mivel ez üléseken az uralkodóház politikája ellen kemény igazságokat mondtak, az udvar a törvénytelennek mondott kerületi ülések megszüntetésével több ízben fenyegetőzött.¹

¹ Az 1825-1827. évi országgyűlés után jelentették, hogy a hosszadalmas országgyűléseknek oka a kerületi ülés. »Die erste ist die, die neuere nicht gesetzliche Institution, die sich vom 1790—91. herdatirt, der Zirkularsitzungen, zu welchen sich die Stände ohne ihrem legitimen Praesidium versammeln, abwechselnd führen die Aبلغaten das Praesidium ... da wird ungestört über die wichtigsten Gegenstände debattirt, man überlässt sich ohne Scheu den leidenschaftlichen Impuls, schreit und lärmt.« etc.

A szokásjog alapján a kerületi ülés az országgyűlés szerves részévé válván, a követek pártok szerint már a kerületi ülések előtt végbe ment tanácskozásukon megállapodtak a kövendő eljárásban. Ezek a tanácskozások pártértekezletek voltak ugyan, de a napirenden lévő tárgyakat többnyire részletesebben s behatóbban tárgyalták, mint magukon az országgyűléseken. Itt jelölték ki rendszeren a szónokokat is. Az országgyűlések idejében alig múlt el nap tanácskozások nélkül. Nyaratszaka ezeket egymásik követ szállásán, a kertben, aztán sétaközben az utcákon, a kiránduló helyeken, a sétatéren és a ligetben tartották. Télen, 1825 óta, a tanácskozásokat az időleges kaszinókban folytatták. Hála az országgyűlési titkosrendőrség éberségének, minden ilyen értekezletről tudósítások maradtak ránk, melyek elég bőven adják a szónokok beszédeit. Mivel a követek az ilyen tanácskozások alkalmával szabadabban szólhattak, mint az országgyűlésen, temérdek oly dolgot elmondottak, mikről különben tudomást sosem szerezhettünk volna. A titkosrendőrség mindig fontosnak tartotta a követek tanácskozásait s tőle telhetőleg mindent elkövetett, hogy ezekről a rendőrminiszternek kimerítő jelentéseket adhasson.

A titkosrendőrség úgy 1811-ben, mint 1825-ben jelentette felsőbb helyre, hogy a vezetőférfiúk az országgyűlésen kívül összegyűlnek, »complotte«-okat kovácsolnak, pártokat és törvénytelen egyesületeket alkotnak, hogy később a táblák törvényes tárgyalásánál céljukat elérhessék s akaratukat érvényesíthessék. Ezek az összejövetelek, ezek a tárgyalások, miket a pártok vezetői a törvényes ülések előtt tartanak, a főokai annak, hogy a kormánynak sosem sikerült a nyugtalanságokat, az összeesküvése-

ket és a lázadásokat teljesen elnyomni, még kevésbé lehetlenné tennie.² A régebbi idők több államférfia ezt teljesen belátta. Mikor Korvin János helytartóvá lőn, országgyűlési articulust hozatott, mely szerint az országgyűlési tárgyalás és beszélgetés főben járó vétségnek vétetik. Időjártára a négy kerület emberei összejöttek, hogy az előterjesztéseket megbeszéljék, az ügyeket előkészítsék az országos ülésekre. Imígyen azt akarták elérni, hogy nagyobb rend uralkodjék s hogy különbség legyen a konferencia és az országos ülés között. A követeket aztán négy kerületbe osztották. Így jöttek létre a kerületi ülések. Újabb időben azonban — írja a titkos rendőrség — megint a régi szokáshoz tértek vissza. A követek összejöveteleket tartanak a kerületi ülések előtt s ezekben határozatokat hoznak olyan tárgyak felől, amiket csak az országos üléseken volna szabad tárgyalni. Imígyen a személynöknek és a királyi nótáriusoknak befolyása semmivé lett és a királyi érdek részére elveszett. *Az országgyűlés ily módon a régi formának csak az árnyéka. A kerületi ülések már jelentékenyebbek, a titkos tanácskozások és határozatok pedig a legdöntőbbek.* Tehát minden fordított rendben halad. Legfontosabbak tehát az üléseket megelőző tanácskozások és megállapodások. Ezeknek köszönhetni, hogy a kerületi üléseken hosszabb megfontolás és tárgyalás mellőzésével mindjárt deputatiók választásához fognak. Akik ezt az eljárást helytelenítették, azoknak azt mon-

² »Diese Versammlungen und Unterredungen, welche die Partheigänger vor den gesetzlichen Sitzungen hielten, der Hauptgrund und die werksamste Ursachen seien, dass die Regierung nie zu Kraft gelangen die Unruhen . . . etc. »unmöglich machen.«

dották, hogy a király a beteg, a rendek pedig az orvosok consiliuma, tehát mindegyiküknek jól-értesültnek kell lennie, hogy a betegen segíthessenek és tanácsot adhassanak.

A deputációk működése s az országgyűlési formában való előzetes tanácskozás — írja az országgyűlési rendőrség — ellenkezik a törvényekkel, ellenkezik a szokással is.

Ezeket a tanácskozásokat azonban sem a bécsi kormány, sem az országgyűlési titkosrendőrség meg nem akadályozhatta. Mivel pedig úgy az uralkodó, mint kormánya tudni akarta, ki mit beszélt ezen vagy amason az értekezleten, a titkosrendőrségnek ugyancsak nehéz dolga volt.³ Maga a rendőrség feje jelentette például 1811-ben Bécsbe, hogy emberei lépten-nyomon követik a követeket az utcákon és a sétahelyeken, sőt a vendéglőkben is körülöttük leskelődnek. Sajnos, amint a követek észreveszik a titkos kémeket, azonnal abbahagyják a beszélgetést.

Azt persze nem sejtették a követek, hogy az országgyűlés tagjai közt is vannak megfizetett kémek. Ilyenek voltak például az úgynevezett *Sitzungsreferenten*, aztán az idegenakat helyettesítő követek egy része.⁴ Az uralkodó

³ A Szász Károly és Bethlen beszélgetésének meghallgatásával megbízott jelentette például a miniszternek 1834-ben: »Mit welchem Risiko, dass es mir gelungen ist zwischen Bethlen János und Karl Szász zu behorchen, es schaudert mir heute noch davon.« (Három napig követte őket mindenüvé, de hiába.)

⁴ Ferenc császár maga adott utasítást a titkosrendőrség vezetőjének ez ügyben. Így lett például Sarau grófnak helyettese az országgyűlésen Radicsevic, aki megfizetett spion volt.

többnyire a városi követek közül választotta a titkos kémeket. Ezek természetesen nem valami lelkes magyarok voltak. Volt idő, mikor nyolc városi követ volt jó fizetés mellett a titkos rendőrség alkalmazottja. Az 1811-1812. országgyűlésen, melyet a legnagyobb országgyűléseink egyikének mondhatunk, Pest követe, Hoffmann, aztán Buda követe, Kalmárfi spioni szolgálatot teljesítettek.

A titkosrendőrségről tudott mindenki, de alkalmazottjaikat már nem igen ismerték.⁵ Mondanunk sem kell, hogy az országgyűlés tagjai mód nélkül gyűlöltek a titkos kémeket.

Az 1826. év február 7-én írta Martinecz a rendőrminiszternek, hogy 5-én, a karületi ülésen szó esett a titkosrendőrségről. Nincs az a csúf szó és szidalom — írja Martinecz —, amellyel nem illették a denunciánsokat és a titkosrendőrség embereit. Komáromy, abaujmezei követ, a többi közt ajánlotta, hogy mindenkit, akit ezek közül megcsípnek, tüzes vassal meg kell bélyegezni. A rendőrminiszter urat pedig meg kell kérni, hogy a titkosrendőrség minden tagját, mint az ökröket, jelöltesse meg, avagy orrukát vágassa le, hogy e gonosz embereket mindenki felismerhesse.⁶

Dessewffy Aurél édesatyjával sétálva monda, tudjuk, hogy a titkosrendőrségnek itt tárháza van, tehát mindent el kell követnünk, hogy műhelyüket felfedezzük. Az öreg Dessewffy, aki ezt

⁵ Dessewffy Aur,1 monda a rendőri jelentés szerint: »Mann wisse, dass die geheime Polizei hier eins Niederlage habe, und man gäbe sich alle Mühe ihre Werkstätte zu entdecken.«

⁶ »Alle Individuen der geheimen Polizei so wie die Ochsen zu zeichnen, oder ihnen die Nase abschneiden zu lassen.« etc.

már réges-régen tudta, csak ennyit felelt fiának: »Mais quelle Idee!«

A követek s az országgyűlési ifjak gyűlöltek a titkosrendőrséget. Szó ami szó, biz az eléggé gyűlöletes intézmény volt. Ma mégis hállával kell róla megemlékeznünk; mert sok és nagybecsű dolgot megőrizett az utókor számára.

A pozsonyi országgyűlések alkalmával ezer-nél jóval több szobát foglaltak le a főrendek és a követek számára. Alig volt tehát ház szállóvendég nélkül. A pozsonyi házakhoz tehát számtalan magyar emlék fűződik. Hiszen igen soknak volt országos nevű vendége s igen sok házban tartottak fontos tanácskozásokat. Így vagyunk a pozsonyi utcákkal és a sétahelyekkel is. Nincs egy lábnyomnyi hely, melyen embe-reink meg nem fordultak. S az utcákon és a sétatereken folytatott politikai tanácskozásokról tengernyi titkosrendőri jelentés maradt ránk.⁷ Ezekből látjuk, mennyi lélekiemelő eszme, mennyi nemes gondolat szólalt meg a nyilvános tereken s mennyi hazafias terv került szóba! örök kár lett volna, ha mindez feledésbe megy.

A titkosrendőri jelentéseknek tehát sok mindent köszönhetünk. Temérdek oly dolog akadt, amit a követek az országgyűlésen el nem mondhattak, de amit bizalmas baráti körben nyíltan tárgyalhattak. S az országgyűlési rendőrség minderről bőséges jelentéseket küldött volt Bécsbe. E jelentésekből tudjuk például, hogy az 1811-1812. évi országgyűlés tárgyalásaira nemcsak az örökös tartományok, de még a külföldi országok is figyeltek. Nemcsak Wallis miniszter, de más ausztriai államférfiak is kijelentették, hogy sohasem hitték volna, hogy ennyi

⁷ Sajnos! ezek a (legutóbbi bécsi forradalomban mind elégték.

fölvilágosult és tanult fő legyen Magyarországnan.⁸

Bár így állt a dolog, Ferenc császár nagyon megbánta az országgyűlés összehívását. A titkosrendőrség 1811. szept. 11-én már megírta, hogy ez lesz az utolsó magyar országgyűlés. Hogy Ferenc császár minő szemmel és kedvvel nézte az országgyűlés magas színvonalon való tárgyalásait, arra elég lesz a következő esetet megemlítenünk. Joel hazai nagykereskedő, aki egyúttal Eszterházy hercegnek is bizalmas ügynöke volt, Ferenc császárnál lévén kihallgatáson, öfelsége a pozsonyi országgyűlésről ilyen kérdéssel fordult Joelhez: »*Was machen die Narren in Pressburg?*«

Mikor a császári nyilatkozatot a rendek megtudták, a titkosrendőrség jelentése szerint, azt mondták, hogy majd megmutatják öfelségének, hogy ők nem bolondok.

Búgon horvát követ is kihallgatáson lévén az udvarban, a császár azt mondotta néki: »Eddig sokat tartottam a horvátokról, de most látom, hogy ti sem vagytok semmivel sem jobbak a magyaroknál.«⁹

A titkosrendőrség jelentéseiből tudjuk meg, hogy az országgyűlés bezárása után, 1812-ben, Bécsben arról tárgyaltak, hogy a volt országgyűlés legkiválóbb tagjait elfogatják!

⁸ 1811. okt. 9. »Er hätte es nicht geglaubt unter den Hungarn so viele aufgeklärte etc. Köpfe zu finden.«

⁹ »Ich habe bisher viel auf die Kroaten gehalten, sehe aber nun, dass ihr auch um nichts besser seits.« etc. Az 1811. dec. 28-án jelentette a rendőrség a megfigyelt Nagy Pálról: »Einen Schein von Besserung in seinen Gesinnungen, aber auch nur in der Hoffnung einer Beförderung, angenommen hat.«

Az 1825-1827. évi országgyűlés alatt a titkosrendőrség annyi jelentést küldött Bécsbe a magyar viszonyokról s az országgyűlés tagjainak bizalmas tanácskozásairól, hogy ezekből több kötet telnék ki.

A titkosrendőrség illetően jelentéseiből tudjuk meg azt az alig ismert dolgot, hogy a *pragmatica sanctio* tárgyalásakor a várból 24 töltött ágyút irányítottak az ülésteremre. S ha a rendek a törvényjavaslatot el nem fogadják, összelövik az üléstermet.

Beöthy Ödön, a nagy szónok, több követársával, köztük Teleky László és Szapáry Antal grófokkal a pozsonyi promenadon sétaközben így beszélt: *Mária Terézia Magyarországon nagy dolgot fedezett fel s erre formális pátenst bocsátott ki. Mária Terézia felfedezte, hogy a magyarokkal mindent csinálhat és zsebükből az utolsó garast is kicsalhatja, ha ünnepeken s vásárnapokon olykor szép és üres szókat intéz hozzájuk, azaz mézzel kenegeti a szakállukat!* Mária Terézia úgy találta, hogy minden népe között csak a nagylelkű s fölötte kedvelt magyar nemzet képes még veszedelem idején is fellelkesülni s vérét feláldozni királyáért és hazájáért. Ebből aztán arra a következtetésre jutott, hogy *a magyarok az osztrák házáért képesek meghalni. A szép asszony tehát azt mondotta: jól van, haljatok meg lábaimnál.* S a jezsuiták legfelsőbb meghagyásra azonnal tanítani kezdtek: *dulce est pro patria mori.*¹⁰ Az országnak e dicső anyja aztán azon gondolkozott, hogy a nagyon is kedvelt magyaroknak miként tegye könnyűvé a nemzeti halált. Egy asszony, aki ismeri szépségének hatalmát, sohasem jó zavarba.

¹⁰Édes dolog a hazáért meghalni.

Aztán a divat is segítségére van; mert a divat lehet erkölcsi, de lehet erkölcstelen hatalom is. *Egyik udvari mulatságon néhány mágnás magyarul beszélvén, a nagy királynő így szólt hozzájuk: Kíméljétek füleinket barbár nyelvek hangjaitól!* E szép mondás ezerszeresen visszhangzott a császári termekben s csakhamar elterjedt a szalonokban is. Így történt aztán, hogy a magyar szó a mágnások ajkán teljesen elnémult s ezzel együtt a nemzeti érzés is kialudt szívékből. *A magyar főnemesség 1780-ban a nemzeti érdekekkel szemben már teljesen idegen volt.* És most jött II. József, aki a magyar nemzetiség e szánandó képviselőit jelentéktelenségük igazi értéke szerint méltatta, ő új életet akart a magyarságba önteni. Így történt, ami történt. Ám mi, akikben a magyar nemzeti érzés nem halt ki, tanultunk II. Józseftől; minket lelkesít az ő mondása: *édes dolog a hazáért élnünk!* S e lelkesedésünket gyermekeinkbe is be akarjuk oltani!

József halála után — folytatá Beöthy — egy gonosz szellem ismét lábraállította a latinizmust, de mivel ez kissé sántikált, az illyrismust adták mellé s Temesvárra az illyr nemzet részére országgyűlést hirdettek s az erdélyi szászokat is megmozdították. A többit megtette aztán a francia forradalom. Az idegen elemeket felülről támogatták s gyarapították, a magyart meg elnyomták. Ám a magyar elem levegőt követelt s szerzett is magának. *Most láthatjuk aztán, hogy felülről valóságos elemi küzdelem folyik az ébredő magyar nemzetiség elnyomására, vagy legalább szűk határok közé szorítására!* S ha nem gondoskodunk elég erős villámhárítóról, egy legközelebbi vihar agyonsújthat bennünket. Ez a vihar közel van, hiszen Prágában már azt tanítják, hogy Magyarországon alig hárommillió magyar

van! S ezt a hamis adatot egész Európában elterjesztik.¹¹

A titkosrendőrség e beszédhez hozzát teszi, hogy Beöthy Ödön olyan ember, aki képes mind ezeket az országgyűlésen is elmondani.

Az országgyűlési titkosrendőrség jelentéséből tudjuk meg Ferdinánd főhercegnek Pozsonyban tett ezen nyilatkozatát: *»Minden magyarra, aki az alkotmány szót kiejti, huszonötöt kell vevetni.«*

Ezt a jeles nyilatkozatot bizonyos lelki gyönyörűséggel terjeszté fel a rendőrség. Nincs mit csodálkoznunk ezen. Hiszen ez az országgyűlési rendőrség még a régi magyar történetírókat is leszólta.¹² Verbőczyt, akit óbudai zsidóbírónak mondott, a legnagyobb szidalmakkal illette.

Az 1808. év október 5-én írja a pozsonyi országgyűlési rendőrség feje, hogy a »gutgesinnt« urakkal volt együtt s ezek érthetetlenek mondták azt, hogy az országgyűlésen, mikor az insurrectio ügyét tárgyalták, a katonai akadémia alapításával álltak elő. Két nap alatt nyolcszáz ezer forintot irtak alá e célra — mikor az insurrectióra egyetlen fillér sincs. Ez a katonai akadémia a gutgesinnt-ek szerint Magyarországot még jobban elszakítja Ausztriától. Furcsa világ ez! Most a megkoronázott, bájos királynénak a rendek

¹¹ »Dieses Gewitter ist sehr nahe, denn in Prag wird bereits gelehrt, dass die eigentlichen Ungarn in ihrem Lande kaum 3 Millionen zählen, und diese Lehre wird über ganz Europa verbreitet.« (»Eugen Beöthys Äusserungen in Bezug auf die Unterdrückung der ungarischen Nationalität, Pressburg den 25. Juni, 1843.)

¹² »Das dunkle Alterthum der Hungarn lässt sich mit Gewissheit nicht enträzlen.« etc. (1808. szept. 20.)

csak vivat-ot kiáltottak, Mária Teréziának ellenben életüket és vérüket ajánlották fel.

A rendőrség megbízottja 1808. szeptember 26-án az ülés után több mágnással és követtel együtt távozott. Beszélgetés közben szóba kerültek a kerületi ülések, miket a bécsi kormány mindig törvényteleneknek tartott. A követek erre imígyen nyilatkoztak: *Épp a kerületi ülések az igazi alapjai az országgyűlésnek; ezek bizonyítják a nemzet szabadságát; ezek az alkotmány fenntartásához elengedhetetlenül szükségesek; ezek nélkül már régen nem volna alkotmányunk!*¹³

E fejtegetés után — írja a rendőrség — a társaság nagy része távozott, csak a pécsi nagyprépost maradt még ott Markovics követtel. A nagyprépost imígyen beszélt: A kerületi ülések igazi zsidó oskolák, melyek csak az ügyeket nyújtják. A szónokok csak azért beszélnek, hogy szónoki tehetségüket és szellemességüket csodáltassák, de ezt egyik sem hazafiságból teszi. A király ne várjon semmit ez emberek nagylelkűségétől; ők csak azt teszik meg, amire kényszerítik őket. A magyart könnyű feltüzelni, de lelkesedése hamar elül. Ünnepek, ebédek, bálók, nemzeti ünnepek s alkalmas színdarabok kellenek nékik. Ezekkel legjobban lehet rájuk hatni.¹⁴

Ugyanez évből több jelentés szól a pozsonyi Pálffy-féle kertben tartott összejövetelekről. Hager báró a rendőrség fejéhez rendeletet küldött s megírta neki, hogy ne azt írják meg néki,

¹³ 1808. szept. 26. (»Die Cirkularsitzungen die Basis und der Richtschnur eines Landestages wären, sie die Freiheit der Nation beweisen.« etc.)

¹⁴ »Der Hungar nie aus Grundsatz etwas thut, ist leicht zu überraschen, aber eben so leicht ver-schwindet sein Enthusiasmus.« stb.

ami az összejöveteleken történik, hanem azt, amit ott beszélnek.¹⁵

Érdekes hírt jelentett a rendőrség Bécsbe 1810. május 29-én. Eszerint Magyarországon elterjedt az a hír, hogy *Napoleon nyugalomba küldi Ferenc császárt*.¹⁶

Úgy látszik, hogy ez időben a követek legkedvesebb találkozó helye a Pálffy-kert volt; a legtöbb jelentés ugyanis az itt kihallgatott beszélgetésekről szól.

Egyik ilyen jelentésben olvassuk, hogy öfelisége kijelenté, ha a nemesség eddigi makacsságában megmarad, azt a hat vármegyét, melyeket Napoleon követelt s melyekért hatvan milliót (Conventionsmünze) kellett fizetni, elszakítja Magyarországtól s mint külön királyságot német módra kormányoztatja.¹⁷

Metternich herceg Ottó gróffal több ízben sétálgatott ekkor a pozsonyi sétatéren; de az ő beszélgetésüket nem írta le a megfigyelő rendőr. Ellenben azt megírta, hogy a mieink mit beszélnek Wallis pénzügyminiszterről. A követek szerint Wallisnak nem tanácsos nyilvános helyen megjelennie; mert könnyen megeshetik, hogy rútul bánnak véle.

Vogel báró ekkor jelentette Bécsbe a miniszternek, hogy nyilvános helyeken már semmiről sem beszélnek. Ez a hallgatás — írja — már nagyon feltűnő. Oka pedig az, hogy *mindenütt*

¹⁵ Dekret an die Polizei-Oberdirektion, Wien, 1808. 11. Sept.

¹⁶ Borbély Zsigmond baranyamegyei orvos mint biztos hírt hallotta ezt Eszéken.

¹⁷ 1811. okt. 8. Batthyány gróf — írja a rendőrség — sok-sok ezüstműt adott az állam javára (als freiwilliges Opfer). Sándor gróf mindezt egy ezüstmivésnél látta, aki készpénzen vásárolta meg!

*egész csapat rendőrségi spion veszi körül a sétálókat.*¹⁸

Az 1811. december 15-én írta volt az országgyűlési rendőrség, hogy a magyar nyelv ügye miatt a követek közt nagy a feszültség. *A düh, mellyel a kálvinisták a magyar nyelv általános bevezetését követelik — írja a rendőrség —, már minden határt felülmúl. Ezek az emberek vak elfogultságukban azt követelik, hogy úgy az iskoláknak, mint a bíróságoknak ez legyen a nyelvük. E hallatlan követelést a főpapok és a mágnások szerencsére visszautasították!*¹⁹

Az országgyűlési rendőrség egyik legintelligensebb tagja a francia eredetű *Leurs* volt. Az ő jelentései az ország hangulatáról, rendkívül érdekes politikai tanulmányok. Természetesen ezek a tanulmányok is a bécsi kormány szája-ize szerint készültek. Tudott dolog, hogy az 1811-1812. évi rendkívül fontos országgyűlésnek kimagasló alakja a derék Dessewffy József gróf volt, akit császár actio val sújtott s az országgyűlés bezárása után több kiváló követtársával együtt el akart fogatni. Erről a kitűnő magyar politikusról, mint forradalmárról és felségárulóról irt *Leurs* jelentést.²⁰

¹⁸ »Eine Horde von Polizeispionen sie allenthalben umgebe, wie aus dem wiederholten Äusserungen bei dem geringsten Anlasse zu entnehmen ist.«

¹⁹ »Die Wuth übersteigt alle Grenzen, mit welcher die bereits imponirende kalvinische Parthei die allgemeine Einführung und Verbreitung der ungarischen Sprache vereidigte.« etc.

²⁰ 1812. feb. »Von Leurs angeführten Revolutionen und Hochverraths-Strebungen des Josef Dessewthy und seines in ein aristokratische Anarchie hinein stürmenden Klubs Schranken zu setzen.« (Hager b. átíratá.)

Az 1812. év április 24-én kelt rendőri jelentés a követek ellesett beszélgetését adja azon harmincezernyi megfigyelő hadseregről, melyet Napoleon kívánságára kellett kiállítani. (*Observations Armee.*) A követeink állítása szerint Napóleon sajátkezüleg irt levelet küldött Frenc császárnak s tudtul adta, hogy az említett sereg élére csupa tudatlan generálist helyezett, ami őt (Napóleont) igen kellemetlenül érintette. Ferenc császár erre kénytelen volt új generálisokat helyezni a megfigyelő had élére.²¹

Ugyanezen titkos jelentés írja, hogy Wallis pénzügyminiszter magához hivatta Genz író s felszólította őt, hogy írjon könyvet a magyar alkotmány ellen. Genz erre azt felelte, hogy ezt nem teheti, mert ezzel csak az osztrák kormány gyengeségét hirdetné. Ha a kormánynak elég hatalma van, amúgy is megsemmisítheti a magyar alkotmányt. Ha pedig nincsen ilyen hatalma, akkor okosabb hallgatnia, mint ilyen silány fegyverhez nyúlnia.

Wallis erre azt ajánlotta Genznek, írja hát az ő finans-pátenséről könyvet. Genz ezt az ajánlatot is visszautasította, mondván, hogy ő már irt Wallis rendszeréről s őfelsége elé terjeszté azt; de ez a munka egyenest Wallis pénzügyi rendszere ellen szól.²²

A következő, 1825-1827. évi országgyűlésen

²¹ Bericht aus Pressburg, am 24 April, 1812.

²² Mastiant udvari titkár gunyíratáról — e jelentés szerint — a magyar követek igen kicsinylően nyilatkoztak; mert telve van az történeti képtelenségekkel. Dessewffy gróf kijelenté, hogy e könyv ellen nem kell semmit sem írni, inkább terjeszteni kell: mert az udvar részére ez a mű a legkeserűbb labdac. Szentkirályi s mások is ugyanígy nyilatkoztak.

a rendőrség a politikai sétákról, az azokon elhangzott beszédekről még több jelentést küldött Bécsbe, mint 1811-1812-ben. A sok közül megemlítünk néhányat. Egyik séta alkalmával a követek a politikai helyzetről beszélgetvén, kijelentették, hogy ha öfelsége kérésükre nem hajlik, távoznak az országgyűlésről. Az országot öfelsége önkényének engedik át. Próbálja meg, mint lehet pátensekkel kormányozni. Ők a jó Istenre bizzák sorsukat.²³

Egy másik séta alkalmával Felsőbüki Nagy Pál előhozta, hogy az excentrikus patrióták panaszkodnak a magyar nemzet ingadozása miatt. Nagy baj — monda Nagy Pál fejtegetésében —, hogy a rendek a felsőbb követelésekkel szemben túlságos engedékenységet tanúsítanak. Ha a hazaárulók nem is veszik el méltó büntetésüket, az isteni végzet mégis utoléri őket. Az egyik áruló (itt Almássyra célt) családját látja veszni. A másiknak (Amadénak) fia lőtte magát agyon. Ki hitte volna, hogy aki 1790-ben a gyűlésen örömeiben az asztalon táncolt, most hazáját árulja el.²⁴

Az egyik titkos jelentés írója mondja, hogy Pozsonyban tizenöt követtel beszélgetett. Voltak ezek között, akik az udvarnak halálos ellenségei s egy véleményen vannak Izsák követtel, aki az országgyűlésen ezt a nevezetessé lett kijelentést tette: *hadd ne vessen rajtunk egész Európa, csak nekünk ne kelljen semmit sem fizetnünk!* öt kálvinista követ (Kalviner-enrangécs) az uralkodóhoz való hűségét határozottan megvallotta ugyan, de a nemzet boldogságát a hungarismus-ban találja. Magyarország nekik ele-

²³ Pressburg, 1825. nov. 22.

²⁴ Almássy követ volt ez. (1825. okt. 18-iki titkos jelentés.)

gendő s más nemzetekkel nem kívánnak együtt-
élni. Ezért szerintök minden idegen nyelvet elimi-
nálni kell az országból. Ne is kívánozzék ide-
gen Magyarországra. *Sit et maneat Hungária
terra incognita!* Csak a szabadságok és a ki-
váltságok maradjanak érvényben továbbra is. E
követek élesen kikeltek a főpapság ellen; mert
a törvények világos intézkedéseit az ő kárukra
akarják kiforgatni.

A követek közt — folytatja a jelentés —
egy lutheránus is volt. Fölötte szerény és csön-
des kedélyű ember ez. Mindazt, amit a kál-
vinisták követelésként állítottak fel, ő mint sze-
rény kérést adá elő. Ha — monda ő — öfel-
sége nem vet gátat a íópapság üldözési má-
niájának, a hibát száz év múlva sem lehet jóvá
tenni. Az üldözésnek a lutheránusok jobban ki-
vannak téve, mint a kálvinisták; mert ezek közt
gazdagok s hatalmasok is akadnak.²⁵

Az 1832-1836. évi országgyűlés a titkos-
rendőri jelentések dolgában semmi változást sem
mutat. Téli időben a kaszinókban, vagy vala-
melyik követ lakásán tartották az összejövete-
leket, nyáron pedig a sétatereken vagy az utcá-
kon. Ferstl rendőrtanácsos 1833. április 1-én je-
lentette miniszterének Pozsonyból, hogy Beöthy
Ödön nyilvános téren, a városi követek jelenlé-
tében, mikor a személynökről esett szó, a többi
közt ezeket monda: akármilyen személynököt
küldjenek ide, nem fog az semmit sem elin-
tézni; mert érkezett az idő, mikor a nemes-
ség emancipálja s az udvar gyámsága alól ki-
szabadítja magát. S mivel a törvényhozó tes-
tületben a többséget alkotja, csak az történhetik
meg, amit ő akar.

²⁵ Den 2. August, 1826.

Wesselényi — írja Ferstl — szintén ott lévén e beszélgetés alatt, szokása szerint, az ilyen l/nyilvános alkalmakkor, néma maradt. Az ő hadakozási módjához tartozik ugyanis a csöndben való megdolgozás, meg az, hogy az exaltált főket szabadon engedi cselekedni.

Ugyancsak Ferstl tanácsos jelentette Bécsbe 1834. júli 15-én, hogy Csapó tolnai követ, akinél az ellenzék a titkos tanácskozásokat szokta volt tartani, elutazott s így az összejöveteleket és beszélgetéseket a szokásos délutáni séták alkalmával tartják. Így, sétaközben tárgyalták például a majorátusok megszüntetésének kérdését is.²⁶ A következő (1835.) év tavaszán jelentette ugyanő a rendőrminiszternek, hogy az ellenzék a Nádorszállóban volt kaszinói helyiségét felmondta s így az ellenzéki korifeusok összejövetelei — ha az idő szenvedí — távolabbi séták alkalmával esnek meg.²⁷

Ilyen séta alkalmával beszéltek a követek, hogy az erdélyi kancellár és tanácsosai egészen odavannak Ferdinand főherceg teljhatalmú kommisszarius terveitől. *Ferdinand főherceg bosszú után szomjazik. Erdélyben mindent moz-*

²⁶ »Die Verabredungen derselben meistens nur auf ihren nachmittägigen Promenaden stathaber« etc. Mikor 1834. szept. havában Erdély küldöttei Pozsonyban voltak, jelenté a rendőrség: »Nachmittags waren die Meisten derselben in Gesellschaft der Oppositionsmänner auf der der *Promenade*« etc.

²⁷ 1835. május 23. »Die Zusammenkünfte der Oppositions-Koriphäen finden wieder — insoferne die Witterung erlaubt — auf den entfernteren Spaziergängen, sonst aber abwechselnd bei Balogh, Beöthy und Deák statt«.

gásba hoz, hogy Wesselényit ne csak vagyonától, hanem életétől is megfoszthassa.^{2*}

Augusztus hó 18-án jelentette Ferstl tanácsos, hogy mindenféle magánbeszélgetésnek és tárgyalásnak tárgya a tegnapi kerületi ülés, mely döntött a jelenlegi országgyűlés léte vagy nem léte dolgában. Nagy Pál szerint nem a kerületi ülés, hanem a királyi leirat az oka ennek. Ha a kormánynak valaha komoly szándéka volt Magyarországon organikus országgyűlést tartani, akkor e szándékát most minden erővel keresztül kell vinnie. Három év alatt többet végezhetni így, mint különben tizenhárom év alatt. A párt-düh végre alábbhagyott, a kemény ellenzék végre megtört; lassan-lassan a megyék is rájönnek, hogy az országért mást is kell tenni, mint a kormányt örökké ördögnek s minket követeket pedig a megyék költségén angyaloknak tartani.

Nagy Pál e beszédjére Borsiczky követ *gúnyosan* felelé: Nagy Pálnak mindenben igaza van, s úgy beszél, mint szent Pál a korinthusiakhoz. Bizonyos dolog, hogy ha a kormány Nagy Pál útján indítványt nyújtatna be, hogy Magyarországot a görög Sinának vagy a zsidó Ullmannak licitando el kell adni: akkor Magyarország alkotmányával együtt 4-8 hét alatt elkelve. Így vagyunk a patriotizmussal is, mellyel oly sokan affektálnak, de ha az álarcot levesszük róluk, nem angyalokat látunk — ahogy Nagy Pál véli —, hanem ördögöket.

Ferstl e jelentéshez még hozzáteszi, hogy az ellenzék és az ifjúság mód nélkül megbotrán-

²⁸ Ferstl jelentése 1835. május 11. (Der Königl. Kommissär Erzherzog Ferdinand königl. Hoheit nach Rache gegen Wesselényi dürste und in Siebenbürgen alles in Bewegung setze um ihm nicht nur um Hab und Gut, sondern selbst den Kopf zu bringen«.

kozott Nagy Pál páfördulásán; hiszen a tegnapi kerületi ülés eredménye fölötté veszedelmes az alkotmányra. Ferstl tanácsos ugyanez év június 24-én igen érdekes felterjesztést intézett miniszteréhez egy pozsonyi utcai beszélgetésről. A június 16-iki kerületi ülésen, mikor Beöthy Wesselényi Miklós ügyét mint országos sérelmet hozá elő, egy állítólag a párisi forradalmi propagandától kiküldött emissarius is jelen volt az ülésen. Ez az idegen az ülés után Nagy Pállal ment a Ventur-utcán s francia nyelven társalogtak. Nagy Pálnak nem nagyon tetszett, hogy ez az ember a lakásáig elkísérte (a Hosszú-utcába). Ezután Borsiczky követ után ment, akinek azt monda, hogy mint általánosan ismert nagy patriótának hódolatát akarja kifejezni s egyúttal néhány fontos kérdést óhajtana hozzá intézni. Mivel az utcán nem állhattak, Borsiczky lakására hívta az idegent. Ott aztán meg nem nevezett társai nevében ezt a kérdést intézte Borsiczkyhoz: *»Mennyi idő kell ahhoz, hogy Magyarország a külföld támogatásával a köztársasági alkotmányt bevezesse?«*

Borsiczky — saját előadása szerint — e kérdésre ugyancsak francia nyelven így felelt: A magyar alkotmány tisztán az arisztokratikus elven alapszik s így a köztársaság behozatalára gondolni sem lehet. A köztársaság eszméje csak néhány tüzes ifjú fejében él.

Az idegen erre azt felelé, hogy ha Magyarországnak nem kell a köztársasági államforma, akkor leghelyesebb, ha elszakad Ausztriától s a koronát a nádor fejére teszi. Ebben Francia- és Lengyelország segítségére számítani lehet.

Borsiczky csak ekkor vette észbe, hogy az idegen az osztrák minisztériumnak nyomorult eszköze, akit azért küldtek hozzá, hogy érzéseit s nézeteit megismerjék s így további mozgalomra

bírják. Borsiczky erre az idegent kiutasította lakásából.

A követeknek beszélgetéséről Ferstl tanácsos akkor is terjedelmes jelentést küldött Bécsbe, mikor a követek Ferenc császár halála után várható politikai lehetőségekről beszélgettek séta közben.²⁹

Az 1839. évi országgyűlés idején folyt tovább a sétáló és beszélgető politikusok megfigyelése. Egy ízben Borsiczky, Balogh, Kölcsey, Palóczy, Beöthy, Lamotte, Prónay a lengyel kérdést tárgyalták s elhatározták, hogy az ülésen feltárják az orosz barbárságokat, a hatszáz lengyel gyermek pusztulását stb. Ugyanekkor a nevezettek azt is megbeszélték, hogy a püspökök a vallásügyben több követet pénzzel megvesztegettek. Ilyeneknek mondták Bene, Török, Császár stb. követeket.³⁰

A titkosrendőrség jelentése szerint Hajnik Károly, aki úgy Wesselényi Miklóssal, mint Deák Ferencsel közel való összeköttetésben állt, bizalmasan elmondá, hogy Deák Ferenc idegen név alatt maga védelmezi Wesselényi Miklóst a felségárulás! pörben. Maga Wesselényi minden dologban Deák tanácsával él. Mindketten Ivanich homeopatha doktornál találkoznak; mert Ivanich és Wesselényi ugyanazon házban laknak. Deák azon szin alatt, hogy homeopathakurát folytat, gyakran jön Pestre s mivel látzólag Wesselényi is ezt a kúrát folytatja, Ivá-

²⁹ »Ansichten und Äusserungen der Oppositionspartei, sowie der Gutgesinnten über die dermaligen und kommenden Verhältnisse des Landtages.« (1835. april 7. Pozsony.)

³⁰ Geheime Überwachung Notizen, Pressburg 14. März, 1839.

nich doktornál szoktak találkozni. Az ellenzék, melynek feje jelenleg Deák Ferenc, mindent elkövet, hogy a Wesselényi ellen indított pör a legközelebbi országgyűlés előtt el ne döntsék. (21. január, 1839.)

Deák Ferenc a Ráday-féle sérelem dolgában azt fejtegette, hogy ha Ráday gróf most feljött volna Pozsonyba s ha erőszakot alkalmaztak volna vele szemben, akkor ez az ügy egészen másképp állott volna. Ez esetben nagy többségünk lett volna. De így, mikor Pest megye maga kijelenti az egész ország előtt, hogy egy követtel is képviselve van, a Ráday-ügy csak egyszerű sérelem lehet. Valóságos chimära az, hogy néhányan e kérdést úgy fogják fel, mintha e tárgy elintézése előtt semmiféle más ügy tárgyalásába kezdeni nem szabad. Ha ezt megtennénk, tiz szavazatot sem kapnánk Ráday részére. De ha mint sérelmet tárgyaljuk ezt, állandó többségre számíthatunk. Deák ezután Balogh esetét hozta elő. Baloghot 1835. júli 21-én beszéde miatt hűtlenségi pörbe fogták. Balogh ezután még több ízben beszélt az országos üléseken s szept. 22-én mint kerületi elnök a személynöknek személyesen adta át a rendek nunciumát. Az ellene indított actio elengedése október végén történt. Eszerint Balogh János mint hűtlenség vádjával sújtott követ jó ideig résztvett az üléseken, többször felszólalt, sőt elnökösködött is a kerületi üléseken. Ráday gróf tehát, akit sokkal kisebb actioval sújtottak, nyugodtan ülhetne köztünk az országgyűlésben.³⁰

Az 1839. év szeptember 11-én jelentette a titkosrendőrség, hogy az országgyűlés tagjai közt a főrendek ellen való gyűlölet nőttön nő. *Mindeütt tanácskoznak, az utcákon, a sétatéren, a kávéházakban és a vendéglőkben, szóval min-*

³⁰ «Notizen aus Pressburg vom 3. Juni 1839.

*deniütt, ahol pár ember összejön.*³¹ Az ellenzék tagjai hangoztatják, hogy a főrendek megsemmisítik az alkotmányt s így az utókor átkát vonják magukra. Ezért igyekeznek hízélgéssel az ellenzék beleegyezését megnyerni, hogy így a nemzet átka ne egyedül őket érje.³² Az ellenzék az alkotmány megsemmisítését abban látja, hogy az 1791. évi 13. törvénycikket a főrendek félremagyarázzák. Az ő felfogásuk szerint a királyi előterjesztések előtt semmi mást nem lehet tárgyalni. A sérelmeket tehát csak az előterjesztések letárgyalása után lehet elővenni. Igen ám, de az uralkodó az országgyűlést a királyi előterjesztések elfogadása után bármikor feloszlathatja s így a sérelmek tárgyalására sohasem kerül sor. Hát hol az alkotmány? Hogyan biztosítsa a nemzet alkotmányát a deszpotizmus önkénye és a zsarnokság ellen? Hiszen a szólásszabadságnak amúgy is vége van, a sérelmeket elő sem szabad hozni. A királyi előterjesztéseket feltétlenül el kell fogadni. S ha valaki egy szót szólna ezek ellen, eltávolítanak az országgyűlésről. íme ez a főrendek műve! Azonban a nemzet hamar tudatára fog ébredni megcsalattatásának. A mágánásoknak legyen olyan alkotmányuk, amelyet akarnak, de a nemzetét ne rabolják el. Egyesek, különösen Beöthy Ödön, azt ajánlották, hogy inkább hagyja el az egész ellenzék az országgyűlést, mint hogy beleegyezék az 1791. törvény felforgatásába. Erre még van idő, — mondák többen. A dolog még jobbra fordulhat.

³¹ »Man conferierte überall auf den Gassen, auf der Promenade, in Cafe- und Wirtshäusern, wo man nur in Gruppen zusammenkommen konnte« etc. (Pressburg, am 11. Sept. 1839.)

³² »Aber es soll der Triumph der Royalisteg durch fürchteliche Debatten sauer gemacht werden.

Mikor 1839-ben az erdélyiek, köztük Vér Farkas, Zeyk József stb. Pozsonyban voltak s az ellenzék tagjaival sűrűn érintkeztek, a többi közt elmondották, mint dühöngött Erdélyben Ferdinánd főherceg és császári kommisszárius. A követek sokat beszéltek Erdély régebbi történetéről is. Az erdélyi urak nagy sajnálatuknak adtak kifejezést, hogy *Bethlen Gábor török és svéd támogatással nem szerezte meg a koronát s ezzel együtt Magyarország önállóságát, amit akkor könnyen véghezvihetett volna! Igaz, hogy ez esetben Magyarország török fenhatóság alá jutott volna, de ez mindég jobb lett volna, mint az osztrák uralom.* A törökök ugyanis sohsem avatkoztak a nemzet belső ügyeibe. Vallási üldözés, jogfosztás stb. náluk nem volt szokásban, ők megelégedtek az évi adóval, de a nemzet önállóságát, a nemzet szabadságát érintetlenül hagyták; sőt belső és külső veszedelmek alkalmával segítséget nyújtottak. (Pressburg, den 25. Sept. 1839.)

Az országgyűléseknek Pesten való tartása gyakran foglalkoztatta a követ urakat. Nekünk követeknek — mondák beszélgetés közben — a pesti országgyűlés eszméje nem igen kellemes. Hiszen a vidék nem oly szép ott, mint Pozsonyban s ülések után a szokásos sétákról le kéne mondanunk. Pesten az ember járdataposóvá (Pflastertretter) lenne. Aztán Pesten és Budán teljesen elvesznénk s csak az üléseken találkoznánk. Az az összetartás, ami Pozsonyban már megszokottá vált, Pesten lehetetlen.

Veletek tartok! — monda Beöthy — a magam személyét illetőleg százszor inkább vagyok Pozsonyban. Az ellenzék szempontjából is kedvezőbb az itteni országgyűlés. S ha a megyei követek ezt megértik, bizonyára elállnak követelésüktől. Nekik egyedül a főváros fekszik szívéükön,

s azt hiszik, hogy mivel Pozsony oly igen közel van Bécshez, ügyeinknek itt veszniök kell. De a dolog nem így van.³³

Deák Ferenc sétái alkalmával nem egyszer ajánlotta barátainak, hogy nyájas és barátságos beszélgetésekkel igyekezzenek a galileistákat (a kormány hiveit) megnyerni. Gyűlöletes támadások és ellenségeskedések sohasem vezetnek eredményre. A heves Beöthy Ödön ezzel ennek éppen az ellenkezőjét ajánlgatta barátainak. Az 1839. november havában például elvtársainak az ellenzék kisebbségét panaszolgatta. Ez már — úgymond — kétségtelen dolog s bármit tesz az ellenzék, a rövidebbet ő huzza. Az egyedüli mentőeszköz az ellenzéknek teljes különválása. Nem helyes dolog, — monda Beöthy — hogy mi ellenzékiek a galileistákkal oly nyájasan és bizalmasan érintkezünk; mert hiszen úgy ők megismerik a mi nézeteinket s így annál könnyebben gátat vetnek nekünk. Teljesen szakítanunk keil s vélök még szóba állnunk sem szabad. Minekünk megvetést és gyűlöletet kell irántuk mutatnunk, mint ahogy azt meg is érdemlik. Az ülésekben is hevesen és kíméletlenül kell őket támadnunk, hogy így a hallgatóság is kedvet kapjon velük szemben mindenféle balgaság elkövetésére. Szóval nekünk a galileisták állását meg kell keserítenünk. Hadd érezzék azt, amit megérdemelnek.

Klauzál, Szentkirályi, Biró, Fodor, Ambró, Lipovniczky, Návay, Papszász és a hevesi Beöthy mindenben helyeselték Beöthy Ödön beszédét.³⁴

³³ Äusserungen der Oppositionen über die gewünschte Verlegung des Landtages nach Pest, und in wie ferne sie die Abhaltung derselben in Pressburg vorziehe« 1839. dec. 7.

³⁴ Pressburg, am 26. November 1839.

Ez év szeptember 26-án jelentette Ferstl a rendőrminiszternek, hogy Széchenyi Istvánt, Beöthy Ödönt, Klauzál Gábort, Deák Ferencet és Palóczy Lászlót a sétatéren találta. Mélyen elmerültek a beszélgetésbe.³⁵

Ilyen »cotterie« alkalmával mesélte Teleky László a követeknek, hogy Középszolnok megye főispánja vizsgálatot indított ő ellene; mert az ő izgatására a kortesek közt verekedés támadt s 6-7 embert megöltek. A főispán tanúi esküvel erősítették a 6-7 ember megölését. Teleky erre előállította ezen állítólag meggyilkolt embereket s akik azt vallották, hogy őket éppen azok verték meg, akik eskü alatt vallották meggyilkoltatásukat. Kállay főispán ilyenén felsülésén — írja a rendőrség — egész Erdély mulat.³⁶

Több ízben szól a titkosrendőrség Zichy Ottó politikai fejtegetéseiről. Ez a gróf — írja a rendőrség — teljesen át van hatva Mirabeau eszméitől, ő magánkörben és a sétahelyeken az emberek jogegyenlőségéről beszél. Szerinte az egész világon meg kell változnia a társadalmi viszonyoknak. Az előítéleteknek, a születési előjogoknak meg kell szünniök. *Az arisztokrácia a polgári társadalom rákfenéje?*³⁵ *mely a társadalom testének gyógyulását megakadályozza.* Embereknek, polgártársaknak s nem arisztokratáknak kell lennünk!³⁸

³⁵ »In tiefsten Gespräche begriffen.«

³⁶ Pressburg, 11. November 1839. Ferstl jelentése.

³⁷ »Er betrachtet die Aristokratie als ein Krebsgeschwür der bürgerlichen Gesellschaft, das immer fortmagt und die Genesung des gesellschaftlichen Körpers verhindert.«

³⁸ Pressburg, den 12. Mai, 1844. Graf Otto Zichys philanthropische, demokratische Ansichten.

Az ellenzéki főrendek egyik-másik magántárgyalása alkalmával felmerült az eszme, hogy Magyarországot magyar minisztériumnak kell kormányoznia. Hiszen — mondják e patrióta mágnások — lehetetlenség, hogy az alkotmányos Magyarországot és az abszolutisztikus német tartományokat ugyanazon minisztérium kormányozza, hogy a magyar ügyeket idegen miniszterek és tanácsosok intézzék. A magyar arisztokráciára szégyen, hogy alantas tisztségekkel kell megelégednie s itt is, ott is antischambriznia kell s nagy kegynek kell vennie, ha kamarásságot kap. A magyar férfiak közt bőven vannak olyanok, akik mint miniszterek és követek becsülettel megállnák helyüket.

Ezek a patrióta főrendek — jelenti a rendőrség 1844. okt. 28-án — Deák Ferencet óhajtják belügyminiszternek. A kormány élén Batthyányi, Eszterházyt, Pálffyt és Zichyt szeretnék látni.

Az ellenzék tagjai közül főleg a heves de geniális Beöthy Ödön fakadt ki legerősebben a bécsi kormány túlkapásai ellen. A rendőri jelentés szerint Beöthy bizalmas embereinek magában az ülésteremben monda, hogy a mostani törvényhozást perfidnek tartja s tőle semmi jót sem vár. Még ma kilépne közülök — úgymond — ha Bihar megyében a nyugalom helyreállna s ha a jó Isten megváltaná őt Tiszától!

Beöthy barátai körében kifejté, hogy nézete szerint a magyarságot a minisztérium ostromállapot alá vetette s minden képzelhető fegyverrel kívülbelül támadja. Ezért az országgyűlésnek legszentebb kötelessége férfias elhatározással és friss bátorsággal tisztos nevének épségben tartásáért küzdenie s az ostromállapotot visszavernie s erős támadást intéznie az ostromlók seregére. S azután azokat a mérges nyilakat, ami-

ket az antimagyar cselszövők, a magyarok közé lőttek, oda kell visszavezetni, ahonnt jöttek.

Bizonyosra vehetni, — írja a rendőrség, hogy Beöthy mindezt az országgyűlésen is elmondja. Beöthy szerint most minden engedékenység szégyenteljes s megbocsáthatatlan gyávaság lenne! (1844. január 19.)

Az országgyűlési ellenzék — jelentik a rendőrminiszternek — tudni véli, hogy a miniszteri tanácskozásokban szóba került az a kérdés is, hogy *az osztrák monarchia nemzetiségei közül melyik a hasznosabb, a szláv-e, avagy a magyar? Ezt a kérdést eldöntötték azzal, hogy Ausztriának úgy a jelenben, mint a jövőben a szláv nemzetiségben kell keresnie támaszát, nem pedig a magyarban!* Az ezen dolog miatt rendkívül fölizgatott ellenzéki követek szerint ez ügyet államjogi alapelveken kell megítélni. Az osztrák monarchia csak a saját lételére gondol s a nemzetet nem mint nemzetet, hanem mint saját érdekének eszközét tekinti. Így állván a dolog, a magyar nemzetnek is megvan a joga, hogy tekintet nélkül az osztrák monarchiára, maga gondoskodjék existenciájáról. A kormány a fentebbi határozatban kimondta, hogy a magyar nemzet néki nem kell s a szláv nemzetiségre támaszkodik. Ezzel a kormány az államjogi összeköttetést Magyarországgal feladta. Ausztria szerződés alapján uralkodik Magyarországon, melyeket a magyar nemzettel kötött. Magyarország e szerződéseket saját nemzeti existenciája érdekében fogadta el, s ha ezeket tovább nem akarják érvényben tartani, az összeköttetés alapja magától megdől. Ha Ausztriának nem kell a magyar nemzet, a magyarnak sem kell az osztrák kormány. *Már az a körülmény is, hogy e kormány maga láziija fel a horvátokat a magyarok ellen, nyílt megsértése a koronázási eskünek. S*

ha a kormány az esküvel fogadott kötelezettséget nem tartja meg, akkor a magyar nemzetől sem lehet követelni, hogy az Ausztriával való összeköttetést tovább is fentartsa!

Az ellenzék tagjai — jelenti a rendőrség — elhatározták, hogy azon horvát követeket, kik a magyar pártnak képviselői, testületileg viszik az ülésterembe s az elnökség előtt lévő helyet tartjuk fent számukra, hogy itt adhassák elő sérelmeiket a kormány és az illir párt ellen. Már ez a körülmény is hirdeti, hogy az ellenzék ez ügyet nem veszi tréfára. (Aufregung der Opposition über die Bevorzugung der slavischen vor der ungarischen Nationalität. 1844. január 17.)

Az ellenzéki követek — írja a rendőrség — azt hangoztatják, hogy a kormány sokat köszönhet az ellenzék támogatásának a reformkérdésekben, de különösen a nemesség megadóztatása ügyében. Mikor e tárgy szóba került, Perczel imígyen szólott volt: a nemzet a jelen pillanatban királyát kérve kéri, kegyeskednék székhelyét Magyarországra áthelyezni, vagy legalább hazánkban hosszabb időt tölteni. A mostani politikai kombinációk alapján azonban előre meg lehet jósolni, hogy alig ötven év múlva az uralkodó maga keres menekvést Magyarországbán! Szemere, akit mindenki a nádor dédelgetett emberének tart, helyeselte Perczel fejtegetését s megjegyezte, hogy ez az időszak még előbb bekövetkezheíik. Hiszen a bécsi kormány rengeteg adósága miatt két évtizedig sem tarthatja magát s ekkor jön el az igazi alkalom minden időszerű reformot követelnünk a királytól, amely reformokról — sajnos — most még le kell mondanunk.³⁹

³⁹ Perezels und Szemeres Äusserungen in Betreff der Zukunft östreichs. (Pressburg, den 16. März, 1844.)

Ehhez az országgyűlési rendőrség még hozzáfűzte, hogy a rendek szerénytelensége ultraliberális követeléseikben mindég messzebb és messzebb megyén. Legközelebb a legalázatosabban kérni fogjuk a korona letevését. Ez a végcélja úgylis a korifeusoknak, szakítani teljesen Ausztriától.

Az 1844. évi augusztus hó 29-én jelenti a titkosrendőrség, hogy az ellenzék elkeseredése mind a két táblán a legmagasabb fokra emelkedett. Másról nem is hall az ember, mint az erők egyesítéséről, hogy az országgyűlés feloszlata után egyértelműen s eredményesen agitálhassanak a reformok érdekében. Vádolják a minisztériumot, hogy az időszerű reformokról hallani sem akar s Magyarországot az anarchiába akarja dönteni. Imígyen kívánja Európa előtt igazolni, mért kellett Magyarországon az abszolutizmust uralkodóvá tennie. Azt is hangoztatják az ellenzék vezetői, hogy a minisztérium sem a nádornak, sem a magyar kancelláriának tanácsát nem becsüli s az abszolutisztikus alapelvek keresztülvitelénél a túlzó konzervatív zsoldosok köpenyege alá búvik.⁴⁰ A minisztériumnak — mondják sokan — már az országgyűlés megnyitásánál az volt a célja, hogy a parlamentarizmust lejárassa. E célra a minisztérium a király tekintélyével visszaélt, szép reményeket s előterjesztéseket támasztatott, amik azonban sosem teljesültek. Batthyány Lajos gróf, Teleky László és Eszterházy József grófok a fentebbieket a főrendi ülésen nyíltan is el akarják mondani. Pálffy József gróf a tegnapi ülésen Apponyi György és Széchen grófok beszéde után ezt a történeti

⁴⁰ »Sich bei Durchführung der absolutistischen Grundsätze unter den Mantel der ultrakonservativen Söldlinge verkriechen« etc.

mondást akarta szemükbe vágni: *Tu autem es nebulo*. I. Lipót idejében Hocher udvari kancellár mint kommisszárius az országgyűlésen azt mondta a magyaroknak: *vos-estis perduellioncs et proclitorcs patriae!* (Ti magyarok lázadók és hazárulók vagytok!) Pálffy Tamás nyitrai püspök és kancellár erre így kiáltott Hocher felé: »Tu autem es nebulo! (Te pedig hitvány fickó vagy.) Pálffy gróf — jelenti a rendőrség — csak Teleky László gróf hathatós kérésére mondott le a fentebbiek ismétléséről. Klauzál Gábor e hosszúságú beszélgetést azzal fejezte be, hogy a kormánynak tennie kell valamit, ha nem akarja az országban az anarchiát felkelteni. Már pedig ez okvetlenül bekövetkezik, ha az ezen országgyűléshez fűzött remények nem teljesülnek.

II.

Az utcákon és a sétaterén folytatott illetlen politikai beszélgetésekről — amint már említettük — a titkosrendőrség temérdek jelentést küldött Bécsbe. Sajátságos jelenség, hogy Pozsony legszebb sétateréről, az úgynevezett ligetről ezekben alig esik szó. A ligeti séták nagyobb mértékben csak az 1825-1827. évi országgyűlés alatt kezdenek divatossá lenni. A harmincas és a negyvenes évek országgyűlései alatt pedig a politikai séták majd mind a ligetben estek meg...

A régi Magyarországnak egyik legszebb parkja volt ez a pozsonyi liget, mely a Duna jobbpartján terül el.

Úgy félszázaddal ezelőtt, mint gimnáziumi tanulók, sok vidám órát töltöttünk a pozsonyi pompás ligetben. Itt, a Dunántúl e legszebb parkjában ismerkedtünk meg a ritka virágok és fák nevével. Itt a Duna partján csodáltuk azokat az

óriási nyárfákat, melyeknek törzsét nyolcan is alig bírtuk átfogni. A pozsonyi fiúk azt regélték e nyárfákról, hogy az Árpádok idejéből valók. Magában a ligetben is akadtak többszázados fák. Akkor csak az ilyesmik ragadták meg figyelmünket. Arról sejtelmünk sem volt, hogy a liget minden lábnyomnyi földjéhez szent emlékek fűződnek. Nem tudtuk, hogy *egykoron Magyarország legnagyobb fia e ligetnek mindennapos vendégei voltak*. Nem is álmodtunk arról, hogy ahol mi gondtalanul hallgattuk a madarak dalát, ott egykoron követeink országos ügyekről tárgyaltak. Ha a liget százados fája beszélni tudnának, Széchényi István, Deák Ferenc, Batthyány Lajos, Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos, Klauzál Gábor, Bezerédy István stb. stb. sok-sok beszédét susoghatnák el; mert a pozsonyi országgyűlések követői számtalan értekezletet tartottak a ligetben s oly eszmék hangzottak itt el, melyek a halált is túléltek.

Temetve s feledve van mind ennek az emléke! Csak a volt országgyűlési titkosrendőrség szemfüles emberei jegyezték fel a követeknek tanácskozását, sőt beszélgetését is és azokról ki-merítő jelentéseket írtak a rendőrminiszter, illetve az uralkodó részére. A pozsonyi ligetben tartott tanácskozásokról tehát sok ily jelentés maradt reánk. Igaz ugyan, hogy a bécsi forradalom a titkosrendőrség levéltárát elégette, de még idejekorán elegendő anyagot lemásoltattunk. Így tehát a ligetben folyt országgyűlési tanácskozásokról is sok mindent elmondhatunk.

A múlt század első felében már bevett szokás volt, hogy tavaszrakelve, amint a vizek megszálltak s a Duna gerébre fordult, azaz hogy medrébe visszatért, a ligetbe vezető hajóhidat elkészítették. Amint aztán a rügyek fakadásnak indultak s a mezők zöldbe borultak, Pozsony

népe úgy sietett a ligetbe, mint az éhes madarak a szemes szérűre. A virágnevelő tavasz, a rekkenő hévnyár és a levélhullató ősz egyaránt idecsalta az embereket. Kölcsey és követtársai már március derekán a liget lombtalan fái között sétáltak. Maga Kölcsey írja március 15-én naplójában, hogy este *Dubrauczky a ligetben az 1809-ben elesett francia katonák sirhalmaif* mutogatta nekik s őt mélabús érzések fogták el. A haza szomorú sorsa jutott eszébe. Pozsony városának romjait látván a túlsó parton, bánata csak növekedett és szomorúan kiáltotta: »Haza s ti omlott falak, mikor fogtok egyszer épségben állani?«

Kölcsey köveitársaival együtt nyáron is gyakran megfordult a ligetben. Országgyűlési naplójában június 2-án élénk színekkel írja le a ligetet. A vasárnapi meleg — írja — egész Pozsonyt a liget árnyai közé kecsgeteté. Kegyelmes urak, követek, jurátusok s a népnek minden néven nevezendő osztályai álltak, ültek, néztek, leskelődtek és sétáltak. Mi is ezt tettük, várván, hogy Pázmándy jön s újságjait velünk tudatja. (1833.)

Kölcsey késő ősszel is többizben járt a ligetben. A levélhullás ilyenkor szomorú gondolatokat keltett benne. De igaz szive, mely soha sem veszté el melegségét, ilyenkor is nemzete iránt való szeretettől buzgott.

Tudott dolog, hogy az országgyűlés pártjai 1825-1848-ig Pozsonyban kaszinókat alapítottak. A patrióta kaszinó, melynek Kölcsey is tagja voii, azért alakult meg, hogy a követek *télen is* tartassanak összejöveteleket és tanácskozásokat. Nyáron ugyanis rendelkezésükre állott a liget s egyik-másik követnek kerti helyisége.

Amint említők, az országgyűlési titkosrendőrség a ligeti tanácskozásokról kimerítő jelentéseket küldött a rendőrminiszternek Bécsbe. E je-

lentések bőségesen adják a szónokok beszédeit is. A ligeti kávéházban és a vendéglőben tartott összejöveletekről is rendszeres jelentéseket küldtek Bécsbe. A rendelkezésünkre álló nagy anyagból csak néhányat ismertetünk itt.

Az 1827. aug. 25-én jelentette a rendőrség, hogy Répássy baranyai és Botka szatmári követ az úgynevezett ligeti korcsmában (Au-Wirtshaus) a szokásos délutáni italukat fogyasztották s élénk beszélgetésbe elegyedtek. Répássy sajnálkozásának adott kifejezést, hogy oly kevés törvényt alkotott a jelen országgyűlés. Botka erre azt felelte, hogy e szerencsétlenségnek két oka van. Az egyik ok a rendek szellemében rejlik, amely az olyan régen nem tartott országgyűlés miatt igen elevenné lett. A nádorispán búcsúbeszédében igen találó megjegyzést tett erre. Tizennégy év óta nem volt országgyűlés s a magyarok természetesen azt hitték, hogy a jelen országgyűlés alkotmányuk újjászületése leend; mert az előbbi idő alatt oly dolgok történtek, melyek minden magyarban aggodalmat keltettek. Ehhez járult még az uralkodónak az alkotmány megerősítéséről mondott nyilatkozata. Ez a nyilatkozat egyszerre megnyugtatta az aggódó lelkeket. Az országgyűlésen a mérsékelt panaszok helyett tomboló zajongással álltak elő, azt gondolván, hogy most elérkezett az idő, mikor mindent követelhetnek. A mostani korszakot a II. József halála után bekövetkezett időhöz hasonlították s így a követelésekkel mindég tovább és tovább mentek. Az országgyűlés eredménytelenségének másik oka — folytatá Botka — a követeknek azon nyilvános és magán jelentéseiben rejlik, miket a törvényhatóságokhoz intéztek. E jelentések csak a kedélyek izgatására vezettek és sohasem tárták fel az országgyűlési helyzet igazi és hű képét. Az ilye-

tén jelentéseknek megfelelően készültek a követi utasítások. S mivel a követek imígyen önállóságot elvesztették, amint a nádor igen helyesen monda, az országgyűlésen a megyei megbízók voltak igazában diktátorok.

Répásy e fejtegetésre azt felelte, hogy ő az országgyűlésről mindig mérsékelt s igaz jelentést küldött megyéjéhez. Répásy szerint nagy hiba volt, hogy a kerületi üléseknek teljesen szabad menetet engedtek s hogy sok követet elvakítottak az ifjúság tapsai. Sokan csak azért beszéltek az országgyűlésen, hogy nevüket megörökítsék a naplóban.

Az ellenzéki követekről való beszélgetés közben Botka Felsőbüki Nagy Pálról így nyilatkozott: *Nagy Pál a szó szoros értelmében nagy ember, akit mindenkinek tisztelnie kell; ő igazságos és pártatlan.* Nagy hibája, hogy az országgyűlésen túlsókat beszélt. Szeretné az angol politikusnak parlamenti hangját utánózni, de elfelejtí, hogy Ausztriában a minisztérium nem az országnak, hanem egyedül a koronázott uralkodónak felelős.

E beszélgetés kihallgatása és leírása után a rendőri megbízott jóízűen jegyezte meg, hogy ez a Botka neki igen tetszik. Kár, hogy előbb nem ismerte; csak most, elutazása előtt tudta meg, hogy ki ő.

Az 1833. év májusa havában Ferstl rendőrtanácsos az ellenzék ligeti gyűléséről jelentést írván, Vay Miklós, Dessewffy, Somsich, Zay, Dubraviczky és Kölcsey beszédeit is közli. E beszédek a leghevesebb kifakadásokat tartalmazzák a főrendi tábla és a bécsi kormány ellen. Mondanunk sem kell, hogy a rendőrtanácsos gonoszra magyarázta azt is, ami magyar szempontból áldásos és üdvös eszmének bizonyult. Nincs mit csodálnunk ezen; hiszen már akkor is

tudta minden lélek, hogy a bécsi jóakarát mi légyen!

Wesselényi Miklós 1833. május 5-én utazófélben volt Pestre. *Rendes ligeti társasága*⁴¹ — írja a rendőrség — *a ligeti vendéglőben búcsúzott el tőle*. A vacsorán jelen voltak e követek: Andrássy György gróf, Eötvös báró, Kölcsey, Dubraviczky, Beöthy, Siskovich, Dókus, Balogh János, Vay Miklós, Prónay Albert, Giczzy, Petrovay, Felsőbüki Nagy Pál, Podmaniczky László és Novák. A Széchényi küldötte pezsgő fellelkesítvén a jelenlévőket, Rákóczira és Magyarország függetlenségére emeltek poharat. Majd meg azokat köszöntötték fel, akik a nemzeti jogokat védelmezik. (»Von patriotischen Enthusiasmus hingerissen« — írja a rendőrség — *te mérdék toasztot mondtak.*)

A főrendi táblának magatartása s viszonyválasza a vallásügyben mélyen elkeseríté a jobb hazafiakat. Az 1833. július 9-én az ellenzék tehát a ligetben tanácskozásra gyűlt egybe.⁴² Itt elhatározták, hogy a vallásügyet levétezik a napi-rendről. A vallásügyi javaslat felett a halotti beszédet Beöthy, Balogh, Palóczy, Kölcsey, Dubraviczky és Prónay vállalták magukra. E beszédek — írja a rendőrség — a klérus ellen intézett támadások lesznek. (»Unter einem grellen Donner.«)

Ez év nyarán a Duna áradása miatt nem tarthattak tanácskozást a ligetben. Augusztus 7-én a Duna vízállása már közel tizennégy lábnyira

⁴¹ »Den vertrauesten Individuen seiner Konventionen im Auwirtshaus und zwar im offenen Salon ein Abschieds-Soupee von 16 Gedecken gab«.

⁴² »Balogh, Dubraviczky, Beöthy, Palóczy, Prónay, Bükk, Kölcsey, Kocsi-Horváth, Klauzál, Pázmándy Borsiczky etc. in der Au eine Conferenz abgehalten« etc.

emelkedett. Zichy Ferenc főlovászmester vezette nemrég azon vízépítési munkálatokat, amiket a Duna a sok sarkantyújával együtt elsöpört. A pozsonyiak között aztán ez a bon mot járta: azért oly haragos a Duna, mert Zichy Ferenc oly esztelenül megsarkantyúzta!⁴³

Amikor Deák Antalt Deák Ferenc váltotta fel az országgyűlésen, a ligeti tanácskozások mindig gyakoribbak lettek. Ha az idő szenvedte. Deák Ferenc is idehívta tanácskozásra a követeket. Jó csomó jelentés maradt ránk az ilyen tanácskozásokról az 1835—1836. évekből.⁴¹ Ugyanezt mondhatjuk a következő 1839—1840. évi országgyűlésről is. Az 1839. évnek még november havában is ezt írta Ferstl tanácsos a rendőrminiszternek: »Nachmittag hielt Deák mit seinem vertrautesten Freunden eine quasi Konferenz auf einem Spaziergang in der Au.« Ezután leírja a tanácskozás tárgyát: a rekrutázás ügyében érkezett királyi leiratot. (Nov. 12.)

Ugyanez év szeptember közepén Pozsony megye ellenzéke tartott gyűlést a ligetben s erre Deák Ferencet is meghívták. Deák itt helytelenítette az ellenzék eljárását Csiba Ernő táblai ülnök ügyében.⁴⁵

Szeptember 26-án írta volt az országgyűlési

⁴³ Ferstl rendőrtanácsos jelentése Pozsonyból 1833. aug. 7.

⁴¹ Az 1835. év okt. 2-án jelenti a rendőrtanácsos. Wesselényi Miklósról: »Nach dem Essen ging er mit Bezsrédy und Deák in den *Aupark*, wo er bis gegen Abend blieb«.

⁴⁵ »Vor einigen Tagen war die Pressburger Komitats-Opposition in der Au um den Zalader Deputaten Franz Deák versammelt«.

rendőrség, hogy Széchényi István az ellenzék korifeusait: Deákot, Beöthyt, Klauzált, Palóczyt nemcsak ebédre hívogatja gyakran, de a *ligetben is a legmélyebb beszélgetés közben, gyakran késő éjjelig lehet őket sétálva látni.* (*y>In der Au in tiefsten Gcspraeche begriffen, oft bis in die spaete Nacht promenirend gesehen wurde!«*) *Oly bizalmas viszonyban, mint Deák és Széchényi, a jelen országgyűlésen nincs senki. Pedig lehetőleg igyekeznek a feltűnést elkerülni. Ezért Széchényi mindig csak vacsora után keresi fel Deákot/* (Jelentés a rendőrminiszterhez.)

Ferstl rendőrtanácsos jelentése szerint Deák Ferenc július 11-én is tanácskozásra hívta az ellenzék tagjait a ligetbe.⁴⁶ Valamennyien megjelentek ott, hogy a királyi leirat ügyében megállapodásra jussanak. A különféle árnyalatok szerint több csoportban jártak a követek. Az egyik csoport — írja a rendőrség — a kávéház előtt ült, a másik a fasorban sétált, a harmadik a szoroson vett ligetben, a negyedik a környéken sétált. Deák Ferenc Klauzállal, Pázmándyval, Lipovniczkyval a Kriszti-féle tejszarnokban foglalt helyet. (Krisztina asszony nagy magyarbarát volt, akit a követek mind ismertek.) Ide jött aztán az ellenzék centruma is. *A tanácskozás nagy titokban és elővigyázat mellett folyt!* Hosszas vita után kimondották, hogy a legközelebbi ülésen egyhangúlag óvást emelnek a legújabb királyi leirat ellen. Hogy a dolog simán menjen, elhatározták, hogy másnap a megyeházán gyűlést tartanak. Szentiványi kerületi elnököt pedig elküldték a

⁴⁶ »Die heute Mittags vom Deák zur Berathung über das Königliche Rescript in der Au vorgeschlagene Zusammenkunft hatte Nachmittags wirklich statt«.

személynökhöz azzal a kéréssel, hogy holnapra ne hirdessen ülést.

Mivel Deák Ferenc igen kedvelte a ligetet s többnyire itt tanácskozott barátaival, az országgyűlési ifjúság elhatározta, hogy Deák Ferenc nevenapján kivilágítja a ligeti kávéházat. Zichy főlovászmester azonban megtiltotta a kivilágítást (1839. okl)

A következő (1840) évben Deák Ferenc már kora tavasszal megkezdé párthíveivel a ligeti sétákat. A titkosrendőrség jelentése szerint április 23-án séta közben arról tanácskoztak, vajjon helyes volt-e az ellenzéknek eljárása, mikor a royalistákat nem támadta, sőt igyekezett velök jóviszonyban maradni.⁴⁷ A jelenlévők mind helyeselték az eddigi eljárást; mert ezzel nyerték meg az ellenzéknek a két Bernátot, Jankovicst, Pulszkyt, Pejacsevicsst stb. Vitaközben Deák így szólt barátaikhoz: »Ti gyakran akartátok a kormánytámogató követekkel a teljes szakítást, s én alig bírtam benneteket meggyőzni az eljárás helytelenségéről. Nagyon örülök, hogy most magatok is látjátok, mit nyertünk a jóviszony és a harmónia révén. Az én tanácsom mindig az volt, hogy semmiféle ellenségeskedést és gyűlölséget nem szabad indítanunk. Ellenkezőleg! Még a legkeményebb royalistával is nyájasan kell érintkeznünk; mert az ellenzék csak úgy nyerheti a legnagyobb erkölcsi erőt, ha semmit tul nem hajt. A magánérintkezésben a nyájassággal többet érhetünk el, mint a legerősebb debattal. Nem a gyűlölet, nem az ellenségeskedés, hanem a tárgy igazsága győzi meg az embereket. S ez az igazság nyájas és bizalmas társalgás közben jobban

⁴⁷ »Bei dem gestrigen Spaziergang der Opponenten in die Au, kam es Zur Sprache« etc. (Pozsony, 1840. ápril 24.)

kiderül, mint az izgatott debattokban. Embereket megnyernünk, kikkel nem érintkezhetünk s kiket gyűlölünk, lehetetlenség. Nyájasság és megelőzés szövi a jóviszonyt s ha ezt társalgás közben kellő művészettel alkalmazza az ember, észrevétlenül is megnyeri a másképpen gondolkozót. Az ellenségeskedés, otí, ahol az ellenpárt többségben van, amúgy is céltalan; mert mit törődnek a sokak a kevesek ellenségeskedésével? Ilyenkor a kisebbség legfeljebb a gyengeségét árulja el. Vannak ugyan körülmények, amikor az ellenpárttal való szakítás célszerű, de midőn az ellenzék kisebbségben van, nem szabad ennek megtörténnie. A leghelyesebb taktika mindig az, hogy az egylelkű testületet nem szabad részekre szakítani.«

Ugyanez évben Deák, Klauzál és Beöthy vezetésével az ellenzék a ligetben a szólásszabadság ügyében tanácskozáván, egyesek azt hangoztatták, hogy a végső eszközökhöz kell nyúlni s a követésről lemondani! Klauzál viszont azt ajánlotta, hogy kímélet nélkül kell támadni a galileistáknak nevezett kormánytámogatókat. Deák ezúttal is azt ajánlotta, hogy magántársalgás közben kell megdolgozni a galileistákat. *Ha a megyék — monda Deák — mindent megtesznek, amit a kormány kíván, nem az ő unokái fognak sirni, mert ő nőtlen s az is marad!*

Deák az 1843-1844. évi országgyűlésen nem jelent meg. Párthívei tehát nélküle üzték a ligeti politikai sétákat. Az 1843. év szeptember havában Wesselényi Miklós félig megvakultán Pozsonyba érkezett. A titkosrendőrség jelentése szerint Wesselényi azonnal a ligetbe ment, ahol Beöthyvel és társaival találkozott. A nagy férfiút mindenütt egész sereg jurátus kísérte. Beöthy Ödön a ligetben mindenkit, aki szivarzott, mennydörgő hangon távolított el Wesselényi kö-

zeléből.⁴⁸ Maga Beöthy, akit égő szivar nélkül sohasem lehetett látni, nem dohányzott. Wesselényi e gyöngédségre megölelte Beöthyt s ezzel könnyekre indítá őt. A derék Palóczy László is ott állván, Wesselényi őt is megölelte, mire Palóczyt úgy elfogta a zokogás, hogy szólni sem tudott. (»Palóczy zerfloss fast gaenzlich Und fand keine Worte und schluchzte als ihm eine gleiche Umarmung zu Theil ward.«) Ráday Gedeon gróf — írja a rendőrség — magyar ruhában, kardosán járt Wesselényi előtt s minden kövecskét felemelt Wesselényi útjából, félvén, hogy a félig vak ember megcsúszik.⁴⁹

Ilyen és ezekhez hasonló dolgot temérdeket jegyzett föl a titkosrendőrség a pozsonyi ligetről.

Pozsony hazafias polgármesterei jól tudván, mennyire kedvelik az országgyűlés tagjai a ligetet, mindent megtettek, hogy a liget méltó legyen vendégeihez. A rendőrség jelentése szerint Pozsony polgármestere 1843-ban az akkor divatba jött georginákkal ékesítette a ligetet. Minden egyes georginán táblácska volt s rajta a legkíválóbb hazafinak neve. A georginák ezeket a neveket viselték: Széchényi István, Batthyány Lajos gróf, Wesselényi Miklós, Wenckheim Béla, Eötvös báró, Klauzál, Kubinyi Ferenc, Pulszky, Pázmándy, Beöthy és Kossuth. A legszebb geor-

⁴⁸ »Beöthys Verehrung für Wesselényi ging so weit, dass er Samstag in der Au und auf der Promenade jeden, der mit einer brennenden Zigarre dem Wesselényi sich näherte, mit donnernden Worte weschafte« (18Ī3. szept. 5.)

⁴⁹ Wesselényi elutazása előtt is felkereste a ligetet. Szept. 14-én írta a rendőrség: »Mit Baron Wesselényi kamen gestern Abends mehrere Oppositionsmitglieder zusammen und conversirten mit ihm sowohl in der Au, als auch auf der Promenade längere Zeit«.

ginán Kossuth neve díszlett. Széchenyi neve egy kétszínű, Beöthy Ödöné pedig egy hófehér georginán volt olvasható.

Mindez — írja a titkosrendőrség — Namer polgármester műve, akit e tapintatlanság miatt keményen megtámadtak, de ő csak annyit felelt a támadásokra, hogy ő jó patrióta!

Két papi ember — folytatja a rendőrség — hangosan azt a megjegyzést tette a ligetben, miért kellett éppen Beöthynek hófehér georginát ajánlani? Egy asszony hallván e megjegyzést, ilyen választ adott: Az aethiopiaiak szokását követték itt, ahol az ördögök színe a fehér!

A rendőri jelentések, melyek a követek ligeti sétáiról s tárgyalásairól szólnak, gyakran megemlékeznek bizonyos *Kriszti* nevű asszonyról, akinek az országgyűlések idején a ligetben kis faházacskája volt s ott tejet árult. Ezt a házacskát vagy gunyhót sűrűn keresték fel az ellenzéki követek s inkább itt tartózkodtak, mint a ligeti kávéházban vagy a vendéglőházban. Közönség e kis tej csarnokban nem igen volt, így hát a követek nyugodtan tanácskozhattak. Kriszti asszonytól nem kellett tartaniok; mert ő a magyar hazafiaknak lelkes híve volt.⁵⁰ Házikóját a magyar ellenzék kiváló tagjainak képei díszíték.

Hogy minő társalgás folyt a követek és az egyszerű tejárusné közt, arra vonatkozólag idézzük itt a titkosrendőrségnek egyik jelentését.

Az előbbi országgyűlések idején nagyon is ismert tejárusné Kriszti — írja a rendőrség 1843. május 17-én — ismét a ligetben ütötte fel tanyáját. Fájós lába miatt csak most nyithatta

⁵⁰ »Die bekanterweis« der Oppositionspafthei ergebene Milehverkäuferin Christi in der Pressburger Au »betreffend« (Országgyűlési rendőri jelentés 1843, május 17.)

meg az országgyűlés idejére emelt házikóját. Az ellenzék tagjai nagy számmal keresik fel őt s nyájasan elbeszélgetnek véle. Akiket a jó asszony a régebbi országgyűlésekről már ismert, azokat nyájas hangon szólította meg. Kossuth Lajossal sokáig elbeszélgetett. A többi közt azt monda néki, hogy ugyancsak imádkozott érette s még Ausztria istenei is meghallgatták imáját, pedig ez istenek Ausztriában már pogányokká lettek.⁵¹

*Deák arcképét azért függesztette ki házikó jójában, hogy imígyen templommá válják az s ha tisztelői idejönnek, hadd lássák naponkint Magyarország legnagyobb fiát!*⁵²

Ráday gróffal szemben — írja a rendőrség — Kriszti asszony zavarba jött, mert nem ismerte őt, de mikor megtudta, hogy ő is jelen van, megjegyezte, hogy ez országgyűlésnek addig kell tartania, míg a drága haza felvirágzik. Ő haragszik arra, aki azt óhajtotta, hogy az országgyűlés hat hét alatt feloszolják. A jelenlévők erre a jó asszony elé állították Ráday grófot, mint akinek ez volt a kívánsága. Kriszti asszony erre így szólt a grófhhoz: Bocsásson meg méltóságod, nem ismertem önt s nem is tudtam, hogy ön oly igen szép férfiú!

A követek ezen jót mulattak s megígérték Kriszti asszonynak, hogy igen sokszor jönnek hozzá ozsonnára. Az ilyen séták alkalmával — írja a rendőrség — politikai tanácskozások is

⁵¹ »Dem Kossuth sagte sie sehr viel, und dass sie für ihn gebethet habe; sogar die Götter Österreichs hätten ihre Gebethe erhört, obschon diese Götter in Österreich heidnische Götter sind«.

⁵² »Deáks Portrait hängt sie in ihrer Hütte auf, damit disse zum Tempel werde und seine Verehrer dahin kommen mögen, um den grössten Mann Ungarns täglich zu sehen«.

folynak s a legfontosabb ügyeket alaposan megbeszélük.

Az országgyűlés végefelé a ligetnek látogatói egyre kevesedtek. Az utcákon és a sétatéren is ritkult a jövő s menő emberek serege. S ha elmúlt az országgyűlés, a városban az élet is kihalt. Az 1844. év őszutó 7-én írta volt egy bús magyar: »A liget sárga lett, nemsokára lombtalanul ásitnak a fák sudarai az égre, mintha sajnálná az elhaló lomb a nemsokára távozó honatyákat, kik alatta sokszor sokféléről vitatkoznak... A tavasz újra eljövend, a liget lombja fel fog virulni, szépek lesznek a rózsás völgyek, de csalogányai (t. i. a követek) távol lesznek.«

Samarjay írta volt az 1844. évi országgyűlés bezárásakor e hangulatos sorokat: »Bucsuzólag tekint a távozókra a kormos pozsonyi vár, melyhez annyi kedves és szomorú történeti emlék fűződik. Ott áll nyugat felé az omladozó torony, melyben a magyar koronát évekig őrizték. Még állanak azon szobák mohos falai, melyekben a szelid Krisztina, Mária Terézia leánya férjével boldog éveket tölte. Tul a Dunán a farkasvölgyi rom mogorván néz omladozó szomszédjára, mintha egymásnak mondanák, mi sem emeljük többé fejünket az erdő koszorúja fölé!«

XIV.

**KÖLCSEY ÉS A TITKOS-
RENDŐRSÉG**

Kölcsey és a titkosrendőrség

Minél jobban kitűnt valaki az alkotmány védelmében, minél hazafiasabb szellemben beszélt az országgyűléseken, annál gyűlöltebbé és veszedelemesebbé lett a bécsi kormány előtt. Az országgyűlési titkosrendőrség, jól ismervén az udvar és a bécsi miniszterek nézetét, az ő szájukize szerint való jelentéseket küldött Bécsbe. A rendőrminiszter aztán a jelentéseket az uralkodó rendelkezésére bocsátotta. A király tehát e jelentések alapján ismerte meg legjobbainkat! Nem csoda aztán, ha oly ferde világításban látta a magyarság legkiválóbb szellemeit! A rendőrminiszter jelentéseiben a nagy Wesselényi Miklós például állandóan mint felségáruló, gonosz ember szerepel. A legnépszerűbb követeink: Balogh János, Beöthy Ödön dühös anarkisták (»wüthende Anarkisten«), Ragályi Tamás vad kálvinista, Eszterházy Mihály gróf, a hazafias ellenzék e lelkes tagja, korlátolt, tudatlan ember (»einer der bösesten Glieder der Opposition«), a hazafias Pálffy Ferenc jellemtelen gavallér (»äusserst charakterloser Cavallier«), *Széchenyi István, aki a gonosz Wesselényi Miklós társaságában tanulta a kormánytól való rideg idegenkedést, kétszínű, felforgató ember!*

Eszményibb gondolkozású, szelídebb és képzetebb embert Kölcsey Ferencnél alig lehet képzelnünk, E költői lelkű ember minden porcikáját égő hazaszeretet járta át. Senki nála rajongóbb

szeretettel nem csüngött Erdélyen, senki neme-
sebb irányban nem vezette az országgyűlési ifjú-
ságot, mint ő. És az országgyűlési titkosrendőrség
jelentéseiben e nagy férfiú csak mint *hírhedt*
demagóg szerepel! Még Reviczky gróf kancellár
is a királyhoz intézett jelentéseiben demagógnak
nevezi Kölcseyt.

Bár a rendőrminiszterhez terjesztett jelen-
tések többnyire gyűlöletes hangon szólanak Köl-
cseyről, azért mégis érdemes velük foglalkoznunk,
Kölcsey is rendőri megfigyelés alatt állott s a
róla irt *überwachungsrapport-ok* sok-sok adattal
szolgálnak Kölcsey politikai szerepléséről.¹ Hiszen
egész sereggel van oly jelentés, mely a pozsonyi
országgyűlés alkalmával tartott ellenzéki tanács-
kozásokról s Kölcseynek azokon mondott beszé-
deiről szól. Utazásairól is pontos tudósításokat
küldött a rendőrség Bécsbe. Mivel Deák Ferenc,
Kölcsey Ferenc és Wesselényi Miklós — e hű
triumvirátus — állandó megfigyelés alatt állott,
a rendőri jelentésekből e három nagyember sok
tanácskozásáról, sőt levelezéséről is bőséges tudó-
sítást merithetünk. Tudott dolog, hogy Wesselényi
védelme mint Kölcsey munkája ismeretes irodal-
munkban. A rendőri jelentések szerint azonban
Deák Ferenc Wesselényivel együtt csinálta azt.
E jelentések pontosan megjelölik az időt és a
helyet is, ahol Deák és Wesselényi együtt dol-
goztak e munkálaton.²

Kölcsey az 1832—1836. évi országgyűlésen
először a magyar nyelv érdekében mondott nagy
beszédével keltett általános feltűnést. Még az

¹ Az országgyűlési titkosrendőrség számadásai-
ban megtaláljuk, hogy Kölcsey állandó megfigyelése
havonkint mennyibe került.

² Ivanich pesti homeopata orvosnál találkozott
Deák és Wesselényi s itt tárgyalták a védelem ügyét.

országgyűlési titkosrendőrség is azt jelentette Bécsbe e beszédről, hogy rendkívül nagy hatást keltett.

A vallásügyben mondotta volt második nagy beszédét, mely hazafias és szabadelvű felfogásával valósággal elragadta az ellenzéket. Ferstl rendőrtanácsos Kölcsey e beszédéről ezt írja Sedlniczky rendőrminiszternek: *»an revolutionaeren Geiste kaum mehr übertroffen werden können!«*

Wesselényi, Kölcsey és Beöthy — jelenti a rendőrség — mint főkorifeusok az országgyűlésen kívül is prédikálnak ez ügyben, hogy a kormánnyal szemben mennél nagyobb ellenállást szíthassanak. Magánértekezleteken is heves kifakadásokat engednek meg maguknak. Május 16-án például az ellenzék értekezletén Vay és mások hevesen kikeltek a főpapok ellen. Kölcsey pedig így szólott: *»Mivel a despotizmus kezd szerepet játszani, ha parancsolni engedünk magunknak, oda jutunk, ahol most szegény Erdély van!«*

Wesselényi május 5-én (1833.) távozni akarván Pozsonyból, bizalmas barátai tiszteletére bucsulakomát adott. Ott volt Kölcsey, Beöthy, Balogh, Vay, Ghiczy, Felsőbüki Nagy Pál, Andrassy György gróf, Eötvös stb. A Széchényi István küldötte pezsgő — jelenti a rendőrség — jókedvre derítette a követ urakat s erőt vévén rajtuk a hazafias entuziazmus, Rákóczi Ferencet s Magyarország függetlenségét éltették. A követekre, főleg a nemzeti jogokért küzdőkre, így Kölcsey re is bort köszöntöttek.

Mintha csak a világot akarnák a sarkából kiforgatni — írja a rendőrség —, úgy beszélnek az urak. (Es ist als waere der böse Geist in mehrer Landtagskorifaen gefahren.«) etc.

Wesselényi távozása után Kölcsey is szabadságot kért s mint a rendőrség jelentette, előzetes megállapodás szerint mindketten Nagykárolyban találkoztak. Utazásuk célja az izgatás. (1833. szept. 2.)

Valamivel későbbben jelenti a rendőrség, hogy hihetetlen agitációt folytatnak a vallásügyben. Török Gábor aradi követnek a példája mutatja, hogy Kölcseynek s másoknak vidéki látogatása minő gyümölcsöket terem. (Szept. 28.)

Az ellenzék küzdelme és ellenállása azonban eredménytelen maradt. Az 1833. év június 3-án írta a titkosrendőrség, hogy Kölcsey minden alkalommal buzdítja a követeket kitartásra! Nem sok haszna lesz belőle! Ófelsége ugyanis Szirmay septemvirt fogadván, így szólott hozzá: *»Mondja meg az uraknak, hogy én egy hajszálnyit sem engedek! Ezek az urak egyszer keményen ragaszkodnak törvényeikhez, máskor meg önkényesen túlteszik magukat azokon.«*

A bécsi kormány azt is rossz néven vette Kölcseynek, hogy Deák Ferencsel egyetemben a juratus egyesület megalakulását elősegítette, s hogy az ifjúságot hazafias szellemre, kitartásra és szellemi munkálkodásra buzdította.³ A rendőrség jelentései szerint Kölcsey ajtaja mindig nyitva áll a juratusok előtt s az egyesületben az ő szelleme uralkodik.⁴

³ Ferstl rendőrtanácsos 1834. dec. 2-án jelentette miniszterének: »dürfte es wöhl keinem Zweifel mehr unterliegen, dass Kölcsey eine der veranlassenden und leitenden Hauptursachen dieses jugendlichen Vereins ist«, etc.

⁴ »Grösstentheils von Kölcsey eingesogene Grundsätze... im Geiste einer Wesselényi und Kölcsey« etc.

Tudott dolog, hogy ez években utazni csak útlevéllal (passzus) lehetett. Az 1834. augusztus elején három ilyenű magyar: Lövetey, Endey és Sándorházy érkezett Kolozsvárra és állandóan Wesselényivel tanácskozott. E három magyar nem más, mint Kölcsey, Beöthy és Novák országgyűlési követek, akik Wesselényi kancelláristáját (Kovácsot) is magukkal hozták. (Aug. 10-i jelentés.)

Feltűnő — írja a rendőrség ugyanez évben —, hogy az ismert ellenzéki korifeus és Wesselényinek belső barátja: Kölcsey Ferenc, aki előbbi szabadsága alkalmával Szatmár megyében oly sok rosszat mivelt, ismét hazakészül.⁵ Kölcsey két unokaöccsének perét a hétszemélyes táblán is elvesztette. Az ellenzék ezt csúnya reakciónak mondja az országbíró és a tárnokmester részéről. Az egész ellenzék Kölcsey mellett van s azt mondják, hogy őt, mint a két unokaöccsének gyámját és mint főellenzékít ostorozzák! így akarják az ellenzéket megpuhítani!

Július hó 1-én jelentette az országgyűlési rendőrség feje, Sedlnitzky miniszternek, hogy a követek Csapó Dániel szállásán értekezletet tartottak. Ez alkalommal Kölcsey hosszabb beszédben indítványozta, hogy küldöttséget menesszenek Károly kir. herceghez, aki Mosón megyének tízezer forintot adott a magyar nyelv fejlesztésére és tanítására.

Valamennyi rendőri jelentés szerint Kölcsey volt ez országgyűlésen Erdély és Magyarország uniójának legkitartóbb harcosa s leghevesebb támogatója. Már 1833. év tavaszán folyton ta-

⁵ Az előbbi utazásáról írta a rendőrség 1836. szept. 2-án: »Der berüchtigte szatmarer Deputirte Kölcsey hat seinen Urlaub bereits nach Hause angetreten und freut sich ganz besonder« etc.

nácskozások folytak ez ügyben Kölcsey lakásán. Az erdélyiek közül Teleky Ferenc, Wesselényi és Szűcs vettek azokon részt.⁶

Az 1834. év június 7-én jelentette Ferstl rendőrtanácsos Sedlnitzky miniszternek, hogy Magyarországnak és Erdélynek egymáshoz való viszonya a jelen időben annyira fontos, hogy minden el kell követnem, hogy megtudjam mi minden hallatszik e téren. Mindaz, ami Erdélyben történik, Ferdinánd főhercegnek, mint császári kommisszáriusnak odaérkezése óta, itt Pozsonyban nemcsak hogy nem titok, de hetenkint kétszer s háromszor is tanácsot ülnek Kölcseynél, hogy megvitassák a híreket, amiket Wesselényi és Harrach gróf⁷ küldenek. E hírek felett aztán vita fejlődik ki. Mivel a levelezést postára nem lehet bizniok, költséget adtak össze, hogy megbízható emberek vigyék a leveleket. E tanácskozások résztvevői — írja Ferstl — Kölcsey, Deák Ferenc, Csapó, Bezerédy, Borsiczky, Klauzál, Nóvák, Palóczy, Bükk, Balogh, két Eötvös, Beöthy, Csepcsányi, Tarnóczy, Szentiványi, Dubraviczky, Pázmándy, Somsich, Brezovay, Ruttkay és Hertelendy.

Kölcsey és Deák felszólítására Nagy Pálnak is részt kéne vennie e tanácskozásokon, de eddig különféle teendőivel menté ki magát. E tanácskozásoknak a célja, még a két ország egyesítése előtt Magyarország minden szokását és szellemét Erdélybe átültetni. Erre pedig a legalkalmasabb

⁶ Ferstl jelentése 1833. április 2-án: »Die Berathungen bei dem Kölcsey Einsichtlich der Vereinigung Siebenbürgens mit Ungarn bisher fortgesetzt worden sind«, etc.

⁷ »Dessen Taufnamen man aber noch nicht erfahren konnte«.

idő a mostani, mikor az erdélyi országgyűlés tagjai együtt vannak.⁸

Június 9-én írta Ferstl tanácsos, hogy az erdélyi ügyeknek Wesselényi után Kölcsey a leg-hatalmasabb és leglelkesebb védője. Wesselényit Pozsonyba jövet Kölcseynek kancellistája: Décsey üdvözölte. Ez a Décsey — írja Ferstl — méltó tanítványa Kölcseynek. Az erdélyiekkel titkos levelezés folyik s a leveleket Kölcsey kezébe adják, mert ő a lelke az egész mozgalomnak. (1834. júni 9.)

A népszerű tolnai követ, Csapó Dániel 1834. június 27-én fényes ebédet adott az erdélyi követek: Kemény József gróf és Vér Farkas tiszteletére. Az ebéd — írja a rendőrség — »brillant« volt. Kölcseyvel és Deákkal együtt az egész ellenzék ott volt, még a Fillértár szerkesztője: Orosz sem hiányzott. Minden „vendég magyar ruhában jelent meg s az ebéd valóságos nemzeti ünnep volt.⁹ Deák Ferenc és Kölcsey azt indítványozták ebédközben, hogy ha Erdélyben a törvénytelen ségekkel és az erőszakkal fel nem hagyunk, a magyar országgyűlésen indítványozzák Erdély egyesítését Magyarországgal. Ezután — írja a rendőrség — a felkészültök egész serege hangzott el Erdély derék patriótáira. Mőd nélkül feltűnt az a lelkes éljenzés, mely Erdély egyesítésének és Wesselényi személyének szólt. Valósággal elragadta az egész társaságot az egy szemű Kölcseynek beszéde, aki könnyekkel szemében arra kérte Kemény grófot és Vér Farkast, *mondanak meg Erdély fiainak, hogy ő Erdély*

⁸ Pressburg, den 7. Juni 1834. Ferstl jelentése.

⁹ »Einem patriotischen Nationalfeste gleich gesehen haben«.

*egyesítésére legnagyobb kincsét, egyetlen szemét is kész feláldozni!*¹⁰

Kölcsey — jelenti az országgyűlési titkosrendőrség — néhány nap előtt keserűhangú levelet írt Prónaynak, melyben tudtára adta, hogy Wesselényivel együtt volt Monostoron, aki kifejté előtte, hogy az elégedetlenség és a kétségbeesés Erdélyben napról-napra növekszik. Ha a kormány nem hívja össze az országgyűlést, Erdély Lengyelország sorsára jut. Az Erdéllyel határos megyék — írja e levélben Kölcsey — résztvesznek Erdély gondjaiban.¹¹

Ez év június havában történt, hogy az országgyűlési ifjúság lelkes hálafeliratot intézett Wesselényihez. Mivel Kölcsey kancellistája, Décsey László épp Kolozsvárra akart utazni, magáravállalta ez irat elvitelét, melyet mintegy háromszáz jurátus irt alá. A kormány megtudván ezt, József nádor Décsey után futárt küldött, meghagyván neki, hogy Décseytől erővel vegye el az iratokat. A futár elindulása után azonban kisült, hogy Décsey egy távollevő követnek helyettese, megyei kancellista s így salvus conductusa van. Ezért hamarjában másik futárt menesztettek Décsey után. E második már csak azt az utasítást kapta, hogy szépszerével vegye el Décseytől az iratokat; erőszakot nem szabad alkalmaznia.

Ez időben járt kézről-kézre egy tréfás röpírat, mely a magyarfaló Haulik zágrábi érsekről, továbbá Erdély és Magyarország házassághöz-

¹⁰ »Und ganz entzückt soll die Gesellschaft über die exaltirte Äusserung das einäugigen Kölcsey gewesen sein, der mit Thränen in Auge« etc.

¹¹ Kölcseit — mondja ugyanezen jelentés — az ellenzék podrágyi gyűlésére is várják, Kölcsey szándéka a lengyel kérdést újra szóba hozni.

séről szólt. A kérő Kölcsey Ferenc, a kiadó Wesselényi Miklós. Haulik a primásság fejében hajlandó volna a házassághoz felmentést adni, de Wesselényi kijelenti néki, hogy ez ügyben nem kérdik a püspököt; majd elintézi a dispensációt a vicispán.

Az 1834. év aug. 29-én jelentette az országgyűlési rendőrség, hogy az ellenzék eddig Csapó tolnai követ szállásán tartotta tanácskozásait. Csapó azonban elutazott s az ellenzék emiatt elkedvetlenedett. Azonban Deák Ferenc szelleme azért összetartja az egész ellenzékét. Kölcsey, Deák, Madocsányi, Bezerédy, Marczibányi, Dubraviczky, Fekete, Prónay, Palóczy és Bernát egyértelműen azt hangoztatják, hogy a császártól sem a sérelmek orvoslását, sem kielégítő resolútiót nem várhatni. Panaszkodnak e követek amiatt is, hogy Pozsonyban az országgyűlés idejében egyetlen magyar katona sincsen. Fájdalommal tárgyalják az erdélyi ügyeket is. Kölcsey és Deák sűrűn leveleznek a kolozsvári gyűlés tagjaival. *Kölcseynek és Deáknak még mindig oly hatalmas befolyásuk van az ellenzék tagjaira, hogy ezek még az utasításukhoz is hűlenek lesznek, ha ők kívánják.*¹²

A tegnapi ülésen — írja Ferstl tanácsos — Kölcsey indítványozta, hogy a törvények magyarul szerkesztessenek. Az indítványt nem fogadták olyan lelkesedéssel, mint a magyar nyelv ügyében tett indítványát az országgyűlés elején. Úgy látszik, a rendek többsége nem kívánja

¹² Notizen über die Umtriebe der Opposition, Pressburg, 29 Aug. 1834. »Der accreoirte Ruf eines Kölcsey und Deák noch immer auf die Oppositionsglieder so sehr einwirkt, dass si selbst in ihren Instructionen untreu werden, wenn sie sich schon nient ganz entgegengesetzt« etc.

egyszerre a diplomacia nyelvét tenni a magyar. Kőlcsey beszédében megemlítette az orosz veszedelmet. Szerinte egységessé kell tenni az ország lakóit a nemzeti nyelv által. Kőlcsey ez eszméket nemcsak az országgyűlésen, de azon kívül is hirdeti.¹³

Valamivel későbbben a rendőri jelentések már Kőlcsey nagy sikeréről irtak a repraesentatio-rendszer ügyében tartott beszéde alkalmával,¹¹ midőn is meggyőző előadásával túlnyomó többséget szerzett az alkotmányellenes princípium ellen.

Szept. 27-én Ferstl tanácsos jelentette, hogy a mai kerületi ülésen Kőlcsey és Majthényi elnökösködtek s ami különben nem volt szokásban, hatalmasan megéjlenezték őket.

Ugyanő egy nappal előbb jelentette, hogy az erdélyi küldöttségből eddig csak Kemény József gróf érkezett Pozsonyba. A gróf az estét Kőlcseyvel, Deákkal, Beöthyvel és Balogh Jánossal tölte. Arról beszéltek, hogy a császár az erdélyi küldöttséget nem testületileg, hanem csak egyenkint fogadja. Kőlcsey azt ajánlotta Keménynek, hogy azonnal írja ezt meg Kolozsvárra, mielőtt a többiek megindulnának. Kemény erre azt felelé, hogy addig nem irhát Kolozsvárra, míg Bécsből biztos hirt nem kap. Egyúttal kérte Kőlcseyt és Deákot, hogy a számára tervezett éjjeli zenét ne tartsák meg.¹⁵

¹³ Pressburg, den 3ten Septemb. 1834.

¹⁴ 1834. okt. 23. »Insbesondere hat sich Kőlcsey gegen das mangelhafte Repraesentations-System Ungarns ung gegen die gedachte Zeitepoche von J. 1807 in einer langen Rede ausgesprochen und hiedurch eine überwiegende Majorität gegen dieses als inconstitutionell angegebene Princip gewonnen.

¹⁵ Az ifjak két katonazenekart is megkíséreltek felfogadni, de mindkét ezrednél elutasították őket. (Ferstl jelentése 1834. szept. 26.)

Az ellenzék tagjai tovább is tanácskoztak az erdélyi küldöttség esetleges fogadtatásáról. Balogh János szerint sohasem volt kedvezőbb alkalom küzdeni azok ellen, akik az uralkodót jó idő óta törvénytelen és erőszakos lépésekre készítik az erdélyiek ellen. Balogh e kijelentését Kölcsey, Deák és Beöthy minden tekintetben helyeselték. Örültségnek mondák, ha Erdély kétségbeesett hangulatát, amit erőszakkal idéztek elő, holmi jószággal gondolják lecsillapítani. Kölcsey, Deák és Balogh — jelenti a rendőrség — a Bécsből visszatért Kemény Domokos báróval hosszas tanácskoztak az erdélyiek ügyében. Megállapították, hogy az udvar Erdély unióját meg fogja akadályozni. *A nevezett három követ szerint az erdélyi országgyűlés szellem, energia, miveliség és jellemszilardság dolgában messze fölülmúlja a pozsonyi országgyűlést. Ott Erdélyben, amint a tárgyalások hirdetik, egyetlen embernek több ismerete van, mint itt hatvannak. A felvilágosodás terén pedig egy századdal előbbre vannak.*¹⁶

Az 1834. év november 29-én Reviczky kancellár jelentette a rendőrminiszternek, hogy Kölcsey e napokban Pestre utazik s néhány hetet tölt Szemere Pálnál s aztán megyéjébe utazik. Kell, hogy ez az utazás a jelen pillanatban nagyobb figyelmet keltsen, mert Klauzál és Balogh is elutaznak. Tehát fölötte szükséges, hogy

¹⁶ Stimmung und Äusserung der Opposition in Bezug auf Siebenbürgen, 1834. okt. 10. »dass der Pressburger sich an Geist, Energie, Bildung und Charakterfestigkeit vor jenem verkriechen müsse und während dort ein einziges Individuum mehr Kenntnisse und Haltung, als hier deren 60 entwickle, sei es aus ihren Verhandlungen klar zu entnehmen, dass sie mit der Aufklärung fast um ein Jahrhundert weiter vorgerückt sind«.

ez embereket, főleg Kölcseyt alaposan megfigyeljék.¹⁷ Pozsonyban ugyanis elterjedt a hír, hogy ezek az emberek a parasztságot akarják felizgatni s petitio beadására birni. Ezért különösen Kölcseyt kell a legalaposabb megfigyelés alá vetni!

Reviczkynek e jelentése szoros összefüggésben van a Kölcseynek és követtársának adott új utasítással. A titkosrendőrség jelentése szerint november hó 10-én Szatmár megye generális gyűlést tartván, Kölcseynek és Eötvösnek utasításul adták, hogy az úrbéri javaslatban öfelsege resolútiójához tartsák magukat.

Vécsey Miklós főispáni adminisztrátor — írja a rendőrség — ez örvendetes sikert Majláth Antal zempléni főispánnak köszönheti, aki Vécsey bárónak a szükséges utasításokat a szatmári püspök kovertájában gyorsfutárral küldötte.

Kölcseyt — írja Ferstl tanácsos — mélységesen bántja az új utasítás. Ő inkább otthagyja az országgyűlést, mint hogy az új utasítást kövesse.¹⁸

Kölcsey és Eötvös megkapván Vécsey főispáni adminisztrátortól az új utasítást, a megyéhez fordultak s megírták, hogy a gyűlés fentebbi határozata és az új utasítás érvénytelen,

¹⁷ Wien, den 29. Nov. 1834. »die genaueste Beobachtung dieser Individuen und namentlich des Kölcsey erscheint um so notwendiger« etc. — Az országgyűlési rendőrség leírja a Nagy Pálnál nov. 12-én tartott titkos tanácskozás lefolyását. Ezen Kölcsey, Deák, Balogh, Bezerédy, Borsiczky, Tarnóczy stb. vetíték részt. (Geheime Oppositions-Konferenz bei Nagy Pál). Egy másik jelentésében írja Ferstl rendőrtanácsos, hogy Nagy Pál azt hiszi, hogy ő a feje az ellenzéknek, a valóságban pedig ő csak Kölcseynek és Deáknak az eszköze.

¹⁸ Pressburg, den 20. Novemb. 1834. Ferstl tanácsos jelentése Sedlnitzky miniszterhez.

mert Vécsey ezt 25 meghívott emberével hozatta s a törvénytől előírt quindena-t (15 napot a meghívás kibocsátásától) nem tartotta meg.¹⁹

Kölcsey — írja Ferstl tanácsos — több napon át nem jelent meg a kerületi üléseken. írással foglalkozik s utra készül. Titokban két postalovát rendelt a lakására (Schöndorfergasse 495.). Két órakor befogatott s háromkor Décsyvel útnak indult. Barátai, akik búcsút vettek tőle, azt hirdették, hogy Kölcsey Bécsbe megy. Kocsija azonban már a ligeti korcsmánál irányt változtatott s Nagykárolyba indult, hogy a megye fentebbi határozatát visszavonassa s ha ez nem sikerül, lemond a követségről. A nehéz és kellemetlen úttól még betegsége sem tartotta vissza.²⁰ Az ellenzék azt tartja, hogy Vécsey báró a Kölcseytől kívánt gyűlést nem fogja összehívni. Ennek az ellenzéki korifeusnak tehát más céljai is vannak Szatmár megyében, amik majd kiderülnek az ő további megfigyeltetéséből. Hiszen Kovács, Wesselényinek kancellistája már értesítette gazdáját Kölcsey utazásáról s így valószínű, hogy Nagykárolyban találkozni fognak.²¹

Tudott dolog, hogy sem Kölcseynek, sem Wesselényinek nem sikerült Szatmár megyét rávenniök, hogy az új utasítást visszavonja. Az országgyűlési titkosrendőrség jelentése szerint de-

¹⁹ Kölcsey-s unvermuthete Reise nach dem Szatmár. Komitate, den 28. Nov. 1834. Ferstl a rendőrmiszterhez.

²⁰ »Kölcsey ist demnach bei seiner steten Kränklichkeit einer beschleunigten Reise nicht beachtend nach Nagy-Károly abgefahren um die oberwähnte Representation persönlich zu unterstützen«.

²¹ Az utóbbi időkben — írja ugyanitt Ferstl — az országgyűlési ifjaknak szabad bejárásuk volt Kölcseyhez s politikai kérdéseket tárgyaltak, hogy később jó szónokok lehessenek.

cember hó 9-én volt a Kölcseytől kivánt megyei gyűlés, amelyen azonban Kölcseyt és híveit le- szavazták. Magát Wesselényit még fiskális actió- val is akarták sújtani. Deák Ferenc, Balogh János és Beöthy Ödön — írja a rendőrség — Kölcsey erőltetett utazása miatt egészen odavannak. Az ellenzék egyenest dühöng Szatmár megye ma- gatartása és Kölcsey elvesztése miatt.²²

Ismert dolog, hogy Kölcsey Szatmárból még egyszer visszajött Pozsonyba, hogy az ország- gyűléstől búcsút vegyen. Senki sem tudta, mikor jő, de mind a követek, mind az országgyűlési ifjak lesve-lesték megérkezését és mindent meg- tették ünnepies fogadtatására.

Az országgyűlési titkos rendőrség jelentése szerint a követek egyik gyűlést a másik után tartották Kölcsey ünnepies fogadtatása ügyében. Felsőbüki Nagy Pál elnökölt e gyűléseken.²³ Nagy titokban elhatározták, hogy díszebédet ad- nak Kölcsey tiszteletére s emlékérmet veretnek, melyet az ebéd alkalmával osztanak szét. Az emlékérem költségére minden követ 30 forintot ad. Ez ügyben a további tanácskozásokat Ferstl rendőrtanácsos jelentése szerint *Deák Ferenc la- kásán tartották*. Nagy Pál monda itt a többi

²² Pressburg, den 18. Dez. 1834. Ferstl jelentése a rendőrminiszterhez. (»Dile Ultraoppositions-Parthei ist über das Benehmen der Stände des szatmarer Komitates um so wüthender, als durch selbes auch die *Entfernung des derzeit bedeutendsten Koriphäes der Opposition, des berüchtigten Kölcsey herbeigeführt wurde*«.

²³ Ferstl jelentése: »Der Gegenstand des Oppö- sitions-Gastmahles und der Denkmünzen wird noch immer mit grosser Behutsamkeit betrieben Nagy Pál ist noch immer an der Spitze dieser Idee. Die Con- ferenzen werden jedoch nunmehr bei Deák abge- halten«.

között: »rajta kell lennünk, hogy Európa más véleménynel legyen rólunk«.

Január 8-án (1835.) jelentette a titkos rendőrség a miniszterének, hogy Kölcsey fogadtatása ügyében Balogh János szállásán is két népes értekezletet tartottak. Az emlékérem dolgában Zárka követ már alkuszik egy pesti graveur-rel. Az értekezlet különben azt is elhatározta, hogy Kölcseyhez hálafeliratot intéznek. Ebben kifejtik a haza körül szerzett nagy érdemeit, valamint az országgyűlés tagjainak mély fájdalmát az ő távozása miatt.²⁴ A kerületi ülésen pedig ünnepiesen búcsút vesznek tőle.²⁵ Bezerédy István és Nagy Pál már el is készítették búcsúbeszédüket s átadták Deák Ferencnek. Közben Kölcsey levelet írt Deáknak s jelentette, hogy gyengélkedése miatt csak 10—12 nap múlva jöhet Pozsonyba. Deák e hirre január 6-án hazautazott, hogy követi utasítása ügyében tárgyaljon. Deáknak különben az a szándéka — írja a rendőrség —, hogy Szatmár megyébe menjen s ott a követválasztásnál jelen legyen s Kölcseyhez hasonló férfiakat választasson meg.

Bármily titokban tanácskoztak is a követek Kölcsey fogadtatása ügyében, a titkosrendőrség mindent kiszimatolt. Sedlnitzky rendőrminiszter január 4-én jelentette az uralkodónak, hogy mi készül Pozsonyban. Nagy Pál legutóbbi ideutazása — írja — sem az urbárium, sem a Pálffy Ferenc-féle sequestrum ügyében nem tör-

²⁴ »Dem Kölcsey in einem gemeinschaftlichen Schreiben die Anerkennung seiner Verdienste um das Vaterland, dann ihre Anhänglichkeit und das Bedauern über seine Entfernung vom Landtage zu erkennen geben«.

²⁵ »An stürmischen Beifallsruf nicht mangeln solle«.

tént. Amit ő ezekről beszélt, semmi hitelt nem érdemel. Bizonyítja ezt az a körülmény is, hogy most is ő áll azon vállalkozás élén, mely Kőlcsey távozását akarja ünnepélyessé tenni díszéddel és emlékérem verésével. Az emlékérem verése azonban be léssen tiltva. A szükséges lépések ez ügyben már megtörténtek. Fölséged bölcsessége döntse el, miként tiltassa meg a magyar kancellárral a terv kivitelét.²⁶

E jelentés vétele után egy nappal őfelsége már intézkedett az emlékérem betiltása ügyében.²⁷

Január 8-án már Reviczky kancellár írta volt Sedlnitzky miniszternek, hogy őfelsége legmagasabb kézjeggyével megparancsolta, hogy a szükséges intézkedéseket megtegyem a Kőlcsey részére tervezett emlékérem készítésének megakadályozása ügyében. Én már megtettem a szükséges lépéseket. Ön is kutattassa ki a művészt, aki e »medaille«-t készíti. Az itteni hírek szerint ugyanis nem Pesten, hanem Bécsben akarják készíttetni.²⁸

Ezen hivatalos iratokban Kőlcseyt rendszeresen csak hírhedt demagógnak nevezik.

Íme, az uralkodó és a bécsi kormány szerint az eszményi gondolkozású Kőlcsey, az örök igaz-

²⁶ 1835. január 4. (»Nur der allerhöchsten Weisheit eurer Majestät anheimstellen ob und wie fern Allerhöchst diseselben dem ungarischen Hofkanzler den geeigneten Auftrag wegen der Überwachung und Verfügung des Angemessenen zur Hindanhaltung der Reälisirung dieses Projektes ertheilen geruhen wollen.«.)

²⁷ »Wegen der allenfalls in Hungarn für Kőlcsey verfertigenden Denkmünze erlasse ich das Erforderliche«, Wien den 5. Jänner 1835. Franc.

²⁸ An seine des Herrn Präsidenten der k. k. Polizei und Zensur-Hofstelle Grafen Sedlnitzky Excellenz, Wien 8. Jänner 1835.

ságnak, az örök szépnek e koszorús harcosa, a páratlan hazafi és a jeles költő csak hírhedt *demagóg* volt és semmi más!

Nem szokatlan dolog ez multunkban. Sok kiváló emberünk akadt, akinek jósága csak virágot hintett s mégis csupán tövist aratott.

Az országgyűlési követekkel egy időben az ifjúság is tanakodott, miképpen fejezhetné ki legméltóbban Kölcsey iránt érzett háláját és ragaszkodását. A jurátegyesületnek december 20-án tartott ülésén a rendőri jelentés szerint Vukovics Sebő felvetette a kérdést (*»mit vielem Enthusiasm«*), miként lehetne az ifjúság érzelmét és tiszteletét Kölcsey iránt nemcsak bensőleg, de külsőleg is megbizonyítani a világnak? Vukovics indítványára aztán elhatározták, hogy holnaptól kezdve gyászszalagot hordanak, Kölcseyhez hála feliratot intéznek s azt ünnepiesen, testületileg nyújtják át neki.²⁹

Ezenközben Kölcsey váratlanul Pozsonyba érkezett. Csak egy hét múlva remélték megérkezését, de ő már január 9-én este megérkezett, még pedig kimerülten és komoran. Másnap (10-én) megjelent a regnikoláris ülésen, mielőtt még a személynek az ülést megnyitotta. Az ifjúság Kölcsey patvaristájától (Fogarassytól) értesülve megérkezéséről, lelkesen megéljenezte őt. A követek közül Prónay, Palóczy, Beöthy és Balogh üdvözölték őt. Kölcsey mitsem beszélt, a tárgyalás iránt sem érdeklődött. Déli tizenkét óraker szinte észrevétlenül távozott az ülésteremből. A titkosrendőrség jelentése szerint Kölcsey az ülés-

²⁹ Sedlnitzky rendőrminiszter a királynak is jelentette ezt a következő megjegyzéssel: *»weil der zu den exaltierten Oppositonsmännern und zu den ungarischen Demagogen gehörige Szatmarer Komitats-Ablegat Kölcsey ... zurückgewiesen wurde.«*

teremben Pulszky után kérdezősködött s mikor az előtte termett, arcát tréfásan megcsípte; Vukovicstól pedig azt kérdezte, mint vannak a jurátusegyesületben?³⁰

Ugyancsak a titkosrendőrség jelentette, hogy Kölcsey és követtársa: Ötvös, január 11-én délelőtt tíz órakor Széchényi grófot látogatták meg. Este Beöthy Ödönnél voltak, ahol sok követ volt jelen, de Deák Ferencet, mint tanácsadót, nagyon nélkülözték.

Ugyancsak január 11-én tisztelgett Kölcseynél az országgyűlési ifjúság. Az üdvözlőbeszédet Ormós Zsigmond tartotta. Úgy ezt, mint Kölcsey lelkes és hazafias válaszát a rendőrség felterjesztette Bécsbe.

Kölcsey a rendőri jelentés szerint így szólott az ifjakhoz: »Kedves barátim! Így kell benneteket neveznem, mert a ti kitüntetésiek egyedül a barátságon alapszik. Hálásan köszönöm kitüntetéseteket, örökre feledhetetlen lesz az előttem. Töltsétek be hivatástokat és sohse engedjétek magatokat eltéríteni eredeti pályátokról. Ápoljátok és védelmezzétek azon alapelveket, amelyekért én két éven át hiába küzdöttem. — Ezután Kölcsey az egyesület ügyeiről kérdezősködött s azon reményének adott kifejezést, hogy a tagok szaporodni fognak. Erre egy levelet adott át Ormósnak s kérte őt, írják alá nevüket a jelenlévő ifjak. A levelet Décsey írta az ifjaknak s jelenté, hogy betegsége miatt nem kísérhette el Kölcseyt.

A rendektől Kölcsey a kerületi ülésen vett búcsút. Esmékben gazdag beszédét úgy olvasta fel. A rendőrség jelentése szerint ez a beszéd is azt hirdeti, hogy Kölcsey érzései semmitsem javultak! E nevezetes kerületi ülés után adta át az

³⁰ Ferstl jelentése Pozsonyból 1835. január 10. Kölcseys Anknft in Pressbug.

országgyűlési ifjúság hálafeliratát Kölcseynek. Ebben az iratban — jelenti a rendőrség — büntetendő kitételek vannak. Ilyen például ez: »*Kölcsey visszahívása a kormány szemtelen és aljas cselekedete!*« Mindent elkövetünk — írja a rendőrség —, hogy e hálafelirat aláíróinak neveit kikutassuk.

Magának az uralkodónak és kormányának tiltakozása Kölcsey ünneplése ellen azt eredményezte, hogy a követek csupán búcsuvacsorán ünnepelték Kölcseyt. Ez a vacsora február 9-én este félkilenckor esett meg a Naphoz címzett pozsonyi vendéglőben. A vacsora rendezői Beöthy Ödön és Balogh János voltak.³¹ A résztvevők között találjuk az országgyűlés minden kiválóbb tagját. Ott volt Széchényi István gróf, Klauzál Gábor, Dessewffy, Palóczy, Bezerédy, Borsiczky, Marczibányi, Prónay, Dubraviczky, Giczky, Felsőbüki Nagy Pál, Eötvös, Hertelendy, Vay gróf, Bernáth, Somsich, Bárczy, Bükk, Zárka, Fekete, Madocsányi, Tarnóczy, Jeszenszky, Patay, Szirmay, Jármay, Hegedűs, Kalmár, Csepcsányi, Markovics, stb. stb. követek. Ott volt Kossuth Lajos is, mint író, továbbá egy csomó városi követ. A főhelyen Kölcsey és követtársa, Eötvös ültek. Széchényi gróf jelenléte — írja a titkos rendőrség — imponáló hatást gyakorolt a jelenlévőkre. Úgy látszik, a követek előre megegyeztek abban, hogy minden toasztban, minden beszédben Széchényi szelleme szólaljon meg. Ennélfogva olyan mérséklet uralkodott az egész vacsora alatt, mely a magyar lakomáknál — főleg, ha pezsgőt is szolgáltak fel — teljesen szokatlan volt. Lehet — írja a rendőrség —, hogy ennek egyik oka Kölcsey magatartása volt. Ő kerülni igyekezett min-

³¹ »durch Beöthy und Balogh arrangirte Abschiedsmah«

den politikai izgatást, minden kitörést a kormány ellen. Különben is fáradt, törődött állapottal volt. De azért ő szólalt fel először. Távozásakor — monda — csak az bántja őt, hogy általában az emberiség és különösen hazája javára nem dolgozhatik a törvény hozótestületben. Sajnos! Válnia kell jó barátaitól is. Az emberiség javára dolgozik majd otthon is. Reményű, hogy levelezés útján barátaival a jó viszonyt ezentúl is fenntarthatja.

Ezután — írja a rendőrség — Kölcsey politikai hitvallást tett. Kívánja s maga is fog dolgozni azon, hogy a megyék és a szabad városok között szorosabb összeköttetés létesüljön. Igyekezni fog, hogy az adózók jóléte növekedjék s hogy honfitársainak szellemi művelődése emelkedjék. Ezekről az alapelvektől nem akar eltérni s azért inkább lemondott a követségről.³²

Kölcsey ezután Erdély küzdelmeiről is megemlékezett s a többi között ezeket mondotta: »Nekünk sohasem szabad megfedkezünk távollévő testvéreinkről, az erdélyiekről, akik oly bátran küzdenek hazájok javáért s akik közül különösen kimagaslik az én kedves barátom: Wesselényi Miklós! Isten éltesse őt!«

Ez a beszéd — írja a titkosrendőrség — nem talált valami nagy visszhangra; mert senki seni ismételte a benne foglaltakat; pedig a magyar lakomáknál ugyanazt hússzor is megismétlik, ha tetszik.

³² »dass er vor Allem die innige Verbindung der königlichen Freistädte mit den Comitaten, dann aber das Wohl der Contribuenten und das Fortschreiten seiner Landsleute in der geistigen Bildung zu befördern strebe und dass er es daher vorgezogen - habe der Ablegatenstelle zu entsagen, als von seinen Grundsätzen abzuweichen«

Kölcsey beszéde után a legnagyobb toasztozó, a borköszöntések híres mestere, Palóczy, László szólalt fel. A rendőrség szerint hosszú beszédet mondott volt, melyben arról a fájdalomról beszélt, mely az igaz hazafiakat érte oly sok jeles követünk visszahívása miatt. De a legnagyobb veszteség Kölcsey visszahívásával érte a nemzetet. »Az ő elméje nagyobb, kedélye mélyebb, hazaszeretete izzóbb, volt valamennyiünkénél. Örök kár az ő elvesztése.«

Palóczy ezután a szabad királyi városok felvirágoztatásáról beszélt. Végül Nagy Pálhoz szólott, aki feltűnt hallgatásával. Nem tudja megérteni — monda. Palóczy —, mért hallgat oly mélyen; hiszen életében sohasem követte azt a mondást, hogy a hallgatás ékessége az életnek.

Palóczy után Széchényi szólalt fel. Ő — monda — nem mint követ beszél, de mégis úgy beszél, mintha követ lenne. Mint ilyen, melegen óhajtja, hogy a magyar nyelv a tökéletesség oly fokához érjen, hogy öfelségének mindent e nyelven lehessen föl terjeszteni. Forrón óhajtja, hogy a főrendi tábla (»die Széchényi *alacsonyabb tábla*, die niedrige Tafel nannte«) az alapelvekben megegyezzen a rendi táblával s így közös erővel mozdítsák elő a haza javát.

Szirmay is a magyar nyelvről beszélván, annak az óhajtásának adott kifejezést, hogy a magyar nyelven irt felterjesztéseket maga a király is megértse!

Vághy soproni követ felköszöntőjében a városok hazafias törekvéséről s haladni vágyódásáról beszélt. Patay abauji követ Kölcsey távozása miatt fejezte ki fájdalmát. Ezt — úgymond — annál inkább érzi, mert őt is ugyanaz a sors érte s őt is az úrbéri javaslat miatt hittak vissza.

Egyik követ — akit a rendőrség nem ismert — Kölcseyre emelte poharát, mint olyan emberre.

aki a rendek között elsőnek terjesztette a felvilágosodás fényét. Kölcsey a magasztalást elhárította magától, mondván, hogy ez a dicsőség Széchényi Istvánt illeti. Ő csak gyenge erőivel azon iparkodott, hogy a hazai kultúrát tőle telhetőleg előmozdítsa.

Ezután — írja a titkosrendőrség — még egész sereg toaszt következett. *Valamennyi jelenlévő megállapodott abban, hogy Kölcsey szónoki tehetsége mód nélkül kifejlődött. Beszédeinek hatását nagyban növelte az ő szerénysége és a nyugalom, mellyel azokat előadta.* Ma, február 10-én reggel — írja a rendőrség — Kölcsey távozott Pozsonyból, Nyolc kocsin kísérték barátai Köpcsényig. Követtársa, Eötvös, még megvárja Pozsonyban az új szatmári követek megérkezését.

A jurátusegylet még Kölcsey távozása előtt nagy lelkesedéssel elhatározta (febr. 7-én), hogy e nagy hazafinak hétfőn fáklászenét ad.³³

Kölcsey távozását az ellenzék mód nélkül sajnálta. Deák Ferencsel együtt valamennyien érezték, hogy az ellenzék benne sokat veszített. Nem is mondtak le arról a gondolatról, hogy valahol újra megválasztassák őt. E terv nem látszott kivihetetlennek; mert több követ hajlandó volt lemondani az ő javára.

Az 1834. év december hó 3-án írta Ferstl rendőrtanácsos miniszterének, hogy maga az ellenzék sem helyesli Kölcsey törhetetlen ragaszkodását az urbárium 5. artikulusához. Ő és követtársa kijelenté, hogy ha Szatmár megye ragasz-

³³ Kovács las eine Aufforderung an die sämtliche Landtagsjugend lautend, dass sie zu einer am Montag Abends abzuhaltenden Musik zu Ehren des gewesenen Szatmarer Deputirten Kölcsey beisteueren! solle. Die Anwesenden Mitglieder unterfertigten sich. (Sitzung des Juraten Vereines aus 7 Februar 1835.)

kodik az új utasításhoz, akkor ők lemondanak a követségről. Egyébként itt Pozsonyban az országgyűlési ifjúság azt a hírt terjeszti, hogy ha Kölcseynek nem sikerül az új utasítás visszavonása, akkor Wesselényi Miklós helyébe erdélyi követnek lép föl. Wesselényi Miklós pedig mint szatmári birtokos ezen megyében lép fel követnek.

Az ellenzék vezetői azonban jobbnak látták, ha Kölcsey Bihar megyében lép fel; ahol Beöthy Ödönnek nagy pártja volt. A másik megyei követ Ravaszdy ugyanis a főispán³⁴ minden mesterkedése és kérése ellenére lemondott. Az új választás előtt megjelent a megyében Wesselényi Miklós, Teleky Domokos és Lovassy László, aki egykoron Kölcsey kancellistája volt. Mindannyian Kölcsey mellett korteskedtek. A rendőri jelentés szerint Wesselényi bevonulása Nagyváradra valószínű diadalmenet volt.³⁵ Tisza alispánnál szállt meg. Lovassy, az itteni ifjúsági egyesület alapítója és hírhedt tagja a községekben járt, hogy a bocskoros nemeseket Kölcsey részére megnyerje. Az ellenzék biztosra vette Kölcsey megválasztását. Nagyváradon már mint követnek az egészségére köszöntöttek bort, s Wesselényit szerenáddal tisztelték meg. Az a kortesfogás azonban, hogy Kölcsey a nemességnek ellensége, itt is használt.³⁶ és Kölcsey Budaháznak 2005 szavazatával szemben csak 583 szavazatot kapott.

Ferstl rendőrtanácsosnak 1834. dec. 23-án Po-

³⁴ Zichy Ferenc.

³⁵ Wesselényi soll einen förmlichen Triumphzug in Grosswardein gehalten haben.

³⁶ Ehhez járult még a rendőrség szerint: »man hofft, dass die binarer Stände so viel Stolz besitzen werden, den Kölcsey als einen Fremden, der in binarer Komitate wenig Grundeigenthum. besitzt, nicht zu wählen.« (1834. dec. 22. Ferstl jelentése.)

zsonyból kelt jelentése szerint az országgyűlés kormány támogató követei Kölcsey teljes lejáratására Szatmár megyében a legjobb eszköznek találták a szegény nemességgel elhítni, hogy Kölcsey minden alkalommal a nemesség ellenségeként szerepelt.³⁷ Különb a legpontosabb megfigyelés szükséges, nehogy ő demagóg eszméit irás utján terjessze, amit az országgyűlésen szóval meg is tett!

Reviczky január hó 11-én jelentette a rendőr-miniszternek, hogy Wesselényinek és társainak a váradi választás alkalmával Kölcsey érdekében kifejtett izgatása Zichy Ferenc grófnak s a józan-érzésű rendeknek ellenállásán megtört. *A jó ügy tehát teljes diadalt aratott; mert a demagóg Kölcsey megbukott*, bár Wesselényi a vendéglőkben s az utcákon is beszélt érdekében s az oláh választókat fenyegetéssel bírta a Váradon való megjelenésre s háromszor is leszavaztatta őket. Wesselényi a megválasztott követeket azzal fenyegette, hogy Pozsonyban macskazenével fogadtatja őket. E szándék megakadályozására — írja Reviczky — megtettem a szükséges intézkedéseket s hiszem, hogy Excellentiád is támogatni fog ebben. Jó lenne titokban a katonaság figyelmét is -felhívni erre, hogy esténkint nagyobb számú őrzőket tartson készenlétben a tüntetés megakadályozására.

Reviczkynek ez elfogult s valótlanúságokkal telt jelentése csak önmagára vet árnyékot.

Nem sikerülván a bihari választás, Csepcsányi békésmegyei követ kijelenté, hogy kész Kölcsey javára a követségről lemondani s tőle telhetőleg

³⁷ Für die gänzliche Depopularisation des Kölcsey im szatmárer Komitee an zweckmässigsten gefunden« etc.

mindent elkövetni, hogy helyébe őt válasszák meg.³⁸

Ugylátszik, hogy az ellenzék Csepcsányi ajánlatát nem látta kivihetőnek. Ezért — a titkosrendőrség jelentése szerint — azt remélték, hogy Kölcseyt és társát Szatmár megyében újra megválasztják. A kormány emberei azonban itt is elhitették, hogy Kölcsey nagy ellensége a nemességnek s így oly mély gyűlöletet keltettek ellene, hogy fiskális actióval való sújtással fenyegették azokat, akik Kölcseyt és Eötvöst ajánlani merik.³⁹

Az ellenzék tagjai nagyon is érezvén a lánglelkű Kölcsey hiányát, mindég újabb és újabb kísérletet tettek, hogy őt itt, vagy amott követnek választassák. A titkosrendőrség jelentése szerint az ellenzék Ung megye követének szeretné Kölcseyt megválasztatni E megyében ugyanis Kölcseynek jelentékeny pártja van⁴⁰ s ha azt hoznák fel ellene, hogy Ung megyében nem birtokos, Kende nagybirtokos örömet ad ott néki birtokot. Hogy e célt elérhessék, Ung megye egyik követét: Petrovayt felelősségre akarják vonni, mért szavazott határozott utasítása ellenére az úrbéri javaslat 5. artikulusa ellen. Ezután visszahívják őt Pozsonyból. Az ellenzék tagjai Bernáth követ

³⁸ Präsidialvortrag des Präsidenten der k. k. Polizeihofstelle, 2. Jänner 1835.

³⁹ »Bei Gelegenheit der Ablegatenwahl bestimmt worden sein, diejenigen mit einer Fiscalaction zu belangen, der die neue Wahl des Kölcsey und Eötvös in Antrag bringen würde«. (Ferstl jelentése, Pozsony, 1835. február 10.)

^M »Wo zu seinen Gunsten bereits eine bedeutende Parthei vorhanden seie«. Ferstl 1835. márc. 12-én jelentette, hogy az ujonan választott két szatmári követ: Darvay és Becsky ma délben megérkeztek Pozsonyba s Wesselényitől levelet hoztak a volt követnek: Eötvösnek.

támogatásával e tervet mindenáron keresztül akarják vinni, mert kitűnő emberük (Kölcsey) elvesztésétől tartanak. Sőt attól félnek, hogy Kölcsey végleg Erdélybe költözik, ahová őt Wesselényi Miklós az erdélyi ellenzék megbízásából meghívta.⁴¹

Mint végződött ez az ügy, arról a titkosrendőrség mit sem jelentett Bécsbe. Ellenben azt megírta, hogy Wesselényi hívei terjesztik a hirt, mely szerint ő Somogyba készül, ahol a legújabb hírek szerint Kölcseyt akarják követnek jelölni; mert Sárközy mostani követ hajlandó Kölcsey javára lemondani és Somsichsal karöltve a főispán minden fáradozása ellenére Kölcsey megválasztását biztosítani.*²

Az országgyűlési rendőrség ez ügy további fejleményéről semmit sem irt. Kölcsey dolgaival ezentúl nem is igen foglalkozott; mert hisz Kölcsey többé nem szerepelt az országgyűlésen. Az 1835. év július havának 6-án jelentette Ferstl tanácsos, hogy Lovassy László, aki azelőtt Kölcsey kancellistája volt, s akit Kölcsey nagyon kedvelt, mint Beöthy Ödön Írnoka Biharban hatalmas beszédet tartott a megyegyűlésen a szólás-szabadság, vagyis Wesselényi Miklós és Balogh János mellett. Az volt a célja, hogy a megyegyűlés Balogh János barsi követ beszédét magáévá tegye s mivel egy egész megyét actióval nem sújthatnak, imígyen nemcsak Balogh János, hanem Wesselényi ellen indított actio is tárgytalanná lenne.

Ami Lovassy Lászlónak német fordításban idecsatolt beszédét illeti — írja Ferstl tanácsos —,

⁴¹ Pressburg, den 10. Febr. 1835. Ferstl jelentése a rendőrmíniszterhez.

⁴² Pressburg, den 27. März. 1835, Ferstl jelentése.

azon világosan meg lehet ismerni Kölcseynek stílusát. Pozsonyban tudvalevőleg Lovassyt Kölcsey mint eszközt használta s dolgozatokkal ellátta.⁴³ Valószínűnek tartjuk, hogy a kormánynak és a titkosrendőrségnek gyűlölete Kölcsey iránt összefüggésben volt a jurátusok pozsonyi egyesületével. Ennek alapításában Kölcseynek Deákkal együtt jelentékeny része volt. A titkosrendőri jelentésekből tudjuk, hogy a tehetségesebb országgyűlési ifjakkal szabad bejárásuk volt Kölcseyhez, aki oktatta s tanácsokkal látta el őket. Ez ifjak között első helyen a genialis Lovassy Lászlót kell említenünk, aki — mint tudjuk — a börtönben örült meg. Kölcsey nagyon kedvelte e nagy-eszű s lelkes magyar ifjút, aki egyideig az ő kancellistája volt.⁴⁴ Lovassy László, — írja a titkosrendőrség — egyik alapítója a jurátus egyesületnek s minden tekintetben méltó a megfigyelésre, mert egyike ez egyesület legszorgalmasabb, legkiválóbb látogatóinak, aki a magas kormány és a fölséges uralkodó iránt fölötte gonosz érzéssel viseltetik. Az ellenzék legtulzóbb korifeusai 1834. és 1835-ben minden fontos ügyben, úgy itt Pozsonyban, mint Bihar és Bars megyékben őt mint vakengedelmességű eszközt használták! A jurátusegylet reorganisatiója, tekintettel az ő fölötte romlott alapelveire, bizonyára a leggonoszabb szellemben fog megesni. Tegnap is a diktatúránál lévő országgyűlési ifjakat rávette, hogy járuljanak hozzá Wesselényi és Balogh János arcképének Ruprecht festő által való elkészítéséhez.⁴⁵

⁴³ Pressburg, am B. Juli 1855. Ferstl jelentése.

⁴⁴ Később Beöthy Ödön, majd meg Balogh János kancellistája volt. Tehát legkiválóbb embereink eszméit szívhatta magába.

⁴⁵ Pressburg am 14. August, 1835. Jelentés Sedlitzky rendőrminiszterhez.

Lovassy Lászlóról Kölcseyvel kapcsolatban több ily gyűlöletes és gyalázkodó felterjesztést intézett Sedlnitzky miniszterhez az országgyűlési titkosrendőrség.

Ugyanezt tette egy másik jurátussal, Vukovics Sebővel (Sabbas), aki szintén kedvelt tanítványa volt Kölcseynek. Az 1835. évben ezeket jelenti róla Ferstl tanácsos: Vukovics Sabbas-ban a nemesi büszkeség a durvasággal párosul. Kölcsey és Wesselényi szellemében az emberi jogokért, a természetes szabadságért és egyenlőségért rajong. Küzd az osztrák despotizmus ellen s rajong a reformokért. Forró fantáziája nem ismer háttárt, mikor meggondolatlanul a kormány ellen s az alkotmány mellett beszél. Minden vakmerőségre kész. Ő bírta rá a jurátusokat, hogy vasgyűrűt viseljenek Wesselényi jelmondásával *nunquam retro*.⁴⁶ Vukovics most hazamegy Temesmegyébe, tehát szigorúan kell rá ügyelni; mert könnyen megnyerheti az ottani fiatal rác ügyvédek, akik amugyis nyíltan szidják a magas kormányt. Ő itt is egyesületet igyekszik alapítani s megnyeri az ifjúságot a Kölcseytől beszívott alapelveknek.⁴⁷

Bár Kölcsey megszűnt az országgyűlés tagja lenni, a jurátusokkal való jó viszonya ezzel nem változott. Az ifjak tovább is megtartották véle az érintkezést s ő mindég érdeklődött a jurátus-egylet ügyei iránt.

Az 1835. év ápril 15-én tartotta a jurátus-egylet egyik gyűlését. A titkosrendőri jelentés szerint ez alkalommal Okolicsányi bejelenté, hogy Kölcsey arcképe elkészült s meg kell tenni az intézkedéseket e kép ünnepélyes elhelyezésére

⁴⁸ Hátra sohasem.

⁴⁷ Pressburg, den 17. Jänner, 1836. Ferstl jelentése Sedlnitzky miniszterhez.

az ülésteremben. *Még az árnyéka is szent annak az embernek — monda Okolicsányi —, aki oly sokat áldozott az emberiség javára s akit az oligarchia kebelünkől kiszakított s akinek elvesztése még mindég vérző seb szívünkben!*⁴⁸

Az erdélyiekkel is folytonos összeköttetésben állott. A rendőri jelentések szerint az erdélyi ellenzék titkos gyűlésein felolvasták Kölcseynek Vér Farkashoz intézett levelét, melyben megírta, hogy az erdélyi ellenzék nyugodt lehet; mert ő (Kölcsey) a magyar követeket megnyerte az erdélyiek ügyének, s a követek úgy kezelik Erdély ügyeit, mint a sajátjukét.⁴⁹

A titkosrendőrség Kölcseyvel visszavonulása után ugyan kevesebbet foglalkozott, de azért olykor szóvá tette az ő politikai mozgolódását. Az 1835. év végén jelentette például róla: »der berüchtigte Kölcsey der Triebfeder aller dieser Umtriebe sei.«

Az utolsó rendőri jelentés Kölcseyről bekövetkezett halála alkalmával kelt. A titkosrendőrség ekkor azt jelentette róla, hogy Wesselényi védelmezésében halt meg.

⁴⁸ Ezen a gyűlésen iktatták a tagok közé Lap-sanszkyt, aki aztán elárulta a jurátusok egyesületét.

⁴⁹ Gehorsamster Bericht den 19. April. 1835.

xv.

**A MAGYAR
EMISSZARIUS**

A magyar emisszárius

A múlt század első felében voltak vándorpatriótáink, akik megyéről-megyére járva, hirdették az új idők eszméit. Ezek többnyire magyar-érzésű, erdélyi főurak voltak. Akadtak aztán lelkes és tanult ifjak is, akik ugyanazt művelték, amit a vándorpatrioták. Ezeket a titkosrendőri jelentések *magyar emisszáriusoknak* hívták. Az országgyűlési ifjúság tagjai voltak ok, akik aztán egy-egy főúri mecénás költségén járták be a megyéket és hirdették a reformeszméket és lelkesítették hallgatóikat. A múlt század leghíresebb ilyen emisszáriusai voltak a geniális, de tragikus végű Lovassy László, a merész Besze János, a vakmerő Somogyi Antal, Madarassy stb.

Ezeket az emisszáriusokat Ferenc császár, aztán V. Ferdinánd és kormányaik mód nélkül gyűlölték. Ezért a rendőrminiszternek mindent el kellett követnie, hogy az emisszáriusok minden lépéséről, minden tervéről tudósításokat kapjon az uralkodó. *Somogyi Antal*, akiről itt szó esik, szintén a legszigorúbb rendőri felügyelet alatt állott. Maga a király hagyta meg rendőrminiszterének, hogy a fiatal Somogyit állandó és szoros felügyelet alatt tartsa. (»Einer unausgesetzten und eindringlichsten Überwachung unterziehen zu lassen,«)

Sedlnitzky miniszter híven teljesítette a császár parancsát. Egyik jelentést a másik után küldötte az uralkodónak s rajta volt, hogy So-

mogyi Antalt hírében és tisztességében mennél jobban megalázza. De bár mennyire igyekezett őt rossz színben feltüntetni, olykor kénytelen volt bevallani, hogy Somogyi jelleme és tehetsége nem mindennapi. Gyakran kénytelen dicsérni Somogyi kiváló szónoki tehetségét; de még akkor is, mikor ezt teszi, igyekszik Somogyinak ezt a különben általánosan ismert tulajdonságát is lehetőleg kisebbiteni. Az 1839. év szept. 2-án például terjedelmes jelentést irván Pozsony megye generális üléséről, a többi közt megírta, hogy a megye legjobb szónoka a fiatal Somogyi. (»Somogyi der sonst für den besten Redner im Komitee galt, halten die Diaetalisten für einen Rhapsodisten.«) Azonban »őkigyelme eszméit rendszeren más íróktól kölcsönzi; minden logika nélkül szónokol s csak előadásával tudja kicsikarni a tetszést! (»Nur durch seinen Vortrag den Beifall sich zu erzwingen versteht.«)

Sok eféle jelentés maradt ránk s egyedül ezeknek köszönhetjük, hogy Somogyinak teljesen ismeretlen fiatal koráról sok mindent megtudhatunk.

Azonban a titkosrendőrség oly jelentéseket is kénytelen volt a miniszterhez küldeni, melyek Somogyi jelleméről és tehetségéről dicséretes dolgokat mondanak.

Somogyi a titkosrendőri jelentések szerint az 1832/36-iki országgyűlésen tűnt fel. Az országgyűlési ifjúság egyik leglelkesebb tagja volt, aki minden hazafias mozgalomban résztvett, aki az ifjúság lelkében tüzet gerjesztett s folyton élesztette. A titkosrendőrség jelentése szerint Somogyi 1833-ban Somssich személynök expeditora volt. Beszélt és irt németül, olaszul és franciául. Kitűnően értett a gunyiratok írásához. A rendőrség *berüchtiger Pasquillant*-nak írta őt. Feltűnést keltett *Landtagsparodie zu Schiller's Handschuh*

című gúnyversével, melyben a rendeleteket osztogató fejedelmet s a rendeletekre vadászó követeket csúfolta ki.¹

Csallóközi ember lévén, állandóan Pozsonyban forgolódott. Megyéje még ifjan tiszteletbeli jegyzőjének, később táblabírájának választotta meg.

Az 1834. év január havának elején Nagy Pál kegyetlenül megtámadta az országgyűlési ifjúságot s azt követelte, hogy ha másképpen nem megy, hát fegyveres erővel kell az ifjúságot az ülésteremből kizárni. Másnap az országház kapuján, az Akadémia ajtaján és több más helyen is a következő hirdetés volt olvasható: »A bátor úgy száll szembe a sorsával, mint a zúgó szél a hullámok tarajával. Halljátok a szókat, melyek szívből jönnek és szívhez szólnak.«

Magyar Ifjak!

Ébresszétek fel szívetekben a XIX. század lelkesedését; mutassátok meg, hogy van bátorságtok az ellenállásra. A lelketlen Nagy Pál szerint fegyveres erővel kell benneteket atyáitok házából, vagyis az országgyűlés terméből kizárni. Hisszük, hogy csakis fegyveres hatalommal tarthatnak vissza a belépéstől. Magyar ifjak! Áldozátok fel mostani léteteket, melynek elvesztése sehol sem lehet dicsőségesebb, mint a magyar országgyűlés falai között. Ne féljete az olasz ravaszággal eltelt nádor kappanhangjától. Eljön

¹ Az utolsó követ azonban nem fogadta el az érdemkeresztet; mondván: Für meines Vaterlandes Wunde Passt dieses Ministerpflaster nicht und arreirt zur selben Stunde. Ez a paródia — írja a rendőrség — kézről-kézre jár a liberálisok közt. A szerző a volt pozsonymegyei jegyző Somogyi, aki a legutóbbi országgyűlés alatt mint pasquillans tüntette ki magát s emiatt Pozsonyból menekülnie kellett. (Pressburg, am 10. Mai, 1839.)

az idő, amikor hajnalhasadtakor üresen hangzik el ez a kappanhang. Átok szálljon arra az ifjúra, aki — ha kizárják az ülésteremből — a legnagyobb áldozatra nem kész. Csak összetartásra van szükségünk, akkor minden lehetővé válik, akkor mindent megtehetünk. Magyarok! Cselekedjünk. Ti bátrak előre!²

Az országgyűlési rendőrség szerint ezt a felszólítást Somogyi írta, akit emiatt a személynök azonnal elbocsátott szolgálatából. Somogyi ekkor eltűnt Pozsonyból. A patrióta követek biztatására azonban hamarosan visszajött. Az 1835. évben Pozsony megye generális gyűlésén már fel is szólalt és a zsidók türelmiadóját törvénytelennek mondta s azt indítványozta, hogy a megye ez ügyben írjon fel a kormányhoz.³

Somogyit az ellenzék tagjai hamar megkedvelték, mert nagyon is használható embernek bizonyult. Ókigyelme Deák Ferenc, Borsiczky István, Wesselényi Miklós és később Batthyány Lajos gróf barátságával dicsekedhetett. Ezek nem egy küldetésre használták Somogyit s ő mindig megfelelt a hozzáfűzött bizalomnak.

Az 1836. évben az országgyűlés bezárása után Pozsony megye generális gyűlést tartván (május 4-én), a megye elhatározta (még pedig egyhangúan), hogy a szólásszabadság ügyében feliratot intéz öfelségéhez és Wesselényi Miklós pőrének törlését kéri. A titkosrendőrség e meglepő határozatról ímígyen értesítette a rendőrminisztert:

² Az országgyűlési titkos rendőrség német fordításban küldte fel Bécsbe e kiáltványt.

³ »Weil die Tolleranz-Taxe nicht eine gesetzlich festgesetzte Abgabe ist«. Ez az a Somogyi — írja a rendőrség —, aki *a mágnások ellen irt pasquUluslai miatt 1833-ban Pozsonyból menekült.* (Ferstl jelentése Pozsonyból, 1835. dec. 16.)

Hogy ez közvetlenül országgyűlés után Pozsonyban megeshetett, az az ifjú Somogyi Antalnak köszönhető. Ez a fiatalember, kinek szónoki tehetsége napról-napra erősebb lesz s akit emiatt mindenütt csodálnak, tette a gyűlésen az indítványt. Ez a Somogyi Borsiczky és Feketének a tanítványa. Somogyi indítványa és annak elfogadása — jelenti a rendőrség — villámgyorsan elterjedt Pesten s az odaérkező Wesselényi aztán nagyszerűen fogadták.

Somogyi 1836. május 15-én a törvényhatóságokhoz és több követhoz köriratot intézett.⁴ Ezt a rendőrminiszter német fordításban elküldötte a királynak. Somogyi ebben elmondja, hogy a sérelmeket a főrendek és a kormány ellenzése miatt nem orvosolták. Ezentúl tehát a törvénytelen rendeleteket nem kell figyelembe venni. Minden megye kötelességének tartsa, hogy a szólásszabadság ügyét őfelsége elé terjessze. Mindezt — írja Sedlnitzky a királynak — Somogyi azért írja, hogy a Wesselényi Miklós ellen indított pert lehetetlenné tegye.⁵

Somogyi a következő (1839.) évi országgyűlés idejében még nagyobb tevékenységet fejtett ki s így a titkosrendőrség még többet foglalkozott véle. Az 1839. év február 28-án jelentik például róla, hogy Nagy Péterrel s másokkal egyetemben Pozsonyban tevékenykedik. Egy Wag-

⁴ »Somogyi Anton an mehrere Landtagsabgeordnete« etc. (Aus dem Ungarischen.)

⁵ Sedlnitzky miniszter a királyhoz 1836. júni 11. Somogyi an mehrere Komitats-Jurisdictionen mit der /ufforderung zur Durchsetzung des Projectes der Pressfreiheit in Ungarn, dann zu einer allerhöchsten Crts zu unterbreitenden Repräsentation wegen Aufhebung der Fiskalaktion gegen Baron Wesselényi kiäftigt mit zu wirken« etc.

ner nevű színész tanítja szónokolni és Somogyi minden óráért egy-egy aranyat fizet. Mivel emellett még nagy lábon él, az emberek nem tudják, honnét veszi a pénzt. Végre is kitalálták, hogy Somogyi a titkosrendőrség tagja s a bécsi kormány pénzeli őt! (»Er sei Mitglied der geheimen Polizei und werde von der Regierung unterstützt.«) Különben a legközelebbi országgyűlésen már mint követ akar szerepelni.⁶

Ez év május hó 1-én Pozsony megye generális gyűlésén résztvévén, őt beszédet mondott. A többi között azt indítványozta, hogy a követválasztás ne felkiáltás, hanem szavazás útján történjék. Az elnöklő adminisztrátor ellenezte Somogyi indítványát.⁷ Ő — monda — a régi szokáshoz és az 1720. törvényhez ragaszkodik.

A főispáni helytartónak, Pálffy Ferdinándnak e kijelentését általános kacaj követte; mert hiszen 1720-ban nem is volt országgyűlés, tehát nem is hozhattak oly törvényt, amilyenre az elnöklő főispánhelyettes hivatkozott.

Az elnöklő adminisztrátor — írja a rendőrség — ugyancsak kompromittálta magát tudatlanságával s ez nem először esett meg vele.⁸

⁶ Sedlnitzky miniszter írta a királynak 1839. okt. 20-án: »Somogyi und sein Anhang sind, wie in dem erliegenden Rapporte gemeldet wird, fortan beschäftigt durch Umtriebe aller Art, die bevorstehende Wahl eines Landtags Ablegaten für das Pressburger Komitat dem Somogyi zu sichern« etc.

⁷ Somogyi vita közben azt monda, akár beveszik a jegyzőkönyvbe indítványát, akár nem, Bécsben már ma tudni fogják, mit indítványozott s mil beszélt ő.

⁸ Az adminisztrátor urat taktikája — jelenti a rendőrség —, tapasztalatlansága és a törvények nem ismerése nevetségessé tette. Bacsák megyei föügység kénytelen volt az adminisztrátor tévedéseit helyre igazítani.

Ugyanezen gyűlésen Somogyi a vámszedés ügyében is felszólalt s élesen kikelt a tisztviselők ellen.⁹ Erre nagy morgás támadt a teremben. De Somogyi bátran tovább folytatta beszédjét, sőt megismételte azt, amit a tisztviselők magukra sértésnek vettek.¹⁰ Somogyit — jelenti a rendőrség — e kijelentéseért nem sújtották fiskális actióval, mert Bacsák főügyész az ő sógora s véle teljesen egy véleményen van.

Ugyancsak a titkosrendőrség jelenti, hogy az ismert erdélyi író: Horváth Laci Pozsonyban van és Somogyival, e fiatal agitátorral együtt csinálják az ellenzéki főrendek részére a beszédeket.

Az ellenzék főemberei eközben elhatározták, hogy Somogyit Pozsony megye egyik követének jelölik.¹¹ A pozsonyi liberálisok október hóban nagygyűlést tartottak a választás dolgában, de Somogyit kizárták az ülésből, azon címen, hogy nem közjük való ember. A titkosrendőrség szerint ennek a kizárásnak egészen más oka volt. *Somogyi ugyanis az egész ottani társaságot felülmúlta szónoki tehetségével és népszerűségével.*

⁹ Somogyi a többi közt ezt monda: »Er könne keinen ämtlichen Bericht abstatten, weil er Gottlob kein Beamter sei«.

¹⁰ A titkos rendőrség írta: »Somogyi hat aber mit der unerschreckensten Kühnheit fortgesetzt und sagte: ich weiss ‚was ich sagte, und wiederhole nochmals, dass Gottlob ich Kein Beamter bin«, etc. (Notizen aus Pressburg, am 2. Mai 1839.)

¹¹ A titkosrendőrség már szept. 4-én jelentette Bécsbe: »Von Seite der Magnaten wird grosse Anstrengung nötig sein um die Wahl Somogyis oder eines anderen ebenso Exaltierten zu hintertreiben«.

*Ezért irigységet és gyűlöletet keltett maga iránt amazokban.*¹²

Különben — írja Sedlnitzky miniszter a királynak — Somogyi hivei mindent elkövetnek, hogy őt Pozsony megye követévé válasszák.

Az ellenzéki főrendek — írják 1839. október 30-án — sűrűn tartják a tanácskozásokat. Ide Somogyinak szabad bejárása van. Ez a mágnásklub arannyal támogatja Somogyit, hogy mint emisszárius a lelkeket a magas kormány ellen izgassa, nemcsak Pozsonyban, de más megyékben is.¹³

Egy másik titkos jelentés mondja, hogy az ellenzék Somogyit Pestre küldötte, Ráday Gedeon grófhoz, annak követsége ügyében. Stuller gyorsíró és Somogyi («der famöse Somogyi») Pécelen is meglátogatták Ráday grófit. A megyegyűlésen is felszólaltak.

Pest megyének ezen generális gyűlésén a többi között a Nemzeti Színház ügye is szóba került. Földváry Gábor azt indítványozta, hogy a nádorispánt kéne felkérni, eszközölne ki 50.000 forintnyi kölcsönt a Nemzeti Színház részére. Ha az országgyűlés védelmébe veszi a színházat, a rendi

¹² Tynau, am 28. Okt. 1839. *»Der Grund — írja a rendőrség — seiner Ausschliessung liegt jedoch vielmehr darin, dass er (Somogyi) die ganze liberale Gesellschaft an Redetalent übertrifft, mehr glänzt und von den Exaltados celebrirt wird, somit andere verdunkelt und deshalb Hass und Neid erregt.«*

¹³ A titkosrendőrség írta volt e tanácskozásokról: *»sellbst der berüchtigte Somogyi Eintritt hat, den dieser Magnatenklub überhaupt mit Gold unterstützt und als Emissaire zu Aufregung der Gemüther gegen die hohe Regierung nicht nur in Pressburger, sondern auch in fremden Komitaten benützt. (1839. okt. 30 Pozsony.)*

megajánlásból vissza lehet fizetni a kölcsönt. Benyovszky Péter Földváry indítványa helyett azt ajánlotta, hogy egyenest öfelségét kell megkérni, utalná ki a kamarai pénztárból a szükséges összeget. Somogyi is hozzá akart e dologhoz szólni, de az adminisztrátor megakadályozta őt e szándékában s az idevaló rendeknek adta meg az elsőséget a felszólalásra. Erre a hallgatóság közt nagy lármá támadt s Ráday Gedeon gróf Somogyi védelmére kelt s kijelenté, hogy a szónokok közt nem szabad különbséget tenni. Prónay báró adminisztrátor erre bocsánatot kért és Somogyinak megadta az engedélyt a felszólalásra. Somogyi azt ajánlotta, hogy az uralkodóhoz intézendő felterjesztésben meg kell említeni, hogy *öfelsége a Búrgszínház (Bécsben) évi nyolcvanezer forinttal, a milánói színház pedig évi hatvanezer forinttal támogatja*, méltányos volna, ha öfelsége a Nemzeti Színház részére egyszersmindenkorra ötvanezer forintot adna, de nem kölcsönképpen. Ezután a szólásszabadság mellett tartott hatalmas védőbeszédet. Majd pedig e latin szókkal fejezte be beszédét: »quod censeam censuram esse delendam.«

Józsika báró helytelenítette Somogyi indítványát. Ha — úgymond — valamit kér az ember, minden harapós hasonlatot kerülni kell. Aztán a kérést lehetőleg szerény hangon kell előadni. (»Notizen über die am 20. December 1839. von dem Ständen des Pester Komitates abgehaltene Markalkongregatori.«)

Amint említők, az országgyűlési ellenzék vezetői elhatározták, hogy a megüresedett egyik követi állásra Pozsony megyében Somogyit jelölik. Batthyány Lajos gróf és mások a választás költségeit magukra vállalták. A választás Nagyszombatban, a ferencrendiek kertjében folyt le, hova mintegy 1400 ember lódult be. Az asztal kö-

zépén bundában, aggodalmas¹¹ arccal ült az adminisztrátor (Pálffy gróf). Délben megjelent a kertben Balogh János (követ) és később Somogyi is. Egyszerre rettenetes éljenzés hangzott fel. Somogyinak választói nyomultak be a kertbe¹⁵. Ha Somogyi nem csillapítja választóit — írja a rendőrség — az ellenfél embereit menten kiverték volna.

A kormány minden emberileg lehetséges dolgot megtett, hogy Somogyit, megbuktassa. Zichy Ferenc gróf főajtónállómester egész sereg kortessel jelent meg a választáson, akik a szegényebb nemesek szavazatát a falvakban jóelőre megvásárolták. Még Apponyi György gróf is megígérte, hogy eljön a választásra és Somogyi ellen agitál. Mivel azonban Tolnába kellett utaznia, nem jelent meg a választáson. Így hát — írja a titkosrendőrség — egyedül Zichy érdeme, hogy Somogyi megbukott. És Zichy grófot a király e nagy érdemeért rendjellel tüntette ki.

Úgy látszik, hogy Somogyi választási küzdelme a királyt is érdekelte, mert Sedlnitzky rendőrminiszter hosszú jelentést küldött erről a királynak. E jelentés szerint Scherz Fülöp pozsonyi kereskedő és fiai bejárták a megyét s pénzen vásárolták a voksokat. Scherznek egyik fia pozsonyi káplán lévén, ő meg a papságot tüzelte fel Somogyi ellen. Scherz és fiai a választás idején többszáz választót etettek és itattak, ők és embereik mód nélkül félték Somogyi híveinek támadásától. De semmi bajuk nem esett. A választás után azonban egy Németh nevű ne-

¹⁴ »Der Administrator ganz ängstlich in der Wildschur (Bunda) praesidirte«.

¹⁵ »Auf einmal erscholl ein fürchterliches Gebrüll von *éljen Somogyi Antal*, und mehr als 300 Menschen drangen in den Garten«.

mes ember (Somogyi híve) találkozáva a kereskedővel, így szólítá őt meg: »Hát kend az a Scherz?« Igen, felelte a kereskedő, én is nemes ember vagyok! A pofád — monda Németh — inkább hasonlít holmi rabszolgakereskedőhöz, mint fűszerkereskedőéhez. Jól értesz az embervásárláshoz. Aki ilyen kutyát nemessé tett, az maga is huncut.¹⁶

Mindenki kíváncsi volt, — írja a titkosrendőrség —, hogy jutott a Scherz-család e vállalkozáshoz, ki kérte fel erre? Balogh János és Somogyi szerint ez az egész dolog a nádorispán műve volt. A nádor Zichy Ferenc útján bírta meg Scherz-et a Somogyi ellen való korteskedésre. A nádorispán ugyanis nem feledte el azt a sértést, amiben néhány év előtt Somogyi részécsitette őt kiáltványában. S ha Somogyit követnek választjuk, a nádor kénytelen lett volna neki az országgyűlés termébe való belépést megtiltani! *Imigyen Somogyi ügyében kimondották, hogy bármibe kerül is, de meg kell őt buktatni! Gigászi munka volt ez!* És Somogyi még így is 423 szavazatot kapott s a lelkesedés oly nagy volt mellette, hogy ha éppen e napon (nov. 4-én) Pozsonyban nem lett volna a főrendi táblának fontos ülése s ha az ellenzéki mágnások eljöhettek volna Nagyszombatba, Somogyi biztosan győzött volna. *Hiszen az utolsó pillanatban az összes tót nemes (számra 162) Somogyira akart*

¹⁶ »Euer Gefriss sieht mehr einem Sklavenhändler, als einem Spezereihändler gleich. Ihr versteht euch wohl auf das Menschen kaufen, und der einen solchen Hund zum Edelmann gemacht, war eben ein solcher Hundsfott, wie ihr« (Ezt a titkosrendőrség magyarból fordította németre s e jelentés a király elé került.)

szavazni. Ezeket sem Somogyi, sem emberei nem igyekeztek megnyerni. Mivel rájuk fogták, hogy a kormány megfizette őket, mindnyájan Somogyira akartak szavazni. Sajnos, már későn érkeztek,¹⁷

A választás után, este Somogyi tiszteletére vacsorát (»eigentlich champanade«) adtak. Balogh János, a nagynevű követ monda az első felköszöntőt s a többi közt a lengyel nemzetet s jelenlévő tagjait éltette. Balogh második beszédjében Somogyit éltette, a félreértett Somogyit, akit ma nem választottak meg követnek. *Az igazi patriótáknak ez a sorsuk.* (Hatalmas éljenzés támadt ekkor.) De eljön az idő, mikor a jutalom azoké leend, akik kiváló tehetségükkel és jellemükkel ezt megérdemlik. Éljen Somogyi, akit mindnyájan még a jelen országgyűlésen a követek sorában akarunk látni. Átok a pártoskodókra!

A titkosrendőrség szerint ez alkalommal nagyon is feltűnő volt Balogh János, Lukenits és Somogyi intimitása. Lukenits sopronmegyei fiatalember, kinek apja Eszterházy herceg jószágigazgatója volt. Lukenits — írja a rendőrség — fiatal kora ellenére a legszemtelenebb liberálisok

¹⁷ »Die sämtlichen Slovaken-Adelige aus dem transmontaneer Prozess, 162 an der Zahl im letzten Augenblick für ihn (Somogyi) votiziren wollten, ohne von ihm und seinen Leuten geworben zu sein; weil man sie mit dem Vorwurf beleidigte, dass sie sich hätten erkaufen lassen« etc. — A titkos rendőrség jelentése szerint Balogh János a választás után ezt monda: »Somogyi müsse Deputierter werden, es koste was es wolle«.

egyike, szokatlan svádája van és sokban emlékeztet Lovassyra.¹⁸

Lukenits a választás dolgát mindenáron az országgyűlés elé akarja vinni. Hiába kapacitálja őt Balogh és Somogyi, ő állítja, hogy Scherz ezreket és ezreket kapott Somogyi megbuktatására.

A következő napon (nov. 11-én) jelentette a titkosrendőrség, hogy a liberális párt meggyőződése szerint Scherz vezette a pozsonymegyei választást Somogyi ellen, még pedig a kormány megbízásából. A szavazatszedő küldöttség is csalással élt.¹⁹ Olyik ember kétszer, háromszor is szavazott. Mióta — írja a rendőrség — mind e dolog ismertté lőn, az ellenzék sokkal melegebb és résztvevőbb érzéssel viseltetik Somogyi iránt. Most úgy tekintik őt, mint akit a kormány kérelhetlenül üldöz. Somogyi maga a mérséklet határát nem ismeri; az ellenzék érdekében mindenre kész s a vándorpatriótákhoz csatlakozott.²⁰ Ő itt Pozsonyban jogi gyakorlatok céljára ifjúsági egyesület alapításán fáradozik. Már ki-

¹⁸ »Lukenits, der obwohlen noch jung, einer der ausgelassensten Liberalisten ist, und eine Svada besitzt, welche bei einem so jungen Burschen noch so bald nicht vorgekommen ist, er erinnert viel an Lovassy sowohl in seiner tollen Manier, als auch seiner geflüchten Äusserungen über alles, was die Regierung betrifft«. (Notizen über die am 4. November 1839. in Tyrnau vorgenommene Deputirten-Wahl.)

¹⁹ Pressburg den 11. November '1839: »die Deputation, die in Tyrnau zur Sammlung der Stimmen während des Wahlaktes aufgestellt gewesen sei, sich betrügerisch benommen Habe«.

²⁰ Ezt a titkosrendőrség így fejezi ki: »wird sich nun den vagirenden Congregationshelden anschliessend

vonatot is készített a hazai közjogból, mely az ellenzék részéről felállított publicisztikai kérdések megvilágítására szolgál.

Somogyi és Tóth Lőrinc — írja a titkosrendőrség 1839. december 9-én — nincsenek Pozsonyban. Visszajövetelükig tehát szünetelnek a szokásos összejövetelek. Somogyinak kivonatos munkáját, a *Juspublicum*-ot az ellenzéki mágnások is szorgalmasan forgatják. Batthyány Lajosnak már készen is van a beszédje, melyet a szólásszabadság ügyében a legközelebbi főrendi ülésen fog elmondani. Ebben megállapítja, hogy a király és a kormány nem egy fogalom s hogy élőszóval nem lehet főbenjáró bünt elkövetni. Aki ezen alapelveket megtagadja, az a mi eddigi alkotmányunkat is megtagadja. Ha a kormány ezt meg akarja cselekedni, engedje meg, hogy a halálos ítéletet az ő szájából halljuk. Meglepni nem fog bennünket, de *én esküszöm, hiába számítanak a törvényhozás azon részének végleges kimerülésére, mely ez ügyben két országgyűlésen át a nemzet diplomatiái öngyilkosságát, a mostani kornak szégyenét s a jövő nemzedék átkát eltávolította!* örülünk ez ellenállásnak, melynek sikerült feltartóztatni azt a csapást, amit a főrendek elvakultsága vezetett.

Somogyi nem lévén Pozsonyban, a megye generális ülése simán folyt le. Sedlnitzky miniszter meglegedetten írta volt a királynak, hogy Somogyi, a hírhedt táblabíró a tolnamegyei zavargások támogatására utazott s így a pozsonyi gyűlésen semmi zavargás sem volt.

Somogyi az ellenzék megbízására Sopron megyében egy hold földet vett, hogy a megyegyűléseken felszólalhasson és az ellenzéket imígyen erősítse. Az volt a hivatása, hogy Felsőbüki Nagy Pál követségét lehetetlenné tegye. Nagy Pál ugyanis ekkor már beadta derekát

a kormánynak. (Sedlnitzky miniszter jelentése a királynak 1839. november 10-én.)

Somogyi más megyékben is folytatta hazafias buzgólkodását. Biharban Komáromy György szerzett neki birtokot. Más megyékben ismét mások íratlak rá földet. A rendőrminiszter 1839. november 12-én már azt jelentette a királynak, hogy Somogyi működése aggasztó kezd lenni, ezért minden rendelkezésére álló eszközzel küzdeni fog ellene. Somogyit ez miben sem hátráltatta. Mindenüvé elment és lelkesen szónokolt. Szava — írják — a szélvésznel is harsogóbb volt, mikor édes hazája siralmas állapotát vázolta. Mindig eleven erőket mozgatott s bármit szólott a multunkról, azt meg is bizonyította. Még a titkosrendőrség is megírta Bécsbe, hogy *Somogyi soha nem iszik s emberségnél egyebet nem ismernek benne!* Hatása tehát mindenütt nagy volt.

Sedlnitzky miniszter 1839. november 26-án írta a királynak, hogy Somogyi mint az ellenzék emisszáriusa, magára vállalta valamennyi megyej gyűlés meglátogatását.²¹ E hó 23-án gonosz célból Nyitrára ment, hogy a gyűlölt Emödy János követ visszahívását keresztülvigye. Azonban Mednyánszky fogja a gyűlést vezetni s megakadályozza a szólásban Somogyit.

Ez év december havában maga Somogyi írta (elfogott) levelében Bige Károlynak, hogy most Fejér megyébe, Somogyba, Zalába és más dunántúli megyékbe megy a restaurációkra.²²

²¹ Sedlnitzky a királyhoz: »Der berüchtigte pressburger Komitats-Assessor Somogyi die Rolle eines Emissärs der Oppositions-Parthei für alle General-kongregationen übernommen«.

²² Pressburg, den 4. Dez. Übersetzt aus dem Ung.

Sedlnitzky miniszter december hó 4-én írta volt a császárnak: »A hírhedt pozsonyi táblabíróról: Somogyi Antalról, akinek aggasztó fondorlatairól már oly sok alázatos jelentést küldött, napról-napra kiviláglik, hogy alapelveiben és érzéseiben teljesen megromlott.²³ Ezen individuum az ellenzék vezetőinek kezében pusztá eszköz. Felséged meghagyta, hogy ez egzaltált demagógot, az ifjúság e megrontóját, a legszigorúbb rendőri felügyelet alatt tartsam.²¹ íme jelenthetem, hogy Somogyi Tolna és más megyékbe megy a megszokott gonosz szándékkal.«

A rendőrminiszter e jelentésében említést tesz egy lengyel menekültről is, aki Somogyival együtt járja be a megyéket. Megígéri a királynak, hogy ez ember kilétét is ki fogja kutattatni. Ezután szól arról az olvasókörőről, melyet Somogyi Pozsonyban alapított. E körnek célja, tekintettel az alapítóra, csak gonosz lehet, noha az összejövetelek eddig nem titokban, hanem nyilvánosan történtek.²⁵

Ugyancsak december hó 4-én (1839.) Pozsonyból írta volt a titkosrendőrség, hogy Somogyi Antal nov. 28-án Tóth Lőrincsel és azzal a bi-

²⁸ »Dieses in seinen Grundsätzen und Gesinnungen ganz verdorbene Individuum ein stets bereitwilliges Werkzeug in den Händen der Führer der Opposition sei«, etc.

²⁴ E. M. Haben mir vorlängst di Verpflichtung auferlegt, diesen exaltirten Demagogen und Verführer der Jugend zum Gegenstande einer unausgesetzten und eindringlichsten Überwachung unterziehen zu lassen«.

²⁵ »Ich habe daher — írja a miniszter — meinen Agenten und geheimen vertrauten Organen in Pressburg gleichfalls die schärfste Überwachung und unausgesetzte Controlle zur Pflicht gelegt, diese Konventikeln auf das genaueste zu überwachen.«

zonyos lengyellel (Weinszkyvel) Pestre ment s onnét indul Tolnába a generális gyűlésre, hogy ott az ellenzék érdekében felszólaljon. Somogyi ajánlólevelekkel megy Tolnába. Célja a megyékben az ellenzékot erősíteni s a hazafias szellemet ébreszteni. Elmegy mindenüvé. Tolnából Fejér megyébe indul, onnét pedig Szatmárba. Az utóbbi helyen Kendét akarja megbuktatni, vagy legalább ellenzéki utasítást íratni részére. Arról a tervről sem mondott le, hogy Nagy Pált megbuktatja Sopronban. Ami a dolognak pénzügyi oldalát illeti, Batthyány Lajos és Károlyi György grófok támogatják őt. Eszerint semmiben sem szenved hiányt, elegendő pénze van arra is, hogy az ifjúságot magához csalogathassa. Legbensőbb barátai közé számlálja a híres barsi követet: Balogh Jánost, aztán az épp oly ismeretes lipthói követet: Madocsányit, a pesti Fáy Andrást, a soproni Lukenitset, Tóth Lőrincet, a lengyel Weinskyt és Borsiczky Istvánt, Trencsén híres ellenzéki követét. Ezek közül Lukenits cenzúráit ügyvéd ugyan, de kihágásai miatt fel nem eskették. Nagy vagyona van, túlzott hazafí, nagy szónok s jeles ismeretei vannak. Somogyitól csak annyiban különbözik, hogy *Somogyi sosem részegeskedik s viselkedésében mindig szolid.*²⁶ Lukenits ellenben durvaságban mértéktelen s a hazafiságban kirívóan erőszakos. A lengyel Weinsky állítólag mint őrnagy szerepelt a lengyel fölkelésben. Maga Weinsky hirdeti, hogy az orosz kormány nagy összeget tűzött ki a fejére. E lengyelt Somogyi magával viszi mindenhová. Vele volt például Nagyszombatban a követválasztáskor,

²⁶ »Dieser (Somogyi) sich nie betrinkt und meistens Solidität in seinem Benehmen zeigt, während jener (Lukenits) in Rohheit und Burschikosltät übergeht.« etc.

Vas megyében, Sopronban és Zalában. Wainsky jól beszél magyarul. Politikai összejöveteleken mindig nemzete szenvedéséről beszél s a nem Magyarország részvétét igyekszik felkelteni, övéi iránt. Eddig csak annyit sikerült róla megtudni, hogy igazi nevét Somogyi sem ismeri s hogy már évek óta Somogyi, Lukenits s néhány patrióta támogatja őt. Különben ő csak a katonai dolgokban járatos; a politikában gyenge.

Az 1840. év február 17-én jelentette a titkosrendőrség Sedlnitzky miniszternek, hogy Somogyi »e hírhedt agitátor« beutazza Magyarországot és izgat mindenütt az ellenzék érdekében. *Ő mindenütt feltétlen engedelmességet prédikál Deák Ferenc szavai iránt* s főleg az ellenzék egységének szükségességét hirdeti; mert ez az egyetlen eszköz szerinte a győzelemre. A pénzt Somogyinak e keresztes hadjáratra Batthyány Lajos adja.²⁷

A következő napon jelentette a titkosrendőrség, hogy a hírhedt Somogyi Bihar megyében van s a fölötte viharos megyegyűlésen módnélkül izgató beszédet mondott a magas kormány és a klérus ellen. Beöthy Ödön, aki e generális gyűlésről és Somogyi szerepéről írásbeli jelentést kapott, tegnap a kaszinóban nagy örömmel s ragyogó szemekkel olvasta azt fel. Komáromy György adott Somogyinak földet Bihar megyében, hogy a gyűlésen felszólalhasson. Maga Komáromy nem lehetett jelen az ülésen, mert súlyosan megsebesítve Kolozsvárott fekszik Lendvayné miatt párbaft vivott Teleky Domokos gróffal s most seblázban fekszik. Beöthy szerint Somogyi teljes méltánylást érdemel az ellenzék részéről.

A jóérzésű politikusok (Gutgesinnte) azonban

²⁷ »Er predigt überall unbedingt Gehorsam den Worten Deáks, überhaupt Einheit der Opposition, als das einzige Mittei zu siegen« etc.

— írja a rendőrség — csodálkoznak azon, hogy Somogyi izgathatja a megyék népét, holott Weselényi Miklóst egyetlen beszéde miatt pörbefogták. Somogyi ugyanis Bihar megye gyűlésén felsorolta Ausztriának mindazon bűneit, (I. Ferdinánd korától a mai napig), miket Magyarország ellen elkövetett. Aztán az örökös sérelmek felsorolásával bizonyította, hogy Magyarországnak saját alkotmányos erejével kell magán segítenie.²⁵¹

Mivel — írja a titkosrendőrség — a fiskusnak már tudomást kellett szereznie a bihari dolgokról, a jóérezésű politikusok hiszik, hogy mihelyt megérkeznek a hivatalos jelentések a bihari gyűlésen elhangzott beszédekről, s mihelyt valónak bizonyul Somogyi kifakadása a kormány ellen, a fiskus megbízatást fog kapni Somogyi elfogatására.²⁹

Az 1840. év február 27-én jelentette a rendőrség, hogy Somogyi az Erdődy családdal Eszlárról Pozsonyba érkezett. Amint ennek hirteljes híre elterjedt a városban, Somogyit nagy éljenzés közben a kaszinóba vitték, ahol öregek és ifjak, asszonyok és lányok, mint valami csodálényt, nem győzték bámulni.³⁰ Az ifjúság, miután hihetetlen lelkesedéssel éljenezte őt, szerenádokat adott tiszteletére. Somogyi ma — írja a rendőrség — Kolozsvárra utazik protektorának, Komáromynak látogatására, aki még mindig az ágyat őrzi.

Március 3-án Pozsonyban már széltében be-

²⁸ »Durch die Zeit der ewigen Gravamina zu beweisen gesucht, dass Ungarn nur mit eigener konstitutionellen Kraft helfen müsse« etc.

²⁹ Pressburg, am 18. Februar 1840.

'so »Wurde sogleich in dem Kasino eingeführt, wo ihn alt und jung, selbst Frauen und Mädchen gleich einem blondbärtigen Wunderthier nicht genug besehen konnten«.

szeltek Somogyinak megtörtént elfogatásáról. A hivatalos jelentések szerint e hír nagyon felizgatta a közönséget. Az ellenzék vezetői azonban tudták, hogy ez hamis hír. A kormány — mondották ezek — azért terjesztett ily hamis híreket, hogy a hangulat kiszimatolhassa. S ha ez a hangulat neki kedvező, akkor az elfogatást csakugyan végrehajtatja. De hát — mondották a hazafias követek — annyira még nem jutottunk, hogy történeti igazságok kimondásáért valakit bezárjanak. Hiszen a deszpotizmus és az oligarchia is a történetre támaszkodik; miért fél tehát a kormány a történeti igazságok hangoztatásától? Tán már előre retteg az utókor ítéletétől? Az általánosan ismert történeti igazságok elmondásának a kormány csak örülhet, mert vannak olyan kevésbé ismert történeti igazságok is, amik a kormányzatra igen kellemetlenek lehetnek. Ilyen például az, hogy a *pragmatica sanctio tárgyalásakor az ülésteremben összegyűlt rendekre a várból huszonnégy ágyút irányítottak s ha el nem fogadják a javaslatot, a levegőbe röpítik az üléstermet a követekkel együtt! A kormány köszönje meg, hogy Somogyi nem ilyen, hanem általában ismert történeti igazságokat sorolt fel.*³¹

Másfél hónappal később jelentette a titkosrendőrség, hogy a hírhedt Somogyi Antal a gazdag Erdődy kisasszonyt veszi nőül s állandóan Bihar megyében települ meg. Ő a megyében igen népszerű s az ifjúság fáklyászenével is meg-

³¹ »Bei der Annahme der Pragmatischen Sanction nicht redlich herging, indem in Pressburger Schlosse 24 Kanonen auf den Sitzungssal gerichtet waren, und wollten sich die versammelten Stände nicht in die Luft sprengen lassen, so müssen sie die ihnen vorgelegte Pragmatische Sanction annehmen.« (Pressburg, 3. März, 1840. Gerücht über Somogyis Verhaftung.)

tisztelte már. Az arisztokratizmusnak itt már vége van. Mióta Somogyi e megyében tartózkodik, teljesen demokratikussá lőn a megye népe.

Több titkos jelentés szól Somogyinak Tolnában, Zalában, Vas megyében stb. kifejtett hazafias izgatásáról. Állandóan magával vitte Weinsky menekült lengyel őrnagyot s olykor Tóth Lőrincet is, az író.

Batthyány Lajos gróf 1840 tavaszán külföldi utra készült. A télen azonban már Pesten akart lenni, mert a liberális párt központját e városban akarta megszervezni. A titkosrendőrség április 13-án kelt jelentése szerint Batthyány gróf a Hatvani-utcában lévő Cziráky-házban akar lakást fogadni. Természetesen maga mellé veszi itt Somogyit (*»den berüchtigten Kongregations-Züglern Somogyi«*), aztán Madarassyt, Besze Jánost stb. Kívánatos volna — írja a rendőrség —, hogy Batthyány gróf minél tovább külföldön maradjon.

Somogyit az ellenzék az 1843-1844. évi országgyűlésre követnek akarta választatni, de a bécsi kormány ezúttal is lehetetlenné tette a megválasztását. Követ tehát sehasem lett, de képviselőnek megválasztották őt 1848-ban. A szabadságharcunk leverése után Somogyi külföldre menekült. A kiegyezéskor visszatért hazájába s az irodalomnak szentelte életét. Irodalmi működése eléggé ismeretes. Meghalt 1885-ben. A *Budapesti Hírlap* nekrológban vett bucsut tőle.

XVI.

**ILLÉSHÁZY ISTVÁN ÉS A
TITKOSRENDŐRSÉG**

Illésházy István és a titkosrendőrség

Az Illésházy-család utolsó férfitagja: Illésházy István gróf, a múlt század első felében hazánk legnépszerűbb embere volt. Nemcsak itthon, de még a külföldön is ismerték és magasztalták őt. A Bécsben német nyelven megjelenő évkönyvek is több magasztaló cikket adtak róla. Hormayr báró 1827. évi évkönyve is immár másodízben íratott róla alapos és elismerő cikket. Mielőtt azonban ez megjelenhetett volna, Stürmer báró értesítette a rendőrminisztert »e mérnyeletről«. Miként lehetséges — írta —, hogy az udvarnak e nyílt ellenségéről valaki azt merje irni, hogy *»bár utolsó e néven, de az Illésházy név még sokáig fog élni, mert minden hazafias lelkű magyar hálás emlékkal idézi vissza azt az Illésházy-családot, mely háborúban és békében oly sok kitűnő férfit adott hazájának!«*¹

Ezt a cikket — írja Stürmer báró — ki kell hagyni az évkönyvből. Sedlnitzky rendőrminiszter el is rendelte az Illésházyról szóló cikk törlését. S Hormayr 1827. évi évkönyvében csak Illésházy

¹ Hammer an Hormayer, Döbling, 18. Juli 1826. »dass der letzte dieses Namens noch lange einen Namen aufrecht erhalten möge, der jeden vaterlaendisch gesinnten Ungarn so viele grosse Tage, so viele in Krieg und Frieden hochhervorragenden Maenner in dankbars Andenken zurueckruft.«

István arcképe jelent meg minden megjegyzés nélkül.³

Bármennyire gyűlölte a bécsi kormány Illésházyt, titkosrendőrei és kémjei mégis oly dolgokat is jelentettek róla a rendőrminiszternek s ez a császárnak, hogy emberi nagyságát, páratlanul nemes szívét és igaz hazafiságát még az ellenséges jelentésekben is ragyogni látjuk.

Bevett szokás volt, hogy egy-egy országgyűlés megnyitásakor a titkosrendőrség a kémek és a megbízottak segítségével az alsó- és felsőház valamennyi tagjáról élet- és jellemrajzot nyújtott be a rendőrminiszternek. Ezek a rajzok többnyire elég tárgyilagosak voltak. Az 1830. évi országgyűléskor a titkosrendőrség Illésházy István grófról ímígyen írt volt:

Körülbelül hatvanéves, nagy ismeretei, nagy szónoki tehetsége s nagy vagyona van. Az egész országban, de főleg az ő két megyéjében (Liptóban és Trencsénben) hihetetlenül népszerű. A megyei tisztviselőket csak atyafiainak nevezi s mindenkinek, sokszor kérés nélkül is, szívesen nyújt segítséget.³ Emiatt módnélkül szeretik és becsülik őt. Az 1825-1827. évi országgyűlésen az ellenzéknek annál inkább veszedelmes feje volt, mert a rendeknek teljes bizalmát bírta; mert szerették őt s ragaszkodtak hozzá. Minden, ami az ellenzékhez tartozott, az ő kezébe futott. Némák és Borsicky követeknek heves támadásai a kormány ellen, az ő műve volt. A mostani

² Freyherr von Stürmer Sedlnitzky miniszterhez, juli 26. »die Familie Illésházy betreffenden Aufsatz noch vor der Zensurerledigung mit einem anderen auszuwechseln« etc.

³ »Ungemein Populär, Ungezwungen und nicht selten ohne angesprochen zu sein, hilfreichen Benehmen wegen allgemein geliebt und geachtet« etc. (Tabula Procerum 120 oldalas rendőri kimutatás.)

(1830-i) országgyűlésen is nagy hatással van a rendekre, főleg az ellenzékiekre, akik valósággal hódolnak neki.⁴ Az 1826. év március havában a császár megdorgálta őt, emiatt a hazafias párt nagy fájdmárára otthagyta az országgyűlést.

Az országgyűlési titkosrendőrségnek sok, igen sok ilyen jelentése szól Illésházyról. S bár e jelentések írója azon volt, hogy a hazafias ellenzékkel tartó Illésházyt lehetőleg gyűlöletes színben tüntesse fel a rendőrminiszter előtt, kénytelen volt mégis kimagasló jellemvonásokat írni róla. Megírja például, hogy Illésházy, ha a haza javáról esik szó, semmi áldozattól vissza nem riad.⁵ Páratlan emberszeretetét, a jobbágyak és a szegények határt nem ismerő támogatását nem egyszer hangoztatja. Megírja azt is, hogy a trencséni hévizek mellett a szegény betegek részére épületet emeltetett s a gyógyforrást használó szegényeket ingyenes ellátásban részesíti.

A rendőrség bűnül rójja fel Illésházynek, hogy a fiatal Széchényi Istvánt politikai oktatásban részesíti. A kortársak azonban ezt nagy érdemnek tekintették. *Az 1825-1827. évi országgyűlés alatt — írja a rendőrség — Széchényi István folyton Illésházy körül forgott s mint Illésházy ünnepelt növendéke szerepelt.*⁶ Egy másik jelentésében írta volt a rendőrség: Graf Stephan Széchényi war somit der Brennpunkt für

⁴ »Hatte auf die Stände, und vorzüglich die Opposition, die ihm öffentlich huldigte, und allen seinen Ansichten beipflichtete, einen sehr grossen Einfluss«.

⁵ »Er kein Opfer für das Vaterland scheue« etc.

⁶ *Graf Stephan Széchényi auf dem Landtag Illésházy s gefeierter Zögling... ausdauernd, mit unendlichen Fleiss fing er an die Constitution seines Vaterlandes zu studieren« etc.*

alle übrigen exaltirten jungen Magnaten, während er selbst der Zögling des Grafen Stephan Illésházy.⁷

Tudjuk, hogy Eszterházy Mihály gróf is egyik kiemelkedő alakja volt a hazafias pártnak. Az országgyűlési rendőrség őt a legexaltáltabb fiatal mágnásnak, az ellenzék leggonoszabb tagjának írta, aki a főrendi táblán magyar beszédeket mond. Ez is — írja a rendőrség Illésházy gróf oskolájából került ki.⁸

A múlt század első felének országgyűlésein Borsiczky István neve számtalanszor szerepelt. A legnépszerűbb ellenzéki követek egyike volt ő, akiről még a titkosrendőrség is megírta, hogy nagytehetségű férfiú, de tehetségét a korona ellen pazarolja.⁹ Ez is Illésházy kreatúrája — jelenti a rendőrség — s tőle kapja az irányítást.¹⁰

Némák Ferencről, a heves ellenzéki követről és szónokról ugyanezt írta a rendőrség,¹¹ valamint Fekete Ferenc grófról is.

Amint e jelentések is mutatják, a titkosrendőrség magyar szempontból még akkor is dicséretes

⁷ 1827. April havi jelentés Pozsonyból továbbá: »Präsidialvortrag mit charakteristisch-meritorischen Notizen über die Individuen der Magnaten und Stände-Tafel.« Sedlnitzky miniszter öfelségéhez 1827. nov. 17. Bécs.

⁸ Preessburg, 1827. "April. »Er ist aus der Schule Grafen Illésházy, eines der Hauptmitglieder der Graf Széchenyischen Reunion und einer der unverbesserlichsten jungen Männer der Opposition«.

⁹ »Ein Mann von sehr vielen Talenten, die er aber nur zum Nachtheile der Krone verwendet«.

¹⁰ »Es ist bekannt, dass er ganz Werkzeug und Kreatur des Grafen Illésházy ist; von diesen den Impuls und die Richtung seines Benehmens erhielt.«

¹¹ »Ist auch Némák das Werkzeug und Organ des Grafen Illésházy«.

dolgot írt Illésházyról, amikor igazában korholni igyekezett őt.

Bár keserű hangon, de többször kénytelen azt is elismerni, hogy Illésházy páratlan népszerűségnek örvend az országgyűléseken. Az 1825. évben például azt jelentette Bécsbe, hogy Illésházynek a hazafias pártban oly nagy tekintélye van, hogy nádorválasztás esetében nádornak választanák őt!¹²

Mikor a jeles Dessewffy Sámuel 1827-ben elhagyta az országgyűlést, a titkosrendőrség azt jelentette róla: »Er war ein grosser Verehrer des Grafen Illésházy«. Hogy Dessewffy József gróf is lelkes híve volt Illésházynek, azt a rendőrségen kívül maga Dessewffy gróf is megírta.

Ha a gyűlölt titkosrendőrség imígyen írt volt Illésházyról, gondolhatjuk, minő mérhetetlen becsüléssel s szeretettel szólottak róla magyar kortársai. Dessewffy József gróf, Illésházynek hű barátja, írta volt róla: *»Szívében, tetteiben a legemberszeretőbb halandó volt.«*

Az öreg Vay írta volt róla: »Annyi esze van e nagy urnák, amennyi még egy kis urnák is elég volna«. Kortársai írták volt, hogy a vendégfogadásban páratlan volt. »Több szívességgel és méltósággal vendéget fogadni, mint ő, lehetetlen volt.« Kortársai jegyezték fel róla, hogy valláskülönbséget nem ismert, felebarátja volt minden ember a legutolsó koldusig. Minden érzése között hazaszeretete és magyarsága volt a legerősebb. Kortársa és barátja, Dessewffy gróf írta róla: *»Jó hazafi, jó polgár s valódi magyar, tehát jó ember is volt, kiben a nagylelkűség jószívűséggel, a férfias szilárdság elmésséggel s kellem-*

¹² »Bei den Ultrapatrioten in so grossen Ansehen steht, dass er noch Meinung vieler, im Falle einer Palatinuswahl in die Cadidaten gebracht, dazu erwählt würde.«

mel, a méltóság enyelgő nyájassággal volt párosulva.«

Az országgyűlési rendőrség Illésházy leveleit is igyekezett megszerezni. Ő azonban nem postán, hanem Péter (Szentiványi) nevű emberével hozatta és küldötte leveleit. A rendőrség ezt az embert is megvásárolta s így Illésházyhoz intézett több levelet megszerzett. Az egyik ily levelet a gömörmegyeiek írták neki ilyen megszólítással: *»Az utolsó örökös főispánnak, az utolsó igaz magyar mágnásnak, az ország és a jobbágyság atyjának, az alkotmány megmentőjének: gróf Illésházy Istvánnak!«*¹³

Akik a levelet írták, nagyon jól tudták, hogy Illésházy a legutolsó jobbággal is szóbaállt, segített mindenkin, s a szenvedőknek nagyobb jótevője nála nem akadt. Emellett minden tettében és beszédében a legtisztább hazafiság nyilatkozott meg.

Dessewffy József emlékbeszédéből tudjuk, hogy Illésházy már serdülő korában sok komolyságot, sok tehetséget árult el.¹⁴ Az iskolákba már magával vitte a magyar nyelv iránt érzett szeretetét és hazafias érzését s az akkori oskolák diákos rendszere sem tudott rajta e tekintetben változtatni. A budai egyetemen a bölcsészetből, az egri akadémián pedig a törvénytudományból

¹³ »Der letzte Erbobergespann von zwei Komitaten, der letzte echt ungarische Magnat des Landes, des Bauers Vater und Retter der Constitution tituliert.«

¹⁴ Atyja Illésházy János szeptemvir, anyja Batthyány Szidónia, Magyarország egyik legkitűnőbb úrhölgye volt. Az 1786. évben nőül vette Barkóczy Teréz grófnőt. Három leánygyermeké született tőle. Illésházy Istvánnak egyik nagybátyja Batthyány József esztergomi érsek és prímás, a másik meg Eszterházy Károly egri püspök volt.

szerzett oklevélét. Ismereteit s tehetségét aztán a gyakorlati életben ragyogtatta. Kitűnő szónoknak s csodált dialecticusnak bizonyult s kortársainak nemcsak szeretetét, hanem bámulatát is korán magára vonta. Az 1790. évben mint Trencsén megye követe szerepelt az országgyűlésen. Bár ő maga két vármegyének volt örökös főispánja, e méltóság eltörlése mellett szólalt fel. Szabadelvűségét s önzetlenségét hirdeti ez a felszólalása is. Pedig a szabadelvűség ez időben még nem valami hálás feladat volt.

Mivel a bécsi udvarnak nagyon is érdekében állott Illésházyt, mint Magyarországnak Eszterházy herceg után leghatalmasabb birtokosát megnyernie, elhalmozta őt mindenféle kitüntetéssel. Már 1792-ben kamarásnak nevezte ki, 1808-ban aranygyapjas vitézzé, majd meg titkos tanácsossá, végül királyi főasztalnokka tette. Mindez semmit sem változtatott Illésházyn. ő megmaradt igazi hazafinak, az ellenzék vezérének s Metternich törvénytelen rendeletei ostorozójának. Az 1790. évtől 1830-ig valamennyi országgyűlésen talpraesett, okos beszédeivel a magyar érdekek mellett küzdött.¹⁵

A napóleoni időkben mint a lipómegyei felkelő sereg ezredese tüntette ki magát.

Illésházynak országos tekintélye lévén, a nádorispán nem egyszer kért tőle tanácsot. József főherceg nádor és Illésházy elég gyakran váltottak levelet egymással. A nádor 1806. augusztus hó 9-én is levélben kérte Illésházy tanácsát hadi, politikai és pénzügyi kérdésekben. Illésházy szeptember 9-én Dubniczáról válaszolt a nádor minden kérdésére. Ez a válasz egy rendkívül érdekes, becses és hazafias tanulmány Magyar-

¹⁵ Ezért nevezik őt a rendőri jelentések hálátlan és szemtelen embernek.

ország helyzetéről.¹⁶ Ez a tanulmány teljesen feltárja előttünk Illésházy lelki világát és hazafias gondolkozását. *A 14 iv alakú oldalra terjedő tanulmány bőven kifejti, minő áldozatokat hozott Magyarország az uralkodó háznak s mily kevés méltánylással találkozott részéről.* »Fáj és fájni fog a magyar nemzetnek, hogy megkérdése nélkül szerencsétlen háborúba keverték s e háborúk minden terhét egyedül neki kell viselnie!«

Illésházy e bevezetés után kifejti a maga nézetét a szerencsétlen hadakozásról, a rossz hadvezetőségről és a rossz békekötésről, mint az ország mai romlásának okairól. Kívánja, hogy a békekötéseknél a magyar tanácsosok is jelenlegyenek s hadiügyekben is meghallgassák a magyarokat. *A magyar nemzet joggal követelheti, hogy a miniszterek és a titkos tanácsosok között az ő fiai is szerepeljenek.*

Illésházy ezután hosszasan fejtegeti, mint lehet a bankócédulák értékét szilárddá tenni. E célra ő azt ajánlja, hogy a bankó számát kisebbíteni, a hipothékát pedig növelni kell.

A kormány követtele állandó insurrectióra Illésházy megjegyzi, hogy e követelés ellenkezik a magyar alkotmánnyal. A portális felkelés pedig csak rendkívül veszedelem esetén vehető igénybe. Ennélfogva az insurrectiót s annak rendezését csakis az egyes országgyűlések

¹⁶ Aesserung des Grafen Stephan Illésházy an den Palatin, Dubnicza den 9. Sept. 1806, über den Vorschlag eines abzuhaltenden Landtages und der an die Stände zustellenden Petita. Replica excellentissimi domini supremi comitis Stephani Illésházy serenissimo archiduci palatino. (Ez irat a volt titkosrendőrség levéltárában őriztetett, s a legutóbbi bécsi forradalomban elégett.)

határozhatják el. A toborzást csakis az országgyűlésen meghatározott mértékben szabad elrendelni. Az insurrectio katonasága egyesegyedül a nádornak, mint országos főkapitánynak a kardja alá tartozik s a rendes hadsereghez nem csatolható s idegenek vezetése alá nem adható.

Illésházy ezután az állandó katonaság, majd meg az adózás ügyét tárgyalja.

Az én véleményem szerint — írja Illésházy — mindezen ügyek tárgyalására a jövő tavaszra kellene az országgyűlést összehívni. Ez sokkal helyesebb volna, mintha most hirdetnék ki az országgyűlést; mert most minden dolog hihetetlenül drága. Az országgyűlés tehát nagy teher lenne a szegénységre; mert hisz nekik kell fizéiniök a diurnumokat.

A nádor meghallgatta Illésházy tanácsát és az országgyűlést csakugyan a következő évre hirdette ki.

Mint Illésházynak majd minden Írásában, úgy e felterjesztésében is jó szive szólalt meg, midőn a szegénység érdekében még az országgyűlés elhalasztását is indítványozta.

E jó sziv szólalt meg akkor is, mikor az orosz segélycsapaíok átvonulása után *a kenyér nélkül maradt jobbágyoknak minden magtárat megnyitatta s ingyen osztatta szét a kenyérmagvat.*¹⁷

E század elején tartott országgyűléseken Illésházy még jó lábon állt a nádorispánnal. Sokszor adott néki jó tanácsot. Pozsonyban gyakran látták a nádorispánt a sétatéren Illésházy-

¹⁷ Erről írja a titkosrendőrség: »Seinen Bauern seine Granarien eröffinet habe ... dies sei auf ewig in den Büchern der hohen Stelle und dem Herzen des Palatin gegraben.«

val, Desewffyvel és Pálffy generálissal beszélgetve föl és alá sétálni.¹⁸

Az 1811-1812-i nevezetes országgyűlésen Illésházy már nagy szerepet játszott. A felsőházban rendszeren ő védelmezte a rendi tábla izeneit. Az 1812. év január havában például a főrendi tábla ülésén a rendek izenetét tárgyalták a megajánlandó subsidium ügyében. A főrendek közül egyedül Illésházy és Végh szálltak sikra a rendi tábla izenete mellett.¹⁹

Az 1812. év május 20-án jelentette az országgyűlési rendőrség, hogy Illésházy gróf az úgynevezett finans-pátens és a váltópénz ügyében beszédet mondott, melyet e szókkal fejezett be: »*imperatam legem non recipio*«, azaz ránk erőszakolt törvényt nem fogadok el. E beszédnek oly hatása volt, hogy a rendőri jebntés szerint még a személynök is könnyezett.

A magánkorrelációk rendezése ügyében a két tábla deputátiót és al-deputátiót választott. A 15 tagból álló al-deputatio elnöke Illésházy István lett. Mint ilyen, szorgalmasan vezette a tárgyalásokat s jó maga is többször felszólalt. Az üléseket többnyire Illésházy lakásán tartották.

Mikor a 121-i vegyes ülésen felolvasták a királyi végzést a rendeknek szept. 30-án felterjesztett iratára, a követeket nagy keserűség fogta el; mert a királyi resolutió a devalváció, a papírpénz s a királyjogok ügyében abszolút jogot vindikált magának. El is határozták, hogy a reso-

¹⁸ 1811. november 11-én is ezt jelenti a rendőrség és hozzáteszi: »das Gespräch schien sehr lebhaft, da Dessewffy immer mit den Händen arbeitete.«

¹⁹ »Allein Herr Graf Stephan von Illésházy und Stephan von Végh Excellenz sprachen sehr lebhaft zum besten der Stände.« (Pressburg den 25. Jänner 1812.)

lucióra válaszfeliratot bocsátanak a királyhoz, még pedig azonnal. Ezt a határozatot a főrendi táblán Illésházy és Erdődy Károly grófok védelmezték. (»Die mit den Schreibern — írja a rendőrség — in ein Horn blasen«)

Az 1812. évi országgyűlés bezárása után hamar megkezdődött az abszolutisztikus kormányzás. A törvénytelen adó- és ujonc-szedés ellen Illésházy hevesen tiltakozott. Még főispáni méltóságáról is lemondott. Ettől kezdve már mint az udvar ellensége szerepelt.

A nádor megemlékezve a régi barátságról, 1825-ben két levélben kérte Illésházyt, jöjjön el az országgyűlésre. Illésházy ugyan eleget tett a felszólításnak, de már nem mint a nádor bizalmas barátja jelent ott meg. Szívvel lélekkel az ellenzékhez csatlakozott s mint annak feje, ő irányította a hazafias ellenzékét mind az alsó, mind a felső táblán. Maga az országgyűlési titkosrendőrség is több ízben jelentette Bécsbe, hogy Illésházy igen szorgalmasan látogatja a rendi tábla üléseit is s figyelemmel hallgatja a vitát.²⁰

Az ellenzéknek minden törekvése oda irányult, hogy a veszélyben forgó alkotmányt megvédje és biztosítsa a bécsi abszolutisztikus kormánnyal szemben. Ezt a törekvést nemcsak Bécsben, hanem itthon is sokan gyanús szemmel nézték. Az udvarnak emberei megbotránkozva hallották, hogy a követek a magyar földre lépő katonaság megesketését követelik a magyar alkotmányra. Követelik, hogy idegen katonaság ne

²⁰ »Graf Illésházy, der neue Baron Regni hörte denen Debatten im Ständesaale sorgfältig zu« etc. (Pressburg, 23. Sept. 1825. Interimsbericht.) Egy másik jelentésben írták: »Illésházy sprach mit patriotischer Hitze.«

jöhessen az országba. Követelik, hogy a király minden három évben országgyűlést tartson s ha ezt elmulasztja, megszűnik az adózás. E forradalmi eszmék — írják — az országgyűlési ifjúság jelenlétében hangzanak el s az ifjúság lelkesen fogadja ez eszméket. Egyik káptalani követ megbotránkozva írja, hogy a szakadás a király és a rendek közt be fog következni, ha az ellenzék kiabáló követeit el nem némítják, Illésházy grófon kívül — írja e káptalani követ — akinek elég bátorsága van az udvarral nyíltan szembe szállni, egész csomó mágnás van, akik az uralkodóval szemben az odaadás maszkját hordozzák, de kéz alatt a rendeket izgatják. A nádor ezeket felelősségre vonhatná.²¹

Tudott dolog, hogy a nemzet már harmincöt évén át hiába sürgette a sérelmek orvoslását. Az 1825. évben majd minden követ utasításul kapta a sérelmek orvoslását. A kormány mégis azt követelte, hogy a királyi előterjesztéseket tárgyalják előbb. S hogy ezt elérje, az országgyűlés feloszlásával is fenyegetőzött.

A titkosrendőrség jelentése szerint Illésházy ekkor imígyen szólt párthíveihez: Ha a király zavarba (Perplexität) akar minket hozni, nem kell mást tennie, mint a mostani követeket hazaküldenie, kifejtvén, hogy ezek utasításuknak nem feleltek meg. Szerencsére a mákvirág-íánácsosok aligha jönnek erre a ránk nézve veszedelmes ideára!²²

A rendek felterjesztést intéztek öfelségéhez s kérték az alkotmányon ejtett sérelmek orvos-

²¹ 1825. okt. 2. Auszug eines Schreibens von einem Domherrn und Ablegaten aus Pressburg. (Aus dem lateinischen übersetzt.)

²² Pressburg, 22. Nov. 1825. Bericht über die Gesinungen eic

lását. Erre a kérelemre — amint akkor írták — »irtóztató válasz« érkezett. A nádor könnyek közt kérte a királyt, ne adná ki e resolútiót. De nov. hó 12-én mégis felolvastatott az a nemzet legmélyebb fájdmára. A magyarok — írta volt Domahidy — a fájdalom könnyeiben úsztak. Meg a nádor is szomorúan hajtá le fejét.²³

A rendek a nagy levertség miatt több napon át nem tudtak mit csinálni.

Lassan-lassan azonban a rendek levertsége megszűnt s éles hangon bírálgatták a királyi leiratot. Illésházyval együtt kimondották, hogy addig nem foglalkoznak az új törvényekkel, míg az alkotmányt nem biztosítják.

A nádornál eközben tanácskozás volt, melyen azt a kérdést kellett eldönteni, vajjon az 1791. évi 22-ik cikk csak az adóról, avagy a subsidiumról is szól-e? A vitában résztvett Illésházy is, s mint mindég, úgy ezúttal is a rendek álláspontja mellett szólalt fel. Vita közben a primás így kiáltott fel: *huncut az, aki a törvényt másképpen értelmezi!*²¹

Illésházynek a hazafias ellenzékkel való tartása nemcsak az udvarnak, de a bécsi kormánynak is nagyon rosszul esett. Jól tudta ezt az országgyűlési titkos rendőrség s az udvar ínye szerint igyekezett Illésházyról írni. Az 1825. szept.

²³ »Die Ungarn schwammen in Thränen der Wehmulh, selbst der Erzherzog stützte traurig den Kopf auf seinen Arm.« (Domahidy Pál levele atyjához, magyarból fordítva, 1825. nov. 27.)

²⁴ »Dies sprach der gute Primas, jedoch in der Conferenz, denn in der öffentlichen Sitzung ist er slum und versteht kein Wort zu sprechen, so wie fast alle Bischöfe, den siebenbürger und den alten Wurum ausgenommen.« (Auszug eines geheimen Schreibens von einem Magnaten aus Pressburg, 19. Dec. 1825.)

27-én írta például a miniszternek: »Gróf Illésházy főispánt öfelsége aranygyapjas vitézzé, majd meg zászlósurrá tette s ez az ember az ellenzékkel tart s a legkeserűbb kifakadásokat engedi meg magának a kormány ellen. Ez a háládatlan ember most a kiabáló követeknek ideálja, akit mindenütt éljen-orditással fogadnak. A királyi nagy ebéden őt köszöntötték fel először s *véget* nem érő vivát zúgott a teremben. Az országbíró és a tárnokmester, akiket elsősorban illetett volna ez a megtiszteltetés, szinte kövé válva hallgatták Illésházy éltetését. Ki volt az a vakmerő ember, aki a mi jó királyunkat rá merte venni, hogy az udvar legnagyobb antagonistáját, Illésházyt új méltósággal tüntesse ki? Ez csakugyan megfoghatatlan tapintatlanság!«

Az országgyűlési titkosrendőrség jelentette, hogy Illésházy grófnak befolyása a kerületi ülésekre kétségtelen. Nemált táblabíró és Borsicky a leghevesebb beszédeket mondják, de beszédek kétségtelenné teszik, hogy eszméik másnak fejében születtek. Hiába! Minden jel arra mutat, hogy Illésházyé a vezető szellem! (»Augenscheinlich leitet er die Opposition. Auf seine Autoritaet stüzt sie sich.« 1825. nov. 18.)

Illésházy azon kevés főúr közé tartozott, akik a bécsi lakást és a bécsi életet mindig kerülték. Pozsonyban és a Pozsony mellett fekvő nagyszarvai birtokán azonban alig telt el nap vendégség nélkül. Az országgyűlés tagjai seregesen keresték őt fel. Széchényi István huszárkapitány, Dessewffy József gróf, Wesselényi Miklós sokszor megfordultak nála s legjobb barátai közé számlálta őket. Több követ, így Borsicky és Némák is nála laktak s asztalán éltek. Az 1825. december 20-án Wesselényi Miklós távozván Pozsonyból, Illésházy nagy búcsúünnepet rendezett tiszteletére. Az ellenzéki követeken kívül huszon-

nyolc mágnás is résztvett Illésházy ebédjén. Délután hatkor meleg ünneplés között búcsúztak el Wesselényi Miklóstól. Egy másik ilyen népes összejövetelen Illésházy Ferenc császár korát I. Lipót gyászos idejéhez hasonlítá. A magyarok Iránt — monda — semmi jóindulat nincsen s még polgári szabadságuktól is megfosztják őket. Az országgyűléshez bocsátott királyi rezolúciót Illésházy az abszolutizmus kétségtelen jelének mondotta. Az erre készült válaszról jelentette a titkosrendőrség, hogy abban mindenki Illésházy grófnak tollát, kifejezéseit és eszmemenetét ismerte föl.²⁵

Illésházy volt a sérelmek összegyűjtésével megbízott regnikolaris deputáció elnöke. Mikor a deputáció ülést tartott, a rendőrség jelentése szerint a horvát bán belépésekor senki föl nem állt és senki nem vette le kalpagját. Ellenben mikor Illésházy belépett, mindenki felugrott helyéről s kalaplevéve éljenezték őt.²⁶

József nádornak s még inkább Ferenc császárnak szemében igen kellemetlen száлка volt Illésházy szereplése. A nádor tehát a császár tudtával 1826. év elején, mikor a bevett szokás szerint az országgyűlés küldöttséggel üdvözölte öfelségét születésnapján, csupa ellenzéki (patrióta) követet és főurat nevezett ki a küldöttség tagjainak. Köztük volt természetesen Illésházy gróf és Széchényi is. Az országgyűlési rendőrség jelentése szerint a császár ridegen fogadta a küldöttséget s alig állt szóba az egyesekkel. Illésházy grófhhoz ellenben így szólt: »*Sie sind ein Komplóitirer und Verführer!*« Illésházy

²⁵ Pressburg, den 20-ten Dec. 1825. és egy keletnélküli rendőri jelentés.

²⁶ 21. Febr. 1826. »Als aber Illésházy eintrat, stand alles auf und schrie wüthend ein lautes vivat.«

maga is elmondá otthon őfelsége e »nyájás megszólítását«, s tudván, hogy ezt a nádornak köszönheti, még hozzátette: »*der platte Österreicher (t. i. Ferenc császár) ist damit herausgeplatzt, was ihm der feine Florentiner eingeflüstert hat.*«²⁷ (t. i. József nádor.)

Borsicky követtől azt kérdé őfelsége, hogy a principálisa (Illésházy) izgatja-e annyira, avagy önmagából ered ellenzékeskedése? Borsicky erre azt felelé, hogy hazafias szivéből ered az ő országgyűlési szereplése!²⁸

Az udvarnál régi szokás volt már, hogy az ilyen alkalommal az országgyűlési küldöttséget a király ebédre is meghívja. Az illetén ebéden aztán maga az uralkodó is megjelent s a rendek fel is köszöntötték őt.

Az ebédre a küldöttséget most is meghívták. S hogy a rendek itt is érezzék Ferenc császár haragját, az uralkodó egy egyszerű őrnaggyal helyettesítette magát. (»Die ungarischen Deputaten fanden sich beleidigt, dass sie, als die Repraesentanten des Landtages, als sie bei Hof speisten, nur durch den Major Fürstenberg empfangen wurden.«)

²⁷ »Mit einer Gattung Stelz erzählte der Graf Illésházy den Verweis, den er von seiner Majestät erhalten habe, desgleichen auch Borsiczky.« Fejerváry József írta Bárczay Pálnak Pestre 1826. febr. 8-án Pozsonyból: »Ich habe erfahren, dass die Stände unseres Comitats es sehr übel aufnehmen, dass wir ihnen nicht berichteten, dass Illésházy Complote schmiede!«

²⁸ »Von seiner Majestät gefragt worden zu sein, ob er von seinem Principale wäre so aufgewiegelt worden, oder ob seine Widerspenstigkeit aus ihm selbst entspringe? worauf er unumwunden erklärt habe, dass sie aus seinen eigenen patriotischen Kerzen entsprang.« (Pressburg, den 12. Mai, 1826.)

Ismertté válván Illósházy és Borsiczky megdorgálása, itthon mindkettőnek népszerűsége a legmagasabb fokra emelkedett. Mint a ragyogó napot — írja a rendőrség — úgy ünnepezték őket. A legkeményebb megyék is tisztelegnek náluk s minden alkalmat megragadnak, hogy Illéshazyt ünnepezhessék. Es a gróf — írják Pozsonyból január 30-án — a megyék küldöttségeit fogadta. Ezek a haza nevében köszöntötték őt a nemzet jogainak védelmezése körül kifejtett munkásságáért. És elnevezték őt *második (Csák) Máténak, a nagy trencsényi grófnak!*²⁹

A bécsi fogadtatásnak a következménye — írja egy másik titkos jelentés — hogy Illésházy grófnak öfelsége részéről való megdorgáltatása után sokkal több hive és tisztelője lett, mint azelőtt volt. S mikoron hire ment, miként fogadta őt Ferenc császár, a megyék testületileg tisztelegtek nála. Nagyon feltűnő dolog, hogy minden alkalmat úgyszólván hajánál fogva rántanak elő, hogy Illéshazyt ünnepezhessék, kitüntethessék s hogy imigyen a szenvedett sérelmet ártalmatlanná tegyék. Az ellenzék rosszakarata lépten-nyomon feltűnik. Öfelségének a császárnak betegségét az emberek teljes közömbösséggel fogadják.³⁰ Persze a durvaság ezeknek a tulajdonsága s az ember ezt könnyen összecserélheti a gonoszúsággal!

Egy másik jelentésben írja a titkosrendőrség, hogy mindaz, ami az ellenzékhez tartozik, úgy forog Illésházy és Borsiczky körül, mintha ez a két ember lenne a napjuk. Illésházy általános csodálkozásra a kemény ellenállás iránt érdeklő-

²⁹ »In ihren Anreden heissen sie ihn den zweiten Matheum comitem magnum Trenchiniensem.«

³⁰ »Eine solche Gleichgültigkeit manifestiert, die auf ihr verschlossenes böses Innere schliessen lies.« (Pressburg 22. März, 1826.)

dik s az alkotmányos patrióta szerepét játssza. Most sokkal több a párthíve, mint azelőtt.³¹

Úgy látszik, hogy a nádorispán megbánta eljárását s Illésházyt kérlelni igyekezett. Illéshazy ugyanis párthívei közt maga beszélte, hogy a nádor sajátkezüleg irt levélben kérte őt, hogy maradjon Pozsonyban; mert az alkotmány regeneratiójáról van szó (1825. aug. 30-i titkos jelentés). Illéshazy azonban mégis távozott Pozsonyból.

A nádor és Illéshazy közt volt régi barátság tehát ellenségeskedéssé vált. Ugyanezt mondhatni az ellenzéki követekről is. Egyik, ápril 13-án kelt titkos jelentés mondja: az egész ellenzék Illéshazy gróftól függ. Tehát mindazon kellemtelenség, ami Illésházyt éri, hű párthíveit is érinti, keseríti és izgatja.³²

Hogy Illésházyt a bécsi rendreutasítás bántja az köztudomású dolog. Pártja ezért megfogadta néki, hogy minden ürügyet, minden alkalmat megragadnak, hogy az Illésházyt, az ő fejükön ejtett sérelmet a nádornak sokszorosán visszafizethessék. Hadd érezze, hadd tudja meg — monda Borsiczky —, hogy mi nem becsüljük őt s hogy tőle nem is félünk. (»Graf Illéshazy war mit diesem Entschlusse sehr zufrieden.«) Az el-

³¹ Pressburg, 12. Mai, 1826.

³² »Alles Unangenehme, was daher dem Grafen Illéshazy begegnet; berührt, kränkt und reizt zugleich seinen ihm treu ergebenen Anhang: die Oppositionspartei, das heisst, *den Klub der Schreier.*« (Geheime Erleuterungen über die zwischen seiner k. k. Hoheit den Palatins und den Ständen entstandene und noch fortdauernden Dissharmonien. 1826. ápr. 13.)

lenzék a kerületi ülésen ki is fejtette, hogy egyedül a nádor az oka az uralkodó és a rendek közt támadt disharmoniának. Hiszen a nádor minden oly tárgyban, melynek jóváhagyása az uralkodótól függ, a rendekkel ellenkezett s megakadályozta azokat. Ellenben mikor kibékülésre volt remény az uralkodó és a rendek között, a nádor az egyenetlenség tüzeit nem hogy oltotta volna, hanem inkább élesztette.³³

A nádor természetesen tőle telhetőleg viszonozta az ellenzék részéről történt támadásokat. Mikor Illésházy szót kért, hogy a tárgyalás alatt levő javaslatához újabb argumentumokkal szolgálhasson, a nádor megvonta tőle a szót. Széchenyi István grófnak ugyanő egyenest megtiltotta, hogy hosszabban beszéljen. Ön még fiatal — monda néki a nádor — ne beszéljen sokat; ön tanulni jött ide.³⁴

Az ellenzék a nádor ellen akkor akarta a leghevesebb támadást intézni, mikor a Ludovika Akadémia ügye került szóba. A nádor ugyanis az alapítványokból a saját olyan kreatúráinak adott kölcsönt, akik fizetni nem tudtak. Így aztán a Ludovika Akadémia nagy összegeket veszített el. Az ellenzék ezért olyan végzést kívánt az or-

³³ »Dagegen aber, wo es sich um eine mögliche Aussehung zwischen den Ständen und seiner Majestät handle, das Feuer der Uneinigkeit eher anfache, als zu löschen versuche.«

³⁴ »Dieser k. k. ausgetretenen Rittmeister hat der Erzherzog Palatinus, wegen einer in ungarischer Sprache gehaltenen zügellosen, mit der unverschämtesten Ausfellen und Anspielungen angefüllten Rede sehr ernstlich zur Ordnung in öffentlicher Sitzung verwiesen, und ihm seine ungeziemenden Ausdrücke verboten.« (Schreiben aus Pressburg vom 19. April, 1826.)

szággyűlésen hozni, hogy a nádor már nem érdemi meg a karok és a rendek bizalmát.³⁵

Érdemes megemlítenünk, hogy még a rendörminiszternek küldött jelentések is helytelenítik a nádor eljárását. »Előbb kellett volna — írják — szigorúan fellépni a rendekkel szemben, nem pedig most, de a nádor hat hónapon át a büszke és uralkodni vágyó nemességnek mindenben engedett. Most ez a nemesség a nádornak szokatlan hangját már nem bírja el. Különben a nádor nagyon is messze megy, amikor veto-jával olyan jogot gyakorol, ami csak az uralkodót illeti meg.«³⁶

Ezenközben Illésházy, akiről azt jelentették Bécsbe, hogy engesztelhetetlen s bosszú után sóvárog,³⁷ hazament megyéjébe. Amint ezt a megye urai megtudták, hatalmas küldöttséget menesztettek Dubniczára, hogy Illésházyt üdvözöljék. A küldöttség szónoka Czigler nevű kanonok volt, aki Illésházyt magasztalásokkal halmozta el. Az egész megye nevében a legnagyobb örömeinek adott kifejezést, hogy őt ismét körükben láthatják. Ezután Illésházy hazafiságát magasztalta, majd meg azt fejtegette, hogy nagy öröm ugyan rájuk nézve Illésházynek megyéjében való tartózkodása, de a megye népének mégis nagyon fáj, hogy a legfontosabb ügyek tárgyalásánál nincs az országgyűlésen. Kérve ké-

³⁵ »Archiducem palaiinum fiduciam statuum et ordinum plena in mensura hue adusque habitum, amplius non mereri.«

³⁶ »Jetzt verträgt dieser Adel eine solche Sprache nicht mehr und zum Theil gehet der Erzherzog auch zu weit, denn er masst sich jetzt ein förmliches Veto an, was nur dem Könige zusteht.«

³⁷ »Unversöhnlich ist besonders Graf Illésházy, der mit seinem ganzen Anhang nur Rache athmet.«

rik őt, amennyiben egészsége engedi, térjen vissza Pozsonyba a közjó előmozdítására.

Illésházy hazafias hangon, hosszan válaszolt a küldöttségnek. Beszéde végén pedig kijelentette, hogy minden amit eddig tett s amit tenni akart, a jövő igazolni fogja.³⁸

Az országgyűlési ellenzék sajnosán nélkülözte vezérét, Illésházyt. Méltán írhatta Desewfjy gróf: » *Illésházy elhallgatása országos csapás volt.*«

Az országgyűlési titkos rendőrség 1827. április havában a következő jelentést küldé fel Bécsbe Illésházyról: »az országgyűlés elején jobbjézésünek (besser gesinnt) mutatta magát, mint később. Vay Ábrahámmal együtt ő volt az ellenzék feje s annyiban veszedelmesebb volt ő, amennyiben a rendeknek szeretetét, ragaszkodását s teljes bizalmát bírta. Bár ismeretekkel és szónoki tehetséggel volt felfegyverkezve, túlzott alkotmányos küzdelmeiben még sem nyilvános beszédeivel, hanem befolyásával s az ellenzékiek bátorításával ártott leginkább. Minden az ő kezébe futott össze, ami az ellenzékhez tartozott; ő volt a lelke a Széchenyi István-féle reunionak, bár ő maga ritkán jelent meg ott (t. i. a pozsonyi kaszinóban). Ő volt az egyedüli oka annak, hogy Borsiczky és Némák trencsényi követek oly hevesen is kíméletlenül támadták a koronát és a kormányt. Páratlanul népszerű és fesztelen viselkedése a nemesekkel szemben, kiket atyafiainak nevez, s úgy is bánik velük, mint atyafiaival; továbbá vendégszeretete, mások bajai iránt való részvéte, gyakori segítsége minden kérés nélkül s más efféle figyelmességek,

³⁸ Mindezt Szentiványi Péter oszlányi plébános, a rendőrség fizetett kémje jelentette 1826. május 25-én.

valamennyi szeretetét megszerezték neki. Magán-szerződéseiben is fölötte pontos és nagylelkű. Az ő jövedelme igen nagy, de kiadásai is igen nagyok. Szeretkezései és törvénytelen gyermekei sok pénzbe kerülnek. Az 1826. év május havában az ellenzék nagy fájdalomra elhagyta Pozsonyt azzal a kijelentéssel, hogy addig nem tér vissza, míg az országgyűlés véget nem ér. Azért haragudott meg; mert öfelsége rendreutasította őt hálátlan és bűnös viselkedése miatt.«

Ez a hálátlanság és bűnös viselkedés természetesen az országgyűlési szereplésére vonatkozik.

Még távozása előtt történt, hogy József nádor a két leghevesebb ellenzéki követnek: Borsiczynak és Némáknak, Illésházy e hű embereinek eltávolítását is követelte. Ezek ugyanis követi jelentésükben azt írták megyéjüknek, hogy a nádor nem akarta összehívni a vegyes gyűlést. Ezt a nádor ürügyül használván fel, valótlan állításnak monda s követeié a két követ eltávolítását. Illésházy gróf maga ment a nádorhoz s jobb belátásra igyekezett őt birni, de hasztalan. Erre 1826. május 2-án harminc követ jelent meg a nádornál és Schmidegg gróf hosszabb beszédben kérte a nádort, állana el követelésétől. De a nádor nem tágitott. Erre Borsicky és Némák szabadságot kértek s önkényen távoztak Pozsonyból. Előbb azonban Illésházy nagy ebédet adott tiszteletökre, ahol az egész ellenzék megjelent, közte Dessewffy József, Csáky Sándor, Batthyány József grófok stb. Az országgyűlési titkosrendőrség szerint Illésházy kijelenté, hogy *Borsicky becsületét mindenestire helyre kell állítania s ez Trencsén megye gyűlésén meg is fog történni!*

A nádor természetesen örült Illésházy, Borsicky és Némák távozásának. Az utóbbi kettő-

ről írta volt az országgyűlési titkosrendőrség: »Beide heftige Vesiwe in der Benennung des Patriotismus.« Ugyanez a rendőrség jelentette Bécsbe, hogy Illésházy gróf nemsokára visszatér Pozsonyba; mert az egész ellenzék könyörögve kéri őt, hogy a kritikus időben a szorongatott hazától ne vonja el segítségét. Illésházy azonban egyelőre birtokán maradt. Az 1826. év szeptember 12-én jelentette a rendőrség, hogy Illésházy a trencsényi fürdőben időzik. Ott egy porosz herceggel bizalmas viszonyban van. Ez a herceg a többi közt azt kérde Illésházytól, miért tartják a magyar ezredeket állandóan külföldön? Miért tűrik ezt a magyarok. Illésházy — jelenti a rendőrség — e porosz herceget meg fogja látogatni, mivel lekötelező szívességgel hívta meg őt hazájába.

Ősszel Illésházy nagyszarvai birtokán tartózkodott. E csallóközi birtoka Pozsony közelében feküdt s így az országgyűlés tagjai kényelmesen kirándulhattak oda, ahol lekötelező szíveség s »jól megvetett asztal« várta őket. Megfordult itt úgyszólván az egész ellenzék Széchenyi Istvánnal egyetemben. Október hó 30-án jelentette a titkosrendőrség, hogy igen sokan vannak Szarván Illéshazynál s a legújabb királyi resolútióról beszélnek, mégpedig oly szemtelen, vakmerő és törvénybe ütköző hangon, hogy az ember azt kimondani is irtózik.³⁹

Illésházy az 1826. július 17-én a trencsényi gyűlést vezette s ott csakis magyar be-

³⁹ »Solche freche, impertinente und gesetzwidrige Bemerkungen werden über die letzte, allerhöchste Resolution vorgebracht und man scheut sich garnicht mehr es mit deutlichen Worten auszusprechen, dass die Stände Mitregenten seien und daher auch mitregieren wollen.« etc.

szédeket mondott. E gyűlésen az ő ajánlatára a megye kimondotta, hogy a jegyzőkönyveket ezentúl magyarul vezetik. (»Alles muss da in 2-3 Jahren ugarisch gehen« — írja a rendőrség.)

Ugyanez történt a következő évben Liptó megyében is. Illésházy lelkes magyar beszéddel nyitotta meg a gyűlést s a többi nemes urak is magyarul szónokoltak. Luby főjegyzőt, aki latinul kezdett beszélni, nem hallgatták meg. »Illésházy — jelenti a titkosrendőrség — az ő inkarnatus szlovákjait rögtön magyarrá akarja lenni!«⁴⁰

Az 1827. év március 27-én jelentette a rendőrség, hogy Illésházyt nyolc napra Pozsonyba várják. Sokan azt állítják, hogy az országbírói méltóságot fogja megszerezni.⁴¹

A titkosrendőrség jelentése szerint Illésházy 1828. febr. havában a hamzabégi (érdi) gyönyörű uradalmát 550 ezer forinton eladta Sinának. Ebből a görögből — írja a rendőrség — rövid idő alatt második Eszterházy herceg lesz; mert egymásután vásárolja a magyar nagybirtokokat.⁴²

És év december havában volt Trencsén megyében a restauratio, melyet maga Illésházy vezetett. Ez alkalommal minden áron meg akarták

⁴⁰ 1827. okt. 18. Liptómegye gyűlése okt. 8-án volt, amelyen Illésházy »wieder den dort eingeführten Gebrauch an die slavisch-lateinische Ständeverammlung eine ungarische Anrede hielt, sie wurde mit grossen Applaus aufgenommen.« Kubinyi alispán, Okolicsányi Iván, Plathy Gáspár és Szentiványi is magyarul beszéltek... »Illésházy will demnach seinz inkarnisten Slovaken plötzlich ungar Isler en.«

⁴¹ »Mehrere behaupten, er werde es durchsetzen, class ihm die Judex Curiae Würde ertheilt wird.«

⁴² 1828. febr. 16-i jelentés.

buktatni Illésházy hűséges emberét, Borsiczky alispánt. Az ellenfél nagy zavargást és verekedést kezdett, de semmire sem ment. Ismét Borsiczky lett az alispán.

Ugyanez év dec. 24-én jelentette Ferstl tanácsos a rendőrminiszternek, hogy Trencsén megye tizenkét pontból álló panaszíratot terjesztett fel Illésházy főispán ellen öfelségéhez s az idősebb Eötvös bárót kérte vizsgálóbiztosnak. Eötvös báró már meg is kapta a panaszíratot.

Amint e jelentések is hirdetik, a bécsi kormány Illésházy megyéjében is kísérletet tett, nem lehetne-e őt népszerűségétől s esetleg állásától is megfosztani. Hiábavaló fáradság volt ez. Sokkal népszerűbb és kedveltebb ember volt ő, mintsem hogy holmi alantas intrikák árthattak volna néki.

Világosan kitűnik ez az 1830. évi országgyűlési választásokból is. Bár a kormány minden követ megmozdított Trencsén megyében az ellenzéki jelöltek ellen, mégis Illésházy hű embereit választották meg követeknek. Tehát a nádor legnagyobb ellensége: Borsiczky István mint Trencsén megye követe, újra megjelent az országgyűlésen. Véle jött a szintén ellenzéki Marcibányi. E két férfiú azelőtt hadilábon állott egymással, de Illésházy kibékítette őket,⁴³ Alig képzelhető — írja a titkosrendőrség —, hogy Borsiczkynál és Marcibányinál hevesebb ellenzéki jelenhetnék meg az országgyűlésen. S e két veszedelmes emberrel együtt Illésházy is Pozsonyba

⁴³ Abschrift, 27. Aug. 1830. »In trencsiner Komitat hat der Obergespann Graf Stephan Illésházy die zwei ärgsten Feinde und Schwätzer Stephan Borsiczky und Anton Marcibányi ausgesöhnt, und dadurch bewirkt, dass beide zu Landtagsdeputirten gewählt wurden.«

jő! Borsiczkyt a nádor a múlt gyűlésről eltávolítottatta, Marczibányit pedig vakmerő ellenmondásáért rendreutasította. Így állván a dolog, a trencsényi választás következménye és célja egészen világos.

Illésházy az 1830. évi országgyűlésen több, feltűnést keltett beszédet mondott, természetesen ellenzéki szellemben. Az országgyűlési rendőri jelentések szerint Illésházy ezen országgyűlésen is az ellenzék feje volt. Az ellenzékre oly hatással volt, hogy az egész oppositio nyíltan hódolt néki.⁴⁴ Az ujonckérdésből alig lett volna valami, ha Illésházy a nuncium tárgyalásakor nem távozott volna. Borsiczky és Marczibányi ez országgyűlésen is a leghevesebb ellenzékiek voltak.

Ezen (1830.) évben Illésházyt az Akadémia igazgatótanácsába is meghívták. Süketsége miatt azonban mindig ritkábban és ritkábban szerepelt nyilvánosan.

Többiben tartózkodott Szarván, ahol az ellenzéki követek gyakran fölkeresték. Az itteni tanácskozásokon — írja Ferstl rendőrtanácsos — elhatározták, hogy Wesselényi javára minden lehetőt megtesznek.

Ferstl nem hiába ígérte meg Sedlnitzky rendőrminiszternek, hogy a szarvai tanácskozások minden tárgyát kikutatja, ígétét meg is tartotta. Jó csomó jelentést küldött Bécsbe Barkóczynek, Borsiczkynak, Vay grófnak stb. Illésházyval folytatott tanácskozásairól. Jelentette azt is, hogy Illésházy titokban tartja szarvai tartózkodását s csak a legbizalmasabb embereit

⁴⁴ »Hatte aber auf die Stände und vorzüglich auf die Opposition, die ihm öffentlich huldigte und allen seinen Ansichten beflichtete, einem sehr grossen Einfluss.«

fogadja ott. Hiába! — írja Festi — Illésházy gyorsan öregszik; a politika iránt már egyáltalán nem érdeklődik. Már csak a női nem iránt való érdeklődése még a régi.⁴⁵

Ferstl szarvai jelentéseit Sedlnitzky miniszter 1833. okt. 15-én terjesztette az uralkodó elé, aki viszont Metternich herceghez küldeté az Illésházy szarvai tartózkodásáról szóló jelentéseket.

A rendőrtanácsosnak az a jelentése, hogy illésházy a politika iránt már egyáltalán nem érdeklődik, nem bizonyult valónak. Hiszen az ellenzék tagjai 1835-ben is Illésházynál tanácskoztak Wesselényi Miklós és a szólásszabadság ügyében.⁴⁶ Illésházynak a keze volt abban is, hogy Némák volt követ és Illésházy jószágigazgatója Trencsén megye generális gyűlésén nagy beszédet mondott a szólásszabadság mellett. A megyegyűlés aztán elhatározta, hogy öfelségéhez felírnak Wesselényi és Balogh János ügyében s kéri a perek törlését.⁴⁷

Némák ez alkalommal élesen kikelt a kémek és a titkosrendőrök ellen. »Ő — úgymond — nem azokat tartja feladóknak avagy spionoknak, akiket mindenki ismert, tudniillik a királyi fiskusokat és királyi tisztviselőket, hanem inkább

⁴⁵ »Nur in Bezug auf das weibliche Geschlecht, wenn schon in etwas lächerlichen Style, die alte Verehrung beibehalten habe.« (Pressburg, 1. Mai. 1833.) A titkosrendőrség több jelentést írt Illésházy udvartartásairól és törvénytelen gyermekeiről. Egyik alkalommal például azt írta volt a rendőrmisztersk, hogy csupán Trencsén megyében harmincnál több törvénytelen gyermeke van.

⁴⁶ »Conferenz einiger Oppositions-Glieder bei Graf Stephan Illésházy.« 1836.

⁴⁷ 1835. július 27. A követek is ilyen értelmű utasítást kaptak.

a püspöki fiskálisokat. E láthatatlan emberek ugyanis a spionok osztályához tartoznak.« (»Die unsichtbaren, nämlich die bishöflichen Fiskale, die zur nämlichen Klasse gehören.« Trencsényi jelentés 1835. július 27.)

Az ülés után a megyei urak még sokáig beszélgettek. A rendőri jelentés szerint. Eördögh vice-fiskális a többi közt a kormány érthetetlen eljárását bírálgatta. Ez a kormány jelentéktelen kicsinységekben és szavakban látja a felségsértést. Fél a forradalom szellemétől. *Pedig Magyarország a leggyöngébb ország, nincs egyetlen ágyúja, nincs egy fontnyi puskapora!* A szólásszabadságot meg kell védenünk, máskülönben a király sohse tudná meg, mikor követnek el az állam első szolgálói valami ostobaságot. A szólásszabadság jótétemény a király számára és ujjmutatás a kormányzási hibákra.

»Mindezt — jelenti a rendőrség embere — Marczibányi bizalmas körében beszéltek, ahonnan minden királyi tisztviselő ki van zárva; mert minden ily emberben árulót látnak.«

Széchenyi István a főrendi táblán Wesselényi ügyében akarván felszólalni, a főherceg nádor így szólott hozzá:

»Ismerjük az ön irodalmi talentumát gróf. Tudjuk, hogy ön szép és hosszú beszédeket szokott mondani; de mivel azt is tudjuk, hogy most miről akar beszélni, figyelmeztetem, hogy röviden szóljon s ne lopja időnket.« (»So mache ich sie aufmerksam sich kurz zu fassen und uns nicht die Zeit zu stehlen.«)

Erre Széchenyi így felelt a nádornak: »Lothringern József a nádor int engem, hogy röviden szóljak; ezért csak nagyon röviden jelentem ki, hogy Wesselényit nem engedem elbuktatni, én néki vagyonommal, lelkem és testem minden erejével segítségére leszek. A követek véleményé-

vel kezefogva egyesülök, a főrendek véleményének mindég ellene leszek és ellene mondok. E pizskos ügynek következményeiért pedig Lothringern József nádor a felelős.«

Ez eset után — jelentik — egyik konferencia a másik után folyik Széchenyi, Illésházy és Károlyi grófok között.⁴⁸ Mi lett e tanácskozások eredménye, nem tudjuk. A titkosrendőrség jelentése szerint ugyanis Illésházy az ellenzék nagy csodálkozására Pozsonyt elhagyta és Bécsen keresztül Grazba ment, onnét pedig Mariacellbe fog utazni.⁴⁹ A jóézésű (gutgesinnte) politikusok Illésházy távozását az országgyűlési tárgyalásokra nagyon is kedvezőnek tartják. Bár minél tovább távolmaradna, mert itt az itteni excentrikus fejeknek Illésházy pusztá neve is elegendő arra, hogy őt a főrendi táblán az ellenzék vezérének tekintsék.

Illésházy Bécsben ezúttal lemondott a lipitói főispánságról. (1835. júli 15.)

A titkosrendőrség a trencsényi fürdőt még Illésházy elutazása után is folyton figyelte. Augusztus hó 17-én jelenti például, hogy Bor-siczky és egy Szjalkovszky nevű lengyellel bizalmasan beszélget. A fürdőben lévő nemesek Wesselényinek Balítéletek című munkáját olvassák. Folyton erről beszélnek. Kézről-kézre jár a könyv. S azt hirdetik nyilván, hogy Wesselényit nagy tehetsége miatt üldözik, ő ugyanis messze felülmúlja a bécsi minisztereket tehetség

⁴⁸ »Und auch jene in den wiener Logen sich unterhaltende Magnaten wurden herabzittirt um an den Bsrathungen Theil zu nehmen.«

⁴⁹ »Graf Stephan Illésházy hat gegen alles Erwarten der Opposition, die in ihm einen Veremigungspunkt einer sich auch bei der hohen Magnatentafel zu bildenden Oppositions-Parthei zu erlangen hoffte, Pressburg verlassen« etc.

és műveltség dolgában. A trencsényi fürdőben tartózkodó nagyszámú nemesség kivétel nélkül Wesselényi mellett van s az ellene és Balogh János ellen indított pert igazságtalannak tartják. Törvényeket idéznek, hogy a széksértés nem fölségsértés stb.

Illésházy lemondván a trencsényi főispánságról is, (1836. Január 24-én 45 emberből álló küldöttség jött Pozsonyba, hogy a megye nevében Illésházytól elbúcsúzzék. A küldöttségben résztvett Wurum nyitrai püspök, Berényi Antal gróf vágújhelyi prépost, Borsiczky, és Akay trencsényi alispánok, Mednyánszky Alajos báró, Mednyánszky József, a Pongrácz, a Sándor, a Kubinyi, a Noszlopi, Marsovszky Bossányi stb. családok tagjai, továbbá a megye szolgabirái és táblabirái.

A küldöttség féltizenkettőkor jelent meg Illésházy házában. Az ünnepi szónok: Berényi gróf szép magyar beszédben vázolta az Illésházy család nagy érdemeit s erényeit. Kiemelte Illésházy István született szivjóságát és bőkezűségét. Végül kifejezte a rendek mély fájdalomát Illésházy távozása miatt. Arra kérte őt, boldogítaná megyéjét ezentúl is jó tanácsival. (Erre háromszoros éljen zúgott fel.)

Illésházy mélyen meghatva könnyek közt köszönte meg a megtiszteltetést. Aztán örömeinek adott kifejezést, hogy megyéje irányában most is a régi érzéssel és hajlandósággal viselkedik. Kérve kérte őket, hogy a haza és a magyarság iránt való szeretetet ezentúl is hiven őrizzék szivükben.

Háromszoros éljen követte e beszédet. A titkosrendőrség azonban megírta, hogy Illésházy a királynak a nevét meg sem említette!⁵⁰

⁵⁰ »Ohne jedoch des Königs zu erwähnen.«

Wurum püspök latinul köszöntötte Illésházyt. Hálával emlékezett meg arról a sok jóról, amiben Illésházy részesítette s kérte őt, tartsa meg ezentúl is jó emlékében. Illésházy pár nyájas szóval felelt a püspök beszédjére.

Erre előlépett Mednyánszky báró, Trencsén megye új adminisztrátora, őt is Berényi gróf üdvözölte. De ez üdvözlő beszéd Illésházynek dicsőítése volt. Berényi gróf annak a reményének adott kifejezést, hogy Illésházy helyét oly ember foglalja el, aki a hazához és a királyhoz való hűségét a vallásossággal köti egybe.

Mednyánszky báró magyar válaszában szintén Illésházy nagy érdemeit sorolta fel. Illésházy — úgymond — a bölcsességnek és a hazához való hűségnek példaképe lehet. Ő is igyekezni fog, hogy a rendek óhajának megfelelőhessen.

Három órakor Illésházy az egész küldöttséget vendégül látta. A küldöttségen kívül Cziráky gróf, Zichy Ferenc, Pálffy Fidél gróf és Wurum püspök is jelen volt. Az ebéd — írja a titkosrendőrség — királyi volt s öt órakor fényes kivilágítással végződött. Illésházy gróf az első fogás után ékes beszéddel köszöntötte a trencsényi küldöttséget. A sok toaszt közül — írja a rendőrség — feltűntek azok, melyekben Illésházy grófot szertelen magasztalásokkal halmozták el. E téren Cziráky gróf, Borsiczky, Marczibányi és Vietorisz különösen kitűntették magukat.⁵¹

Ez volt az utolsó politikai ebéd és egyúttal tüntetés Illésházytól. Miután minden méltóságáról lemondott, többé a titkosrendőrség sem foglalkozott vele. S a népszerű főúr szarvai

⁵¹ Pressburg, am 25. Jänner, 1836. Fersi rendőrtanácsos jelentése a miniszterhez.

birtokára vonult vissza. Siketsége miatt mindég ritkábban és ritkábban mutatta magát. Hosszú és kínos betegség után 1838. július 30-án halt meg. Hú barátja: Desseffy József gróf az Akadémia 1840. évi ünnepi közgyűlésén mondott róla fenkölt beszédet.

Az országgyűlési ellenzék még halála után is sokszor emlegette Illésházyt. A förendi táblán ugyanis nagyon érezték e nagylelkű ember hiányát. Az 1839. évi országgyűlésen a követek sajnálattal beszélték, hogy bár a pesti sérelmet 48 vármegye magáévé tette, hetvenkét mágnás között egy sem akadt, aki azt sérelemnek vette volna. Ezek a mágnások — mondották a követek — nem meggyőződésüknek, hanem a felsőbb utasításoknak engedelmeskednek. Azelőtt volt néhány mágnás, mint Illésházy István és Batthyány herceg, akik függetlenek voltak s szabadon nyilatkoztak, most nincs egyetlenegy sem a dignitáriusok között, aki nyíltan szólni merne! A nemzet mód nélkül csalatkozott a mágnásokban, ők a kormány eszközeivé lettek.⁵²

Illésházy korának egyik legműveltebb főura volt. Beszélt és irt a magyaron kívül latinul, németül, franciául és olaszul. Az irodalomnak nagy barátja volt s minden jobb munkát megszerzett. Könyvtárát és kéziratgyűjteményét a Nemzeti Múzeumnak hagyta.

Csak három leánya maradt, tehát benne férfiágon kihalt az Illésházy-család. Mint nagynevű családjának utolsó tagja olyan volt, mint a tűz, mely kialvása előtt mégegyszer nagyot lobban.

⁵² Pressburg, den 25. Juli, 1839. Interimsbericht.

XVII.

**LISZT FERENC ÉS
LIST FRIGYES AZ ORSZÁG
GYŰLÉSEN**

Liszt Ferenc és List Frigyes az országgyűlésen

Tudott dolog, hogy Liszt Ferenc még gyermekorban volt, mikor édesatyjával együtt külföldre szakadt. Tizenhétévi távolléte alatt aztán egészen megfedkezett szülőföldjéről s Franciaországot vallotta hazájának. Megfedkezett arról is, hogy magyar főurak: Esterházy herceg, Amadé és Szápáry grófok tették lehetővé külföldi tanulását. A sors kifürkészhetetlen játéka azonban hirtelen eszébe juttatta a múlt minden emlékét s ezekkel együtt igazi hazáját is.

Tudjuk, hogy Liszt Ferencet beteges érzékenysége és lázas idegessége gyakran ragadták az ábrándok világába. Képzelődése ilyenkor apokaliptikus jelenésekkel foglalkozott. Az 1838. évben, mikor olaszországi diadalait aratgatta, Vencében egy német újság akadt kezébe. Ez az újság részletesen leírta a romboló árvizet, mely Pest városát tönkretette. Liszt Ferenc Lambert Massardhoz intézett gyönyörűséges levelében maga írta le, minő hihetetlen hatást gyakorolt reá ez az újságcikk. Ez az árviz — úgymond — visszavitte lelkemet a múltba s kimondhatatlan örömmre gyermekkorom minden emlékét megtaláltam. És legyőzhetetlen vágyakozás támadt bennem segíteni Pest városának lakóin. »Most már tudom, — írta volt — hogy mi a haza !... Láttam (lelkemben) Magyarországot, ezt a szép országot, mely annyi nemes és jó gyermeket táplál. Láttam hazámat; mert én is e régi s erős nemzethez tartozom, én is ez ősi népnek fia vagyok. Ó szép,

messzefekvő hazám, ó ismeretlen barátaim, véreimnek családi! Ínségkiáltástok ismét hozzátok vezérelt. Szívem elfogódott, szégyenemben lehajítani fejemet; mert igazi hazámat oly sokáig elfeledtem.«

Festetics Leó gróf, aki jó ismerőse volt Lisztnek, ez alkalommal újra hívta őt Pestre. A művész november 24-én válaszolt levelére s kilátásba helyezte látogatását. »December 18. és 22-e között — írja — megérkezem; kissé megöregedve, érettebben és — ha szabad így kifejeznem magamat — művészileg kidolgozottabban jövök önhöz. Remélem, megtartott jóemlékezetében és továbbra is számíthatok nékem oly igen becses barátságára! Milyen örömmel, mily mélységes boldogsággal tölt el az a gondolat, hogy viszontlátom hazámat s kiveszem a részemet abból a sok és élénk rokonszenvből, melyre kóbor életem sem tett soha érdemtelenné. Mennyi érzés, mennyi izgalom tölti el majd lelkemet! Lemondok arról, kedves grófom, hogy mindezt szavakkal is kifejezhessem; mert érzem, hogy képtelen volnék reá! Elég annyit tudnia, hogy a honszeretet, az én lovagias és nagy nemzetem iránt való ragaszkodásom fáklyája élénk lánggal lobog még mindig szívem legelrejtettebb zugában.¹ Ha szerencsétlenségemre a látszat jelenleg nem is igazolja szavaimat, sohsem feledem, mennyi hálával s szeretettel tartozom hazámnak.

Lisztnek ilyetén sorai világosan hirdetik, hogy minő érzések fogták el őt, mikor rég feledett hazájába készült. S itt a hazában ugyanolyan érzések hevítették azokat, akik őt várták. Hiszen a magyarság a nemzeti ébredés korát élte s lelkes korszakban az igazi nagyságokat nemcsak

¹ Qu cil vous suffise de savoir que le sentiment de la patrie de ma chevaleresque et grandiose patrie est resté vivant au plus profond de mon coeur.« etc.

szeretettel és lelkesedéssel övezték, de bensőséggel ünnepelték is. Mindezt tudva, elgondolhatjuk, minő lehetett Liszt Ferencnek, az európai híru művésznek első szereplése hazánkban.

Liszt még Olaszországból megírta francia barátjának, Massardnak, hogy április 7-én indul Bécsbe, hogy ott két hangversenyt adjon a pesti vízkárosultak javára. Kettő helyett azonban vagy tíz hangversenyt adott s imígyen huszonnégyezer forintot juttatott árvízkárosultjainknak.

Bécsi időzése alatt az országgyűlési ellenzék főrendi tagjai közül többen megismerkedtek vele s meghívták őt Pozsonyba, hogy ott, mint a magyar haza tündöklő csillagát, kellően ünnepelhessek.

Liszt Bécsből Pozsonyba gyalogszerrel akart jönni. Elfeledett hazájának — úgymond — tartozik e kanossza-járással. A mieink azonban lebeszéltek őt e fáradságos utazásról.

A tél szívében, hideg időben érkezett Pozsonyba, ahol aztán páratlan melegséggel fogadták őt. Az országgyűlési titkosrendőrség jelentése szerint december 18-án (1839.) reggel öt órakerkezett Pozsonyba. Mindenki csak róla beszélt, mindenki csak őt óhajtotta látni.² Ma — írja a rendőrség — Batthyány Lajos gróf és neje adnak tiszteletére ebédet. Este Nemeskéri Kiss Pál fiúmei kormányzónál lesz soirée, de Liszt egyik helyen sem fog játszani.³ Holnap, azaz december 19-én lészen a színházban a hangverseny. Hogy

² »Liszt ist jetzt das Tagesgesprach. Er ist heute früh 5 Uhr angekommen« etc. (A titkosrendőrség 1839. dec. 18-án kelt jelentése.)

³ Nemeskéri Kiss Lisztnek régi ismerőse volt. Kissnek felesége, a nagyműveltségű Tagyosi Csapó Ida Lisztől sajátkezüleg irt kisebb zenedarabot is kapott a pozsonyi tartózkodás alkalmával.

mindenki ott lehessen, e napon sem az alsó tábla, sem a főrendek táblája nem tart ülést. A bíróságok is a hétszemélyes táblával együtt tizenegy órákor bezárják üléseiket.¹

A színház minden zege-zuga zsúfolásig megtelt s Liszt Ferencet olyan ovációval fogadták, amelyet a pozsonyi színház sem azelőtt, sem azután nem látott. Liszt ez alkalommal játszott először Magyarorszában a Rákóczi-indulót. Sok szem könnyel telt meg e hangok hallatára s a lelkesedés nem ismert határt. (A titkosrendőrség jelenti erről: »von ihm gestern im Theater vorgetragenem Rákóczi einen wütenden Applaus erntete.«)

Másnap Batthyány Lajos gróf és Eötvös József báró Liszt Ferencet a főrendi tábla ülésére vitték, hogy a haza legkiválóbb patriótáinak tárgyalási módjával megismertessék. Festetics Leó grófot adták mellé cicerone-nak, hogy mindenről felvilágosítást adjon néki.⁵

A Hírnök egyik szerkesztője, Kunos, versben is köszöntötte ez alkalommal Lisztet, irván a többi között:

Megszánta Isten végre a világot,
Mely nem talált valódi boldogságot,
S keresve azt, balútra tévedett;

⁴ Az országgyűlési titkosrendőrség dec. 18-iki jelentése. (»Morgen um 12 Uhr ist sein Konzert. Damit Niemand gehindert ist, sind morgen keine Sitzungen, und Septemvirat etc. wird um 11 Uhr die Sitzung schlissen.«)

⁵ U. o. A titkosrendőrség dec. 21-iki jelentése. (»Um auch ihn mit der Handlungsweise der ersten Patrioten des Vaterlandes bekannt zu machen.«)

Megszánta Isten s küldte tégedet
 A hangszellem mindenható fiát,
 Hogy zongorázz: s megtérül a világ!

(Liszthez, Pozsony, Télelő
 20-án 1839.)

A főrendek és a követek e napon is lakomákon ünnepelték Lisztet. A hivatalos jelentések szerint majd szétszedték őt s boldog volt, aki közelébe juthatott.

Liszt Ferenc — írja az országgyűlési titkosrendőrség — mint művész és mint ember egyaránt furorét keltett Pozsonyban. Senki sem beszélt országgyűlésről, mindenki csak Liszt Ferencsel foglalkozott. (»Als Künstler und Mensch in gleichem Grad Furore erregt. Man sprach die Zeit über gar nicht vom Landtag, sondern nur von Liszt« etc.)

Sedlnitzky rendőrminiszter a királynak jelentette, hogy a főrendi ellenzék tagjai mindent elkövetnek, hogy Liszt Ferencet megnyerjék. Fesztetics Leó, aki maga is jeles zeneszerző s a Nemzeti Színház igazgatója volt, a maga és negyven országgyűlési tag nevében megkísérelte, hogy Liszt tudta nélkül nemességet szerezzen neki.

Kolowrat miniszterhez írt folyamodásában kifejtette, hogy általános az óhaj, hogy az ünnept, nagy művészek nemesség adassék. Ha ez megtörténik, az egész országban jó hatást kelt s a külföldön is elismeréssel fogadják ily nagy művész kitüntetését. Oly államban, ahol az arisztokratikus elvek még érvényben vannak, különösen fontos, hogy az efajta nagy tehetségek a megérdemelt magasságra emeltessenek. Már — írja Fesztetich gróf — a magyar kancellárnak is szóltam ez ügyben s arra kértem Excellenciádat is, hogy soronkívül intézze el ez ügyet az

én nevem említése nélkül, mert azt szeretném, hogy kegyelmességedé legyen az érdem s imígyen az ország bizalma excellenciád iránt növekedjék.⁶ Ha nem a patrióták álltak volna elő e kéréssel, úgy bizonyára hamar teljesült volna Liszt tisztelőinek óhaja. Ám a hazafiak kérték a kitüntetést annak részére, aki Pozsonyban a veszedelmesnek hirdetett Rákóczi dalát zongorázta! Így aztán Festetics gróf Drescher cenzortól azt a választ kapta, hogy Lisztnek magának kell kérnie öfelségétől a nemességet.

Úgy látszik, valahogy kiszivárgott ez az ügy, mert egyszerre a hírlapok is foglalkoztak vele. És többen megírták, hogy Liszt családja már Zsigmond királytól kapott nemességet és rokonság fűzi családját a hatalmas Thurzókhöz.

Liszt Ferenc az országgyűlés tagjainak lelkes és meleg tüntetése közben Festetics Leo gróffal december 22-én Pestre utazott. A pozsonyi fogadtatás oly hatással volt reá, hogy megígérte hamar való visszatérését.⁷

Liszt Pesten — amint tudjuk — a nemzeti színházban adott hangversenyt s ez alkalommal adták át neki a díszkardot. December hó 29-én a nemzeti kaszinóban adtak tiszteletére lakomát. Petricsevics Horváth Lázár köszöntötte őt itt fel. Beszédében célzott a nemességre s felhozta, hogy Napóleonnak mondák egykor a hízelkedők, hogy ő a Mediciektől származik. Erre ő imígyen felelt: »Nincs szükségem ősökre; elég vagyok magamnak.« Liszt Ferenc is elmondhatja ezt ma-

⁶ 1839. dec. 22. A német nyelven írt folyamodás a Polizei Hofstelle iratai közt volt s a bécsi forradalomban elégett. Másolata tulajdonomban van.

⁷ Az országgyűlési rendőrség dec. 22-iki jelentésében: »Liszt ist heute mit Graf Leo Festetich nach Pest abgegangen und hat hier so ziemlich Ernte gemacht.«

gáról, ő, »a varázsmester, honunknak mindenkittől irigyelt dicsősége, nemzetünk szemefénye, a világszerte híres művészkirály«, kit az Isten sokáig éltesse!»

Liszt Ferenc Pesten utolsó estjét a franciskánus barátoknál töltötte. Amint maga monda: Tizenhét évvel ezelőtt (1823-ban) töltött itt kedves órákat boldogult atyjával s játékával már akkor elragadta hallgatóit. Boldog gyermekkorát élte akkor, de azóta az idők vihara őt is megviselte.

Liszt azután Festetics gróf kíséretében visszatért Pozsonyba, ahol ismét ünnepélyesen fogadták őt. Ez alkalommal résztvett Bánffy Lászlónak, a nagy hazafinak temetésén, még pedig magyar ruhában! A temetés január 23-án volt. Az ellenzéki főurak s a követek valósággal versenyeztek azon, hogy minél több kedvességgel halmozhassák el a nagy művészt. És egyik soirée a másikat követte, egyik dinert a másik után rendezték »a nagy művész, a zenei bűvész, a hon méltó büszkesége« tiszteletére. Esterházy Kázmérené olyan mulatságot adott Liszt tiszteletére, melyen csupa hölgy vett részt, köztük a nádor leánya, Hermine is megjelent. A mulatság után az egész társaság Széchényi István lakásába ment, ahol átadták Lisztnek tizenkét magyar hölgy ajándékát, egy színarany billikomot, aki így szólt: »E pohárból csak nektárt illik innom; más itallal sohsem profanálom e drága kincset.«

Pozsonyi tartózkodásuk utolsó napján Batthyány Lajos gróf és neje adtak nagy táncestélyt. Másnap aztán elhagyta Pozsonyt. Bezerédy István tolnamegyei követ ugyanis rábeszélte őt, hogy látogassa meg szülőföldjét, melyet kilencéves kora óta nem látott. Sopronban Bezerédy Pál táblabíró házánál örömmel látják őt vendégül.

Liszt elfogadta az ajánlatot s február 18-án Esterházy Kázmér gróf, Augusz báró, Schober, Alberti gróf stb. kíséretében Sopronba érkezett. Szülőfalujának lakói a jó doborjániak (reidingiek) és a lókiak (frauenheidiek, akik között keresztelték Liszt Ferencet) küldöttséggel üdvözölték őt. A küldöttség vezetője a falusi jegyző volt, aki egykor olvasni tanította Liszt Ferencet. A művész felismervén őt, nyakába borult s kezét megcsókolta.

Este a városi kaszinóban hangverseny volt, mely alkalommal Liszt a többi közt két magyar darabot is játszott, amit a közönség páratlan lelkesedéssel fogadott. Másnap Liszt kíséretével együtt szülőfalujába ment. Zenével, mozsárdurrogással fogadták őt. A nagyember mint mindenütt, úgy itt is páratlanul szeretetreméltó és leereszkedő volt. Minden paraszthoz és asszonyhoz volt néhány nyájas szava és fejenkint egy-egy aranyat osztott ki köztük. A falu orgonájára 30 aranyat, a szegényeknek is 30 aranyat adott. A zenészeknek (akkor hangászkarnak hívták) 50 forintot s egykori mesterének nagyobb összeget adott. Aztán felszólítja a lakókat, hogy ügyes-bajos dolgaikban csak hozzá forduljanak, ő mindig szolgálatukra áll. Liszt e nap estéjén bált és lakomát adott a falubelieknek s kedves vidámsággal eltréfálkozott az egyszerű emberekkel. Másnap kíséretével együtt visszatért Sopronba, ahol a kaszinóban fényes ebédet adtak tiszteletére. Február 20-án ezernyi kedves emlékkal szívében, elhagyta Sopront s külföldi útjára indult...

Valamivel későbben egy másik nagynevű List is megfordult a pozsonyi országgyűlésen. List Frigyes volt ez, az európai híré nemzeti gazda, akit saját kora ugyan félreismert, de tragikus halála után az utókor mégis igazat adott neki.

A reformkorszakban, mikor hazánkfiái min-

den józan újjátást lelkesedéssel fogadtak s mikor az országgyűlések is a haladást sürgették, nagyon fontos dolog volt oly ember tanácsával élni, akinek e téren páratlan ismeretei és tapasztalatai voltak. Követeink dicséretére legyen mondva, nemcsak List Frigyes munkáit ismerték, de véle magával is összeköttetésben voltak s tanácsát kikérték. A legelső; aki öt levéllel fölkereste, Kossuth Lajos volt. Lónyay és mások követték Kossuth példáját. Az 1843. év augusztus havában Pejacevics gróf, Lónyay, Szegheő, Szalay, Erős stb. Németországban utazván, elhatározták, hogy List Frigyest meglátogatják Augsburgban. El is mentek oda, de List uramat nem találták Augsburgban. Valahol fürdőzött.⁸ A követek hívására List Frigyes a következő (1844.) évben csakugyan megjelent Pozsonyban.⁹ Az »István« nevű gőzhajón érkezett Bécsből és a Zöldfá-hoz címzett vendégfogadóba szállt. Az országgyűlési titkosrendőrség jelentése szerint, rögtön megérkezése után, fölkereste az országgyűlés kiválóságait s a megyei követekkel is igyekezett megismerkedni. Másnap a felső táblán jelent meg, ahová Lónyay beregi követ vezette öt s Széchen Antal gróffal a hölgyek er-

⁸ Az országgyűlési titkosrendőrségnek 1843. aug. 2-iki jelentése. (»Pejacevics und Lónyay wollten sich mit dem Staatsökonomem List in Augsburg besprechen, leider aber war er im Bade abwesend.«)

⁹ Az országgyűlési rendőrség jelentése szerint a közönség közt [az a hír terjedt el, hogy Liszt Kossuth hívására jött Pozsonyba. Ezt azonban maga Liszt megcáfolta, mondván »Kossuth habe ihm zwar laengere Zeit von Pest aus geschrieben, er habe ihm aber nicht geantwortet und überhaupt nach seiner Verbindung nicht getrachtet; Kossuth sei ihm bisher wie ein Schiff mit vollen Segeln ohne Fracht vorkommen.« (Pressburg, 3. November, 1844.)

kélyén foglalt helyet. Később a rendi táblát kereste föl, ahol a mágnások erkélyén Esterházy József gróf szolgált neki magyarázatokkal. Délben a mágnaskaszinóban ebédelt tisztelőinek sergével. Másnap, november hó másodikán, az ellenzéki kaszinóban nagyszabású felolvasást tartott az államgazdaságtan köréből. Ez alkalommal kifejtette, miként lehetne német telepesekkel meghonosítani nálunk a gyáripar. A felolvasást az országgyűlés ellenzéke nagy lelkesedéssel fogadta s hogy List javaslatát valórváltsa, elhatározta, hogy megszerzi néki a magyar indigenátust.

List — jelenti a titkosrendőrség — folyton látogatja az országgyűlés kiválóbb tagjait és holnapra sokat közülök ebédre kéretett magához. Es folytak a tanácskozások a hazai ipar és a gyáripar fellendítése ügyében. List maga kijelenté, hogy a magyar urak körében nagy megértéssel és lelkesedéssel találkozott.

Pozsonyból többek kíséretében Pestre ment, ahol résztvett a megye egyik gyűlésén is. Itt a gyűlés legkiválóbb szónoka üdvözölte őt s bemutatá a közönségnek, mely lelkesen tüntetett mellette.

Listnek nálunk töltött napjai voltak az utolsó vidámabb napjai. Nemsokára búskomorságba esett s 1846-ban véget vetett életének.

XVIII.

**CSICSERI OROSZ ELEK
HALÁLA**

Csicseri Orosz Elek halála

Mikor eleink a nemzeti eszmékért küzdöttek, mikor a hazaszeretet erős gyökeret vert a lelkekben, a magyar átok: a gyűlölködés és a pártvillongás rendesen erejét veszítette. Az emberek ilyenkor jobban szerették egymást, jobban ragaszkodtak egymáshoz. A múlt század első felében, a pozsonyi országgyűléseken számtalan példával találkozhatunk e téren. Vélve se vélnők, minő megkapó módon nyilvánult itt az igazi tehetségek, a jó hazafiak iránt való tisztelet és szeretet. S mily mély fájdalom fogta el a sziveket, mikor egy-egy kiválóbb követünk meghalt! Pozsony alig látott nagyszerűbb temetést a derék Bánffy Lászlóénál. S nem a tömegek jelenléte tette nagyszerűvé e temetést, hanem a néma fájdalom, a sok könny, mely ez alkalommal hullott. Az 1839. július 13-án temették Pozsonyban a szepesi követet: *Görgey Mártont*. Az országbíró és a személynök vezetése alatt valamennyi követ gyászmagyarban, kardosán kísérte a halottat s követek emelték, vitték a koporsót a sírhelyre.¹ S a gyászbeszéd alatt alig maradt szem szárazon, így történt ez Butykay Menyhért ugocsai követ temetésén is. (1844. szept. 17.)

¹ Pressburg, 15. Juli, 1839. »Vorgestern wurde der Deputirte des Zipser Komitats Görgey begraben. Es erschienen alle Deputirte« etc. (Titkosrendőri jelentés.)

Ugyanekkor egy szegény jurátus (a hevesi Kürthy) meghalván, a rendi táblán indítványozták, hogy az országgyűlés tagjai testületileg vonuljanak ki a temetésre, még pedig fekete magyar ruhában, kardosan.²

Ilyen és ehhez hasonló esetek kétségtelenül hirdetik, hogy hazánkfianak érző, meleg szivük volt akkor s e sziv szeretettel vett körül mindenkit, aki a haza javán munkálkodott.

A múltnak ilyenét jelenségein elandalogva, Csicseri Orosz Elek esete jut eszünkbe. Agasbogas, törzsökös famíliából származott ő, kinek ősei közül nem egy jó hírre s névre tett szert. Elek úr megyéjében (Ungmegyében) kezdte meg hivatali pályáját. Mint főszolgabíró, hamar népszerűvé lön. Még a rendőri jelentések is megírták róla, hogy csupa sziv, csupa jószágos készség ő, aki műveltségével és tiszta jellemével hamar népszerűvé tette nevét. Az 1843-1844. évre megyéje már országgyűlési követnek választotta őt. Sok reményt fűztek hozzá, mert mindenki tudta róla, hogy tetteinél nagyobbak nemes intenciói. És Orosz Elek övéi várakozásának meg is felelt, mert az ellenzékkel együtt élte végéig küzdött az ország érdekeiért.

Követtársai mód nélkül megszerették őt; mert emberségnél egyebet soha nem ismertek benne. Beszédei, miket főleg a kerületi üléseken mondott, nagy műveltségéről s hazafias gondolkozásáról tettek tanúságot. Ennek köszönhette, hogy 1843. június 8-án a népnevelésügyi deputáció tagjává választották. Résztvett az elmérgesedett vallásügyi tárgyalásokban is. Mivel a vegyes

² U. o. »Bei dem heutigen Trauerzug des verstorbenen Heveser Kancellisten Kürthy, wünschten mehrere Opponenten, dass man wie gestern im Trauerkleide erscheine.«

házasságok ügyében Rómából olyan brève érkezeit, mely a magyar törvénnyel s az alkotmánnyal homlokegyenest ellenkezett, az ellenzék a »*placetum regium*«-ot az országgyűlés részére követelte. Orosz Elek a hazafias ellenzékkel tartván, követelte, hogy az egyházilag meg nem áldott házasságból született gyermekek törvényeseknek vétessenek. Követelte azt is, hogy a törvények ellen vétő papokat a világi bíróság büntesse.³

Az 1843. június 19-én tartott kerületi ülésen (22. ülésen) Orosz Klauzál Gáborral együtt a vallási sérelmek felterjesztését, Scitovszky és Lajesák püspökök megbüntetését követelte. E két püspök adta ki a vegyes házasságok ellen szóló pástorlevelet. Magyarországon a vegyes házasságot az 1790. évi 26-ik törvénycikkely, továbbá a királynak 1839. április 29-én kiadott resolutioja világosan törvényes és érvényes házasságnak mondja. A nevezett püspökök ezt semmibe sem vették s római brevevel együtt a vegyes házasságot *skandalum*-nak mondták! A magyar országgyűlés ezt nemcsak vallási, de mélységes alkotmányjogi sérelemnek vette.⁴

Orosz igen okosan beszélt a petíció jogáról is. A konzervatív párt ezt ki akarta küszöbölni, az ellenzék azonban hevesen védte. Orosz kimutatta, hogy a rendeknek joguk van ez ügyben deputációkat választani. A petíció joga az alkotmányos szabadság következménye.

Orosz később is többször felszólalt, még pedig mindig a hazafias ellenzék szellemében. Ez ellenzék legkiválóbb tagjaihoz meleg barátság fűzte őt. Palóczy László, Klauzál Gábor, Jozipovich, a turapolyai gróf, Semsey Béla, Lónyay Menyhért, Bánhidya Albert, Erős Lajos, Szombat-

³ Titkosrendőri jelentések a kerületi ülésekről.

⁴ U. o.

helyi Antal, Szegheő József, Bárczay stb. legbensőbb barátai voltak Orosznak. Jól ismerte őt a nádorispán és az országbíró. A személynök meg igen kedvelte őt.

Orosz Elek országgyűlési szereplése idején még csak egy-két évvel lépte túl a harmincat, tehát ifjúkora legszebb napjait élte. S e napokat egy bájos leány — Orosz menyasszonya — meg-aranyozta. Szép jövőjét azonban a végzet idő előtt megsemmisítette.

Mint minden követnek, úgy Orosznak is volt inasa avagy huszárja. Kovács Pálnak hívták ezt s ungmegyei parasztfiú volt,⁵ akit Orosz gyermekkorától fogva magánál tartott s temérdek jóban részesített. *Maga Kovács Pál hirdette, hogy az ő gazdájánál jobb ember nincs a világon!* Megesett Pozsonyban, hogy Kovács ötszáz forintot lopott gazdájától. S Orosz Elek nem jelentette őt fel. Azonban a romlott fickót még ez a jóság sem indította meg. Tovább is részegeskedett s gazdáját károsította. A jó Orosz is elmondhatta tehát inasáról a régi magyar mondást: vess enni az ebnek s megmar felül reá!

Kovács Pál, hogy mulatozására pénzt szerezzen, elhatározta gazdája kirablását és meggyilkolását. Bizonyos Toronyi István nevű facér inassal szövetkezett e célra. A gyilkosságot 1844. május 20-án éjjel akarták végrehajtani, de Kovács holtrészeg lévén, a gyilkosságot másnapra kellett halasztaniok. A következő napon Kovács kiszedte gazdája pisztolyaiból a töltényeket s Toronyival együtt éjjel két óraker bementek Orosz hálószobájába. Orosz nyitott ajtó mellett nyugodtan aludt. A két gyilkos hosszas küzdelem után megfojtotta Orosz Eleket. A holtestet másnapig a konyhában helyezték el. Ami értéke

⁶ Huszonkétéves, görög-keleti vallású fiú volt.

volt Orosznak — gyűrűk, óra, lánc, pénz és ruhanemű — egymás között felosztották. Másnap este a holttestet összekötözve a meggyilkoltnak kofferjébe gyümöszölték s éjjel a Dunába vetették. A holttest ez alkalommal kiesett a kofferből. A vérrel borított fehér ruhát és ágyneműt összekötözve s kövel megterhelve szintén a Dunába dobták.

Sajátságos véletlen, hogy Ungmegye közgyűlésén, éppen a gyilkosság napján olvasták fel Orosz Elek derék követi jelentését. Persze ekkor még senki sem sejtette, hogy Orosz már nem él.

Másnap, a gyilkosság után Kovács Pál találkozott a meggyilkoltnak öccsével, aki az új legényt hozta bátyja részére. Kovács azt felelte neki, hogy a követ úr Pestre utazott. Kovács ezután naponkint megjelent az országház kapujánál Orosz Elek kardjával és kalpagjával s úgy tett, mintha őt várná. Az érkező gőzhajóhoz is naponta kiment. S imigyen sikerült gazdája meggyilkolását eltitkolnia.

Június hó 8-án történt, hogy egy halász véres ruhaneműeket halászott ki a Dunából. E ruhákat aztán egy asszony mosogatta a parton. Pozsony szemfüles és derék kapitánya, Vecsera Bernát értesülvén a dologról, azonnal vizsgálatot indított. A fehérneműekbe Elek és O. E. betűk voltak hímezve s így kiderült, hogy a ruhák Orosz Elekéi voltak.⁶ A gyilkosságot tehát felfedezték. Ez Vecsera érdeme volt, aki »*valódi Dunker-féle remekségst fejtett ki*«. A személynök azonnal küldöttséget menesztett a királyi táblához s több személy elfogatását rendelte el. A június hó 11-én tartott kerületi ülésen Mihályi

⁶ Vecsera kapitány a véres ruhák feltalálása után a követek schematizmusát nézte át s így jött rá Orosz Elek nevére s így sült ki a gyilkosság.

elnök már bejelenté a gyilkosságot. A rendek azonnal aláírási ívet bocsátottak ki s jutalmat tűztek ki a holttest feltalálójára és a másik gyilkos elfogójára részére. Az ősz kerületi jegyző (Palóczy László) ugyanekkor szép és megható beszédben fejtette ki Orosz érdemeit.

Kovács Pált, a gyilkost maguk a követek fogták el. Lónyay Menyhért, Jozipovich gróf, Semsey Béla, Bánhidya Albert, Erős Lajos »a legnagyobb aggodalomtól úzva« délután öt órakor, volt kedves barátjuknak, Orosznak lakására mentek. Útközben véletlenül meglátták Kovács Páit az András-utca másik felén. A turapolyai gróf magához intette őt, mire aztán a követek körülfogták a gyilkost s Orosz lakására vitték, ahol a rendőrök vasraverték.

A másik gyilkosnak, Toronyinak elfogatása ügyében Magyarország és Ausztria minden városának megküldötték a gyilkos leírását. Mivel remélhető volt, hogy Toronyi szülőhelyére távozott, Sopronmegye alispánjához gyorsfutárt küldöttek s az alispán Nemeskéren, szülőházában elfogatta Toronyit.

Mivel Toronyi nemes ember volt, előbb meg kellett volna idézni, de az alispán a személynök felelősségére, eltekintett ettől. Toronyit előzőleg Sopronban is többen látták s mindenkinek feltűntek feldúlt, réveteg vonásai.⁷

Ezután már csak a holttest felkutatása volt hátra, miután a véres koffert felvetette a Duna vize. Halász falunál a malomkerék felemelt egy összezsugorodott holttestet, de nem lévén ott csónak, nem foghatták ki. Nem is volt hát

⁷ »Seine äusserst verstörten Gesichtszüge auf gefallen, derselbe übringens in Oedenburg und überhaupt in der ganzen Umgegend sehr gekannt sei.« (Rendőri jelentés 1844. június 12.)

bizonyos, hogy ez Orosz Elek teste volt. Különben nyolc halász és egy csomó hajós állandóan kereste a holttestet. A nádorispán még két angol bűvárt (Meason-t és Pearson-t) is hozatott, de ezek sem találták meg Orosz Elek holttestét.

A királyi személy nők a 158. országos ülésen »*komor hangon, mély és méltó fájdalommal*« jelenté be a rendeknek az eddig tett intézkedéseket. Óva intette őket a veszedelemre, mely a romlottlelkű cselédek részéről fenyegeti őket. Kimondotta, hogy ezután a korcsmázó és kóborló inasokat tömlőcbe vetik s megbüntetik.

A személynök után Palóczy szólalt fel: »Megdöbbenve feljajdulánk annak hallásán, hogy Ungmegye követe, Orosz Elek, a *nemeslelkű Orosz Elek nincs többé az élők között*. Nem természetes halállal múlt ki. Baráti karjainkkal ápoltuk volna őt betegségében s ha meg nem tarthatók, nem fájt volna annyira sirbaköltözése. De gyilkos kezek ölték meg. Fellázad minden emberi érzelem, sir a legkeményebb szív s csak a pokol örül... A Duna hullámai rejtik valahol holttestét s annak mélységéből kiált fel egy megölt Ábelnek vére az igazsághoz és az Istenhez boszszuállásért. *Mi, nagyméltóságos elnök úr, oly barátot, Ungmegye oly képviselőt veszite, ki nem látszani, hanem tenni szeretett és szokott, kinek nemes szive és erkölcssei, pallérozott miveltsége, szilárd és tiszta jelleme a közszeretetet és becsülést erényeivel megnyerte és tulajdonává tette s kit mindnyájan élni óhajtottunk, de ő már nincs az élők között...*«

Ezután Palóczy indítványát a további teendők dolgában a rendek egyhangúlag elfogadták.

Bár minden emberit elkövettek a holttest megtalálására, Orosz Elek testét nem sikerült megtalálni. Ezért az országgyűlés elhatározta,

hogy Oroszért a gyászmisét megtartatja. A személynök felszólította a rendeket, hogy példaadás céljából szolgálkat is küldjék el a gyászmisére. A rendek kimondották, hogy »a *baráti szeretet utolsó kötelességének lerovására*«, az országház terméből nemzeti öltözetben testületileg vonulnak a templomba.

A gyászmisét Ocskay, kassai püspök tartotta a veszprémi és a kalocsai káptalan tagjainak segédletével. A szarkofágot az országgyűlés tagjai vették körül.⁸ A rekviem után Fogarassy, nagyvárad kanonok tartotta a szentbeszédet. Az országgyűlési titkosrendőrség jelentése szerint ez a beszéd a követek között nagy elégületlenséget keltett. Egy teljes órán át Fogarassy vigasz-cseppekkel untatta a hallgatóságot. A gyilkoságot csak úgy mellékesen tette szóvá. Pedig a követek huszárjait két sorban azért állították fel a templomban, hogy a szószékről hallják a gyilkosok rettentő bűnét és hálátlanságát a legjobb úrral szemben. Ehelyett a kanonok az emberi élet bizonytalanságáról beszélt s azt is monda, hogy amint Isten Jónást megszabadította a etthal gyomrából, úgy nem fogja engedni, hogy a boldogult az utolsó trombitaszóra fel ne támadjon. Aztán az Orosz-család genealógiájáról beszélt. De a jelenlévő szolgálhadhoz egyetlen intő szót sem intézett. A kanonok úr — írja a rendőrség — ugyancsak próbára tette a hallgatóság türelmét! (»War die Langmuth der trauernden Zuhörer auf eine harte Probe gestellt.«)

A szónok — írja a rendőrség — nem tartá érdemesnek megemlíteni Orosz Elek menyasszo-

⁸ »Dessen Sarkophag vom ganzen Reichstagskörper umgeben war.« (Der Trauergottesdienst für den ungarer Komitatsdeputirten Alexius Orosz betreffend, Pressburg, 3. July, 1844. Titkosrendőri jelentés.)

nyának megindító sorsát. E derék magyar leánykát sokan látták a gyilkosság után a Dunaparton zokogva föl és alá járni. Feldúlt vonásai hirdették, szive milyen rettegésben volt eltűnt vőlegénye miatt. Róla és Orosz Elekről 1844-ben egy vers is jelent meg ily címen: »*Elhalványult Rózsa a pozsonyi Rózsa-utcában*. Gyászemlény néhai tekint, nemzetes és vitézlő Csicseri Orosz Elek urnák, tekintetes, nemes Ung vármegye főszolgabírójának s országgyűlési követének tavaszutó 24-én fentebb évbeni halálára mély tisztelettel szentelve Ferge István által.

Orosz Elek a Rózsa-utcában lakott volt s a leányka (Rózsa) — a vers szerint — hiába járt arra, »nincsen már Orosz Elek többé, nincs. Lelke Istenéhez visszament..«⁹

A két gyilkost a bíróság fejevételre ítélte. Kovács nyugodtan hallgatta az ítéletet, de Toronyi annyira rosszul lett, hogy le kellett őt ültetnie. A pozsonyi városházán helyezték őket a siralomházba, ahol a város lakói ezrével nézték meg őket.¹⁰

A hóhér először Kovács Pállal végzett. Toronyi (aki nemesember volt) térdenállva, zokogva könyörgött kegyelemért. De hiába könyörgött. Gyáván végezte be életét.

Az országgyűlési rendőrség jelentése szerint a rendek még később is sokat beszéltek Fogarassy kanonoknak az Orosz Elek gyázmiséje

⁹ »Nem megy a lányka Rózsa-utcába;
Mert elhalványult ott rózsája,
Vagy ha elmegy is Rózsa-utcába
Csak nefelejtset szed kacsócskája.

¹⁰ Szeptember 25-én olvasták fel a megerősített halálos ítéletet és szeptember 28-án végezték ki a két bűnöst.

alkalmával mondóit beszédjével.¹¹ Fogarassy beszédje — írja a rendőség — sehogy sem tetszett a rendeknek s emellett igen unalmas is volt. A követek beszélnek egymásközt, hogy az egész gyászbeszédben egyetlenegy jó gondolat sem volt s egyáltalán nem szolgált a lelkek épülésére. Újabb bizonyíték ez arra, mennyire hanyatlott a klérus. Hiszen még hivatásának legfontosabb álláspontját sem tudja felfogni és kihasználni s így természetes, hogy tekintélye folyton süllyed. A derék Albach-ot, a kitűnő szónokot magányos kolostorba zárták. Pedig ez a szerzetes többet tett, mint az egész klérus együttvéve s emellett az egyháznak tisztességet szerzett. A közönség szerette őt s a templom zsúfolva volt, ha ő beszélt. Különben a templomok üresek; mert a bigott papok elcsépelet szóvirágait hallgatni senkinek sincs kedve.¹² Ezért az okos politika azt kívánná, hogy a templomokban jeles szónokok prédikálnának s az országgyűlésen is ügyes egyházi szónokok lennének, hogy imígyen a klérus becsülése ne forogna mindig kockán.¹³ A tudatlan katolikus papok ellen nagy az antipáthia s mégis ezeket helyezik a magasabb méltóságokba, hatalmas jövedelemmel akkor, mikor a koldusok milliói szűkölködnek az országban.

¹¹ »Unzufriedenheit der Opposition mit der Rede des grosswardeiner Domherrn Fogarassy bei Gelegenheit des Trauergottesdienstes für den Deputirten Orsz.« 1844.

¹² »Sonst sey aber die Kirche leer, weil man nicht Lust habe die gewöhnlichen geistlichen Floskeln bigotter Priester zu hören.« etc.

¹³ »Damit die Ehre des Klerus nicht bei jeder Gelegenheit Preis gegeben werde. Die Stupidität der meisten katholischen Geistlichen erregen Mitleid, man habe gegen sie eine förmliche Anthipathie.« etc.

TARTALOM:

	oldal
Daliás idők.....	5
Zádorla János.....	15
A tózsér halála.....	27
A Zrínyiek magyarsága.....	39
Kanizsa elfoglalása.....	55
Zrínyi Miklós és Péter gyámjai.....	67
Zrínyi-levelek.....	103
Kísérletek a magyar haderő felosztására 1671-1702.....	183
A Magyar Ház Bécsben.....	319
I. A m. kir. udvari kancellária elhelyezése Bécsben.....	323
II. A m. kir. udvari kancellária palotájának újjáépítése 1766-67-ben.....	337
III. Palota szerzése az erdélyi udvari kan- cellária számára.....	357
Háromszázados Habsburg-jubileum.....	371
Az Attila kezdete.....	381
Erdély Széchenyi Istvánja.....	399
Politikai séták Pozsonyban.....	421
Kölcsey és a titkosrendőrség.....	465
A magyar emisszárius.....	497
Illésházy István és a titkosrendőrség.....	521
Liszt Ferenc és List Frigyes az országgyűlésen...555	
Csicseri Orosz Elek halála.....	567